

Petőfi Sándor (1823-1849)

Származása, nagysága, lelki betegsége

Petőfi, a harmadik lutheránus 48 három legnagyobb alakja: Kossuth, Görgey és Petőfi, 48 legnagyobb politikai, hadvezéri és irodalmi alakja között. Tehetségben a három közt Petőfi volt a legnagyobb, mert ő aztán valóban lángelme volt és annyira tünemény, hogy vele kapcsolatban még a világviszonylatot sem tartom túlzásnak. Érdekes, hogy fajilag a három közt éppen Petőfi volt a legidegenebb (Kossuth a legkevésbé). Petőfiben bajosan volt akár csak egy csepp magyar vér is.

Az Alföldön, a Kiskunságban nevelkedett, de a tiszta tót Kiskörösön született. (Születési helye nincs is a Kiskunságban.) Később szülei a Kiskunságba, Kiskunfélegyházára kerülnek ugyan, s kisgyerekkorát a költő ott tölti, ámde a felekezeti elfogultság és a szűkkeblűség miatt nem ott jár iskolába (mert ott csak katolikus iskola volt, az pedig Petőfi apjának nem kellett), hanem Kecskeméten, de ott sem a magyar gyerekek közé és magyar tanítók alá, hanem az ottani lutheránus iskolába, ahol iskolatársai is idegenvéreik, tanítója pedig egy Schifferdecker Sámuel nevű „színmagyar” volt. Ahol apja Kecskeméten koszt-kvártélyra elhelyezte, egy Hábel nevű lutheránus család volt, tehát megint csak nem magyar.

Gimnáziumba Sárszentlőrincre kerül, mely véletlenül magyar falu ugyan, de mivel gimnáziuma lutheránus felekezeti gimnázium volt, tanárai és iskolatársai többségükben szintén nem lehettek magyarok. Itt koszt-kvártélyon Hittigéknél lakott, akik nemcsak nem magyar véreik, hanem nem is magyar anyanyelvűek, hiszen hamarosan Sárszentlőrincről arra a sváb Majorosra költöznek, ahol 1207 lakos közül még 1930-ban is csak 27-en mondták magukat katolikusnak és 29-en magyarnak. Petőfi még a színmagyar Kemenesalján is és a törzsökös Ostffyasszonyfán is „tót eredetű ember”-nél lakott, aki „a magyart tótos kiejtéssel beszélte”. (Ferenczi Zoltán: Petőfi életrajza I., 144. o.)

Aztán Aszódra kerül egy másik lutheránus gimnáziumba. Aszód szintén tót hely, legalábbis lutheránus részében az, s Petőfi idejében természetesen még sokkal tótabb volt, mint ma. Petőfi itt is Neumannéknél lakott, akiknél „a német beszédben is alkalma volt a gyakorlatra”. (Ferenczi, I., 95. o.) Itt egy Koren nevezetű ember volt a tanára, aki nemcsak magyar nem volt, hanem egyenesen magyarelles tót. Petőfinek még a pesti piarista gimnáziumban is tótul kellett tanulnia a lutheránus hittant, mert papja és hitoktatója Kollár volt, a pánszláv apostol.

Selmecen, ahol szintén a lutheránus gimnázium tanulója volt, „a tanulók túlnyomó része német, főleg tót vala” és egyik tanára, Bolemann, magyarul nem tudott jól. A másik, Lichard, „magyarul nem tudott (tehát ő már egyáltalán nem), érzelmeire nézve magyarelles vala”. (Ferenczi, I., 103. o.) Tehát nemcsak idegenek, hanem egyenesen a magyar nemzet ellenségei tanítják. Így aztán nem csoda, hogy első szerelmei is idegenek voltak: Cancrinyi Emília, a lutheránus lelkész leánya és Kappel Emília, a bankár leánya, de természetesen szintén de gente lutherana. Szerencse, hogy később Pápán is járt és hogy Arannyal is megismerkedett (főleg, hogy vele – kivételesen – még csak össze sem vezett), s így időnként a magyar Nagyszalon-tán is tartózkodott. Egyébként ugyanis ő még az Alföldön is csak a részben tót, részben német Mezőberényben (mely természetesen szintén lutheránus) szokott tartózkodni Orlai Somáéknál, de természetesen ez a Soma is nemcsak Orlai, hanem Petrics is volt egyúttal, sőt sokkal jobban volt Petrics, mint Orlai. Sajátságos, hogy Petőfinek még a halála sem magyar vidéken történt. Illyés (320. o.) bizonyos csendes iróniával – melynek fényűzését én már nem mertem volna magamnak megengedni – még a halálát is így írja le: „Mikor elérték (a kozákok), megfordult, talán beszélt nekik. Értett anyanyelvükön. A szláv vértestvérek”.

Szerencse, hogy a lutheránusok (mint a zsidó kapitalisták is) cselédszolgálatra nem keresnek maguk mellé feltétlenül lutheránust (illetve a zsidók zsidót), sőt egyenesen azt találják a dolog rendjének, hogy a cselédszolgálatot, mint alsóbbrendű emberfaj, katolikus végezze el körülöttük. A jelen esetben azért volt ez a szerencse, mert csak így volt lehetséges, hogy Petőfinek legalább a dajkája igazi magyar legyen (Félegyházán katolikus, Szabadszálláson vagy katolikus vagy kálvinista) s így félegyházi bölcsőjében a „Cserebogár, sárga cserebogár”-t is hallhatta. Aztán meg, hogy szinte mindig úton volt, mégpedig „per pedes apostolorum” [gyalogszerrel] szegényesen s emiatt alkalma volt a magyar nép közé vegyülni, beszédét hallani, szó- és észjárását megismerni, lelkét, szokásait megfigyelni.

Ami már most Petőfi költői lángelméjét illeti, nem csoda, hogy száz éve már, hogy meghalt, de ma már nem olyan bámulója mindenki, mint hajdan. Az entellektüel [értelmiségi] típusba tartozók közül ma már sokat alig érdekel Petőfi költészete, mert ma már egész más a költői divat, az irodalmi ízlés, s Ady és József Attila kiszorította már Petőfit érdeklődési körükből. Az irodalom szakemberei közül sokan már régebben is többre tartották nála Vörösmartyt. Diákkoromban én is örömmel csatlakoztam hozzájuk, de inkább csak azért, mert Vörösmarty katolikus volt. Igaz, hogy Vörösmarty is inkább csak anyakönyvben volt az, de ezt akkor még nem nagyon tudtam. De ha tudtam is, akkor is többet ért számomra Petőfinél, aki még anyakönyvben sem volt az.

Ma azonban, mikor már tudok tárgyilagos lenni, mint költő, mint istenadta lángelme, sokkal nagyobb előttem a lutheránus Petőfi, mint a katolikus Vörösmarty, s nagyobb lenne akkor is, ha Vörösmarty nemcsak anyakönyvi, hanem meggyőződéses „klerikális” lett volna. Ehhez ugyanis a vallásnak kevés köze van.

Aki szívvel-lélekkel katolikus, nagyon sajnálja, hogy Petőfi, ez a bámulatos magyar lángelme, sem külsőleg, sem belsőleg nem volt az Egyház tagja, de ez nem lehet oka annak, hogy lángelméje iránt a legőszintébb bámulatot ne tanúsítsa. Az igazság, a katolicizmus azonban ezer Petőfinél és ezer lángelménél is fontosabb és többet ér, s ha Petőfi a katolicizmust nem ismerte vagy ellenszenves volt neki, az nem a katolicizmus baja vagy kára, hanem egyedül csak szegény Petőfié.

De a hívő katolikus egyébként is abban a szerencsés helyzetben van, hogy esetleges felekezeti dicsekvés esetén rámutathat arra, hogy Petőfi csak annyiban volt lutheránus, mert tudta nélkül oda anyakönyvezték, lélekből azonban nem volt az. Várady Antalnak például ezt mondta: „Kiskőrösön születtem, csak azt röstellem, hogy lutheránusnak” (Ferenczi, I., 32. o.). Természetesen csak azért „röstellte” ezt, mert azt jelentette, hogy nem magyarnak született. De röstellése azért arra elég, hogy a lutheránusok ne dicsekedhessenek vele, hogy az övék. Petőfi ugyanis ezzel azt is tudtunkra adta, mennyire mellékes öneki a vallás.

Ennél sokkal fontosabb azonban, hogy Szendrey Júliának esküvőjekor reverzálást adott összes születendő gyermeke katolikus nevelésére (sőt előtte Prielle Kornéliának azt is felajánlotta már, hogy a kezéért ő maga is katolikus lesz). Petőfi tehát csak olyan lutheránus volt, amilyeneket ma ők az „egyház” szégyenének tartanak, eltiltanak az úrvacsorától, alkalmatlannak nyilvánítanak a felekezeti tisztségviselésre, sőt néha még szégyentáblára is kifüggesztik a templomajtón.

Petőfi tehát nem volt katolikus, de lutheránus se Aki ugyanis csak annak született, de még azt is „röstellte”, azt csak nem tarthatjuk annak? De világos, hogy a katolikus reverzálást sem az egyház iránti rokonszenyből adta, hanem egyedül csak azért, mert a vallás mellékes volt előtte. Az azonban, hogy Szendrey Júlia a felesége lesz-e vagy nem, éppen nem volt előtte mellékes. Egyébként láttuk már, hogy a katolicizmus és a katolikus papság iránti ellenszenvének szinte tüntetőleg kifejezést adott annyira, hogy Illyés Gyula a „papfaló költőnek” nevezi (Petőfi, 219. o.), de maga Petőfi annyira pimaszul pogány volt, hogy fia születésekor ezt írta: „Maradt volna, mint született, becsületes pogányembernek, de ipam és napam kedvéért, kik igen buzgó keresztények, meg kellett kereszteltetnem”. (Illyés, 229. o.) Ezt az a Pető-

fi mondja, aki csak előtte egy évvel esküvel kötelezte magát, hogy minden gyermeke katolikus lesz. S ráadásul milyen büszke volt a nagy becsületére!

Látjuk tehát, hogy Petőfi már ezelőtt száz évvel is egész jó „párttag” lett volna. Azt sem hagyhatjuk szó nélkül, hogy Petőfi ezzel kapcsolatban csak az ipát meg napát emlegeti, tehát a felesége szüleit, magát a feleségét nem. Szendrey Júlia tehát ilyen hamar elromlott Petőfi oldalán. Láttuk már, hogy a halálos ágyán már a nyílt hitehagyás gondolatával is megbarátkozott, de akkor is csak újabb (harmadik) férjhez menés céljából.

Az is érdekes, hogy Petőfi a saját szüleit sem emlegeti, mint unokájuk pogányul hagyásának akadályait, pedig ez időben igen jó viszonyban volt szüleivel. Látszik, hogy ők nem sokat számítottak. A kereszténységük se. (Pedig mennyire vigyáztak arra, hogy fiúk ne katolikus, hanem lutheránus iskolába járjon. Úgy látszik, az ő „vallásosságuk” is csak olyan volt, hogy sokkal érzékenyebben sújtotta őket az, hogy unokájuk katolikus lett, mint ha pogánynak, azaz keresztelés nélkül maradt volna. Ha már a reverzálisba belenyugodtak, a keresztelés elhagyása már meg sem kottyant volna nekik. Sőt talán egy kisség még jól is esett volna, hogy ha már „evangélikus” nem lehetett az a drága gyerek, legalább katolikus se legyen.

Ismétlem, nincs az az ember, aki mindezek ellenére is olyan hódolattal ne adózna Petőfi költői lángelméjének és zsenijét olyan bámulattal ne ismerné el, mint én a Petrovicsék sápadt, vézna, félszeg és balkezes fiáét. Azt tartom, hogy ha volt ember a földön, akiről elmondhatjuk, hogy a múzsa homlokon csókolta, akkor ez a Sándor gyerek az volt. Nemesak a legnagyobb magyar költőnek, hanem talán a világ legnagyobb költőjének tartom. Goethe nagyobb nála, de Goethe 80 évig élt, nem 26-ig, mint Petőfi. Goethén nem látszik annyira az östehetség, mint Petőfin.

Mindig rendkívül érdekelt minden, ami személyével kapcsolatos volt. Verseit nem egyszer, nem is tízszer olvastam el, s mindig bámulattal. Legalább ötvenet ma is betéve tudok belőlük. Mindig felfokozták bennem az emberi érzelmeket: a szülőföld és a magyar nép szeretetét, megkedveltették velem a magyar tájat, a köznapi magyar élet érdekes alakjait, a családi kör melegét. Nálam Petőfit Ady sem szorította hátra, annál kevésbé József Attila. Petőfihez képest nevetséges törpének tekintettem mindkettőt.

Édesapán is igen szerette olvasni. Őt is mindig elbájolta a „Kis lak áll a nagy Duna mentében” meg a „A jó öreg kocsmáros”, s mindig előttem áll, ahogyan humoros verseit megnevelte. Sőt emlékszem – de ez aztán már igen nagy dicsősége Petőfinek –, hogy az ő „összes költeményei” még egyszerű hegyi szomszédunknak, a Pácsonyi bácsinak is megvoltak. (Később felakasztotta magát szegény, de ennek természetesen semmi köze Petőfi összes költeményeihez. Legfeljebb talán annyi, hogy ha ezek helyett az imakönyvét forgatta volna olyan szorgalmasan ez a Pácsonyi bácsi, talán nem ért volna ilyen szomorú véget.)

Petőfi tehát költő, igen nagy, tüneményesen nagy költő volt, de ebből egyáltalán nem következik, hogy nagy jellem és hogy jó ember is volt, annál kevésbé, hogy jó politikus vagy hazafi. A hitbeli igazság és az erkölcsi jó még Petőfi lángelméjének is messze felette áll. Lángelméje tehát nem lehet akadálya annak, hogy épp úgy meg ne bíráljuk, mint más embert, sőt lángelméjéből még az sem következik, hogy hazánk akkor jár jól, ha mi is úgy szeretjük, mint ahogyan Petőfi szerette.

Ha Petőfi jónak tartotta a 48-at, abból még egyáltalán nem következik, hogy az is volt. A lángelme is tévedhet, különösen tévedhet pedig az olyan lángelme, aki nem is a gondolkodásban, hanem az érzelmekben, illetve azok művészi kifejezésében volt nagy. Láttuk egyébként, hogy 48-at Petőfi sem tartotta jónak, bár éppen ellenkező okból mint mi: mi sokallottuk, ő kevesellette.

Ha valaki nagy költő, abból még éppen nem következik, hogy nagy ember is, annál kevésbé, hogy nagy jellem vagy jó ember is. Még csak az sem, hogy nagy gondolkodó, azaz igazi okos ember. Egész más a művészi tehetség és egész más a logika vagy a jó ítélőképesség. Abból, hogy Petőfinek utolérhetetlen tehetsége volt a hazaszeretet érzelmeinek szavak-

kal való kifejezéséhez, még egyáltalán nem következik, hogy nála senki sem szerette jobban a hazáját, még kevésbé az, hogy a hazát éppen olyan módon és elvek alapján kell szeretni vagy hogy a hazaszeretnek az a módja volt a leghelyesebb és legokosabb, melyet ő választott.

Tudvalevő, hogy a költő, a művész lelkének ez a legjellegzetesebb sajátja, hogy az érzelmeket s köztük korának eszméit is (Petőfi tehát a szabadságot és általában 48-at) túl erősen, túl intenzíven, túl egzaltáltan éli át, tehát mintegy magában összpontosítja. Tehát tulajdonképpen minden költő felfogása túlzás, így szükségképpen torzkép s így semmiképpen sem utánozandó. Petőfi 48-ban mindenben a szélsőséget képviselte. Láttuk, hogy még Kossuth sem volt neki elég radikális. Ezért ha a nemzeti küzdelmet ő irányította volna, az a Kossuth irányításánál még rosszabb, a nemzetre tehát még károsabb lett volna, mert a kudarc és a katasztrófa így még nagyobb lett volna.

Sokkal jobb lett volna, ha Petőfi tevékenysége a politika területére nem terjedt volna ki. Jobb lett volna, ha Petőfi a nemzetet nem lelkesítette volna. Hisz az ő idejében nem lelkesíteni, hanem csillapítani kellett volna. Éppen ő volt egyik fő oka, hogy a túlzás, az esztelenül az örvénybe rohanás volt akkor népszerű dolog, a mérséklést pedig egyszerűen megtették házarulásnak, vagy legalábbis törpelelkűségnek.

Hogy mennyire káros volt 48-ban nálunk a sajtó és az irodalom, azt még a Szilágyi-történelem (X., 78. o.) is kénytelen megállapítani:

„A lapok száma – írja – 33-ról néhány hét alatt 86-ra emelkedett. A kormány lapja, a Közlöny sem volt száraz, hivatalos újság, a pénzügyminiszter pedig Kossuth Lapja címen a legnagyobb terjedelmű politikai napilapot adta ki, ötezer előfizetőjét állandó izgalom hatása alatt tartván.

Annyi esztendő után forgatva a Pesti Hírlapot, érdekes tapasztalni a doktrinér [az élettől elvonatkoztatott, tudálékos] lapot az események napról napra mint ragadják előbbre a forradalom terén. Kezdetől fogva azon a téren mozgott a szabad sajtó igazi terméke, Pálffy Albert Március Tizenötödikéje, míg utóbb Madarászék Népeleme, melyet Vas Gereben Népbarátja igyekezett ellensúlyozni, valósággal terroristák hangján írt, kivált mióta a Radikállappal és a Reformmal „egyesült”.

„A vidéken is egyre-másra keletkeztek a hírlapok, melyek közül egyik-másik valósággal beledolgozta magát a forradalmi, majd a köztársasági hangulatba. Még a szépirodalmi és a szaklapok is a politika szolgálatába szegődtek. Jókai, Pálffy, Bajza, Erdélyi politikai lapokat szerkesztettek, Arany és Petőfi politikai cikkeket közöltek s velük Vörösmarty, Garay, Lévy, Szász Károly, Czuczor, Sárossy, Lisznyay, Tompa, Vajda forradalmi dalokat írtak, melyekből egész antológia került ki. Ezek a dalok és a hírlapok cikkei rendkívül hatottak a közvéleményre és nagy részük volt az izgalomnak kitörésig való fokozásában.”

Petőfi hazafias versei tehát csak az izgatottságot fokozták, izgatottságra pedig soha sincs szükség s abból okos s jó nem is származhat. Láttuk is, hogy az emberek 48-ban csak izgatottak voltak, de sem a hazáért áldozni, sem érte a harctérre menni nem akartak. Látni fogjuk, sőt részben láttuk is már, hogy még Petőfi sem. Aki pedig mégis ment, láttuk már, hogy nem ingyen tette, hanem tisztí rangot és természetesen fizetést is kért hozzá, mégpedig minél nagyobbat kért érte jutalmul, köztük Petőfi is. Maguk az izgatók sem voltak ugyanis hajlandók ingyen izgatni.

Illyés is megállapítja (Petőfi, 266. o.), hogy „majdnem az egész márciusi ifjúság büroba ment”. Petőfi maga – tudjuk – őrnagy lett, s természetesen nem azért lett az, mert nem akart az lenni, azaz mert az annyira imádott hazát és a szabadságot ingyen akarta szolgálni, hanem azért, mert feleségét és újszülött fiát másképp nem tudta volna olyan úri módon eltartani, mint Szendrey Júlia igényei megkívánták, melyeket Petőfi büszkesége és szerelme nem csillapítani akart, hanem csak fokozni tudott.

Petőfinek tehát az őrnagyi rangon kívül és annál sokkal jobban az őrnagyi fizetésére volt szüksége. Láttuk, hogy ő úgyszólván legalábbis a hadügyminiszterségre tartotta magát méltónak és

alkalmasnak s így úgyis önzetlenségéről tett már tanúságot azzal, hogy az őrnagysággal is megelégedett.

Ha pedig Petőfi politikai elváratait, sőt személyes jóbarátait nézzük: a gyémántlopó Madarászt, a hadseregnek való szállításokon piszkos üzleteket csináló, sőt felháborító családokat elkövető Kállay Ödönt, a tolvaj Csernátonyt, az ostoba túlzásaival Erdélyben mindent elrontó és annyi magyar halálát okozó Hatvanyt, a tízezernyi székelyt összetoborzó, de élelmezésükről már nem gondoskodó éretlen Berzenczeyt, Pálffy Albertet, akit még a debreceni kormány is letartóztatni kényszerült (mindnyájan Petőfi személyes barátai!), akkor legalább némileg sejthetjük, milyen oktalan hazafiság volt az a Petőfi-féle hazafiság és hogy mi lett volna belőlünk, ha az ő izgatott kezébe került volna az ország sorsának irányítása. Láttuk, milyen rossz kezekben volt az még Kossuthnál is, pedig Petőfi őt annyira nem találta eléggé izgatottnak, akarom mondani: „hazafiasnak”, hogy „nem a hazáját, hanem még csak a kutyáját” sem bízta volna rá.

De nemcsak okos nem volt ez az izgatottan nagy hazafiság, hanem még csak magyar sem volt. Pulszky Ferenc például, aki mint láttuk már, ugyancsak túlzó 48-as volt (s ráadásul épp úgy lutheránus, mint Petőfi vagy Kossuth) a Szépirodalmi Szemlében Petőfi verseiről még 48 előtt közölt irodalmi bírálatában többek közt azt kifogásolja, hogy „egy zavaros német ábránd, a világszabadság szállja meg” (Ferenczi, III., 121. o.). Petőfi tehát a világszabadságért rajongó eszméjét, melyért olyan párosszal akart meghalni, egyszerűen az akkor divatos német költőkből vette át. Mivel ekkor azok ezért lelkesedtek, hát Petőfi is ezért lelkesedett itt nálunk.

Petőfi oly nagy lángelme volt, hogy büszkeségünknek tartanánk, ha akár vallási, akár hazafias felfogásban velünk egyezett volna. Nagy szellemi nagysága miatt rendkívül sajnáljuk is, hogy ez nem így volt. E sajnálatunkból azonban még nem következik, hogy az ő vallási vagy hazafias felfogása volt helyes.

Lángelmének lenni rendellenességet, abnormitást jelent (legalábbis akkor, ha lángelmén, művészi lángelmét értünk). Ez az abnormitás természetesen örvedetes, a rendestől a kiválóság irányában való eltérés jele. Köztudomású azonban, hogy a lángelméknek ez az irigylendő abnormitása igen gyakran olyan rendellenességgel is kapcsolatos, mely éppen nem irigylendő és hogy a művészekre ez különösen áll. Ady Endre és József Attila például határozottan terhelt, abnormis egyének voltak olyan kedély- és idegbetegséggel, erkölcsi és jellembeli fogyatékoságokkal, melyek éppen nem irigylésre méltóak, annál kevésbé követésre ajánlhatók.

De ilyenforma ember volt Madách, sőt kisebb fokban Tompa, Vörösmarty, Zrínyi a költő, Balassi Bálint, sőt még Arany János is. Még nagyobb fokban áll ez a francia és angol költő-lángelmékre. Visszataszító lélek volt még a két Bolyai közül is az egyik, pedig ő tudós, nem pedig költő-lángelme volt. Még legnagyobb polihisztorunkról, Brassai Sámuelről is ezt írja Szilágyi „A magyar forradalom férfiai 1848/49-ből” című művében: „Sok tudomány, sok ész, még több ferdeség, cinizmus s nevetségesség. Hajdan nemzeti színű szakállat viselt, akkorát, mint hajdan Saturnusnak volt” stb. (344. o.). Petőfiről ugyanezt kell mondanunk.

Ha nem pusztul el fiatalon, alighanem József Attila (öngyilkosság) vagy Maupassant (elmegyógyintézet) sorsára jut. (Pálffy János, aki személyes ismerője volt, Kemény Zsigmondot is az örültek házára értet s emellett rosszlelkű embernek rajzolja. Valósággal gyűlölettel ír róla.) Vagy az öngyilkosságot vagy az örültek házát Petőfi számára is szinte bizonyosnak kell mondanunk, hacsak férfi korára meg nem változott vagy fiatalkori terhelttségét ki nem nőtte volna.

Meg kell azonban jegyeznünk azt is, hogy Petőfi erre a megváltozásra semmi hajlandóságot sem mutatott, mert az abnormisak fő sajátsága: a beteges makacsság és az abszolút nevelhetetlenség a legteljesebb fokban megvolt benne s ezt a tulajdonságát a rohamosan növekvő hírnév okozta elbizakodottság csak erősítette. Nehéz is alkalmazkodniuk, másra hallgatniuk s a hibát önmagukban fedezniük fel azoknak, akik örömmel láthatják, hogy ők milyen nagyok és hogy százezrek bámulják őket és indulnak utánuk.

Petőfi minden barátjával összeveszett, de összeveszett jótevőivel és összeveszett kiadóival is, akiktől megélhetése függött. Neki csakugyan szüksége volt a régi világ azonnali megsemmisülésére és egy új keletkezésére. Neki, hogy lehetetlenné ne váljon és családjával együtt éhen ne pusztuljon, csakugyan szüksége volt arra, hogy háború legyen s abban ő őrnagy lehessen. De viszont mivel feljebbvalóival azonnal összeveszett, mihelyt egyszer beszélt velük, őrnagysága sem állt másból, mint hogy minden hónapban egyszer lemondott róla. Ha nem akadt volna neki egyelőre egy Bemje, mi lett volna belőle?

Tudvalevő, hogy az írók, a művészek többnyire schisothym [„tudathasadásos” lelki] alakúak, azaz különcök, az emberek többségéhez nem alkalmazkodók, az életnek még apró-cseprő dolgaiban is külön utakon járók. Petőfi szinte megtestesülése volt a schisothym embernek. A múzsa csókján, a költői lángelmén kívül semmiféle testi vagy lelki kiválósága nem volt, sőt úgy látszik, mintha a természet e nagy adománya ellenében megvont volna tőle minden más olyan áldást, mellyel a föld átlagembereit elhalmozza s boldoggá vagy legalább elviselhetővé teszi számukra az életet.

Balkezesnek született, pedig minden balkezes ember abnormis ember. Külseje egyáltalán nem volt megnyerő. Nagy fogai úgy kiálltak szájából, hogy erről azonnal meg lehetett ismerni. A nevetés különösen rosszul állt neki, mert akkor fogai különösen látszottak. Az abnormis, fáradt, beteg idegzet megülte s elrontotta egész életét. Nem tudta megszerettetni, de annál inkább megutáltatni s az embereket magától elidegeníteni.

Rossz közérzete miatt már gyerekkorában magába vonuló volt, barátkozni nem szeretett. Nem érezte magát jól pajtasok között, nem érdekelték azok időtöltései, kedvtelései. Nemcsak nagyobb fiú korában, a gimnáziumban jelentkezett nála ez, mikor már arra gondolhatnánk, hogy talán az irodalom kedvelése, a jelentkező költői ihlet tette magába vonulttá és vont a figyelmét az iskolai tantárgyaktól (mert Petőfi jó tanuló sem volt) vagy tette lehetetlen módorrá tanáraival szemben is, hanem már az elemiben sem volt jó tanuló.

Ezt, mivel egyébként nagy szellemi erejű és teljesítményű ember volt, hiszen többek közt egy egész sereg idegen nyelvet tanult meg önjerejéből, csakis azzal magyarázhatjuk, hogy fáradt idegzete miatt nem tudta figyelmét a tárgyra összpontosítani, továbbá mert ugyanezen ok miatt nem tudott önfegyelmet gyakorolni, ami pedig elengedhetetlen feltétele annak, hogy valaki az iskolában jó tanuló lehessen.

Koravén, kisöreg, penészvirág volt. Már születésekor is oly gyenge, oly idétlen volt, hogy „a lélek hálni járt bele”. (Irodalomtörténeti Közlemények, 1960., 217. o.) Szabadszállási tanítója, Újlaky István, akinek keze alá 8 éves korában került (de egyébként csak félévig tanította), így jellemzi: „Többek voltak nála jelesbek... Minden nagyobb vétség nélkül magába vonuló, közlekedni egy tanuló társával sem szerető volt. Mikor a játék idején a többiek játszottak, ő magát az iskola egy kőlábához vonva minden vagy nélkül nézte társai vígságát és felszólításomra (Sándor, eredj, játsszál te is!) azt válaszolta: Nem szeretek!” (Ferenczi, I., 49. o.)

Beszélni, társalogni felnőtt korában sem tudott. Többnyire rossz hangulatú s ezért hallgató tag volt. Előadni, szavalni sem tudott. Az iskolában egyszer Berzsenyi Fohászzkodását úgy szavalta, hogy hallgatói nevetésre fakadtak. Pedig hát tudvalevő, hogy nem humoros költemény. Oly túlságosan kiszínezte a költemény értelmét, hogy épp az ellenkezőjét érte el annak, amit akart.

Kozma Sándor, aki pápai diáktársa volt, azt mondja róla, hogy „arca rút” volt. Igaz, hogy azt is hozzáteszi, hogy „de nem közönséges”, de hát a világhíres Petőfinek a rútágon kívül nem lehetett még „közönséges” is az arca. Hiszen semmi sem volt és nem is lehetett közönséges az, ami az övé volt. „Mogorva, mely búsító, leverő hatást gyakorol a nézőre – folytatja –, de nem gyűlöletes, nem visszataszító.” De hát hogy is lehetett volna Petőfi gyűlöletes vagy visszataszító, mikor Kozma Sándor élete fő büszkesége volt, hogy ő ezt a rút és leverő hatású arcot ismerte?

A közöltek után már csak magától értetődő, hogy Petőfi tréfát sem tudott jóízűen elmondani, tehát nem is szeretett. Ő csak írni tudott, nem elbeszélteni. „Hiányzott leleménye és előadása egyaránt”, állapítja meg róla Ferenczi azok elbeszélése után, akik ismerték. (I., 174. o.)

Gárdonyi beszéli (Aranymorzsák, 117-118. o.), hogy mikor ő egyszer télen nyíratlan, bozontos fejjel jelent meg vacsorán Fesztyéknél, Fesztyné Jókai felé azt az megjegyzést tette, hogy ugye, papa, a vendégünk most igen hasonlít Petőfihez. Jókai ezt felelte: Gárdonyi értelmes arcú úriember.

„Petőfi pedig se értelmes arcú nem volt, se pedig úriember nem volt.” „Rosszképű ember volt – folytatta Jókai –, ordináré figura (!). (Csak ha beszélt, akkor volt a szemében valami csodálatos szépség, tette hozzá ő is.) Az ő arcképei nem hívek. Egy sem jó. A Duna-parti szobor pedig még csak nem is hasonlít rá.”

„De mindezeket a világnak tudni nem szabad. A nemzetnek ideálok kellene, fényes alakok, eszményi emberek. Az nem fontos, hogy az a Duna-parti szobor nem egyezik az ő formáival. A köztudatban annak a szoboralaknak, annak a fenséges Petőfinek kell élnie.”

Látjuk tehát, hogy Jókai 48-at jónak tartotta. Pedig dehogy tartotta annak. Hiszen láttuk, hogy még Debrecenben is annak ellenére, hogy egy évvel előbb még ő volt a márciusi fő ifjak egyike, már annyira nem a divatos politikát követte, hogy egyenesen az élete forgott miatta veszélyben. Akkor pedig, mikor Gárdonyi előtt ezt a kijelentést tette, látni fogjuk majd, mennyire éppen az ellenkező vizeken evezett már. Valójában tehát nem ő tartotta jónak 48-at, hanem tudomásul vette, hogy a magyar közvélemény tartja annak. Neki pedig, mint írónak, alkalmazkodnia kellett a közvéleményhez, ha nem akarta, hogy betörjék a feje vagy legalábbis szokott 12 szobás nagy lakásai helyett talán egy szoba-konyhával kelljen megelégednie, mert bojkottálja a közönség s így műveire nem talál kiadót.

Ha tehát Jókai csak azért, hogy a tévesen jónak gondolt 48 tovább is jó maradjon s így a nemzeti lélekre termékenyítő hatással lehessen, még azt is megengedettnek, sőt szükségesnek tartotta, hogy szereplőit az irodalom meghamisítsa és akkor is ideális színben állítsa be, ha ez a valósággal, sőt magának az írónak a meggyőződésével is ellenkezik, akkor mennyivel inkább nemcsak jogunk, hanem kötelességünk is nekünk, hogy most, mikor már tudjuk, hogy 48 káros volt az országra és a magyar szellemre egyaránt, és hasonló szellemű mozgalom a jövőben is az ország és a magyarság romlását fogja okozni, szereplőit ne hamisítsuk meg, hanem olyan színben mutassuk be, amilyenek voltak! Hiszen nekünk emiatt nem szükséges ferdítenünk és meggyőződésünk ellen írunk, mint Jókainak és társainak.

Bizonyára Petőfinek fiatalabb korában gyakran előforduló kopott volta, sőt rongyossága volt az oka annak is, amit szintén Jókai beszélt el Gárdonyinak. Eszerint mikor egyszer Vörösmartynál járt Tétényben, a cseléd „az uraknak” így jelentette be Petőfi látogatását: „Valami mesterlegényféle van ideki, vagy köszörűs, vagy mi. Be akart jönni erővel, de nem eresztettem, hogy mondok: vendégség van, most nem beszélhet a tekintetes úrral. Azt mondja: Petőfi a neve.”

Ez a nem úri külső, ez az „ordináré” modor, ez az emberektől való örök idegenség annyival inkább nagy keresztje lehetett Petőfinek, mert rendkívül szeretett volna rendelkezni azokkal a tulajdonságokkal, melyektől a természet annyira megfosztotta. Láttuk, mennyire szeretett választékosan öltözni, sőt ruhájával, megjelenésével egyenesen feltűnni. De úgy látszik a modora mindent elrontott és éppen akkor szenvedte legnagyobb társaságbeli kudarcait és megaláztatásait, mikor ruhája a legelegánsabb volt, mert legnagyobb sikert akart elérni. Így járt Kappel bankárnál, mikor a lánya kezét megkérte, de így járt Szendreyéknél is. Az öreg Szendrey egyenesen kidobta.

A nők körül sem tudott forgolódni, noha nagyon szeretett volna, hiszen a szerelmet épp oly fontosnak tartotta, mint a szabadságot. Aki azonban tudja, hogy Petőfi milyen bolondja volt a szabadságnak, az sejtetheti, milyen nagy szerepet játszhatott akkor életében a szerelem.

„Nem tud táncolni – írja róla Illyés (Petőfi, 170. o.) –, finoman társalogni sem.” Úgy látszik, hogy Szendrey Júliával, a feleségével is csak azért értették meg olyan jól egymást, mert az nemcsak elvállaltanodott mellette, hanem éppen olyan különc és extravagáns is lett,

mint ő. Rövidre vágva hordta a haját (akkor ez még rendkívüli különlegesség volt, sőt a női társadalommal való szakítást jelentette) és szivarozott. Sőt férfiruhában járt.

Szobájuk falán a francia forradalmárok képei voltak láthatók. (Annyira felháborodunk az akkori „reakció” nagysága miatt, s lám, ezeket a képeket, mint láthatjuk, mégis már az „elnyomás” alatt is be lehetett az országba hozni, sőt a lakásukban a falra akasztani.) Ezeket a képeket utóbb a márciusi napok után, a megfelelő hangulat szerint még cseréltették is Petőfiék. Kezdték La Fayette-tel és Mirabeau-val, folytatták a girondistákkal s végül Robespierrel, Dantonnal és Marattal fejezték be. (Ferenczi, III., 174. o.)

A terhelt, beteg idegzettel, vagy mondjuk enyhébben: a schisothym alkattal együtt járt Petőfiben a rossz közérzet, a rossz, unott hangulat, a kedvetlenség s vele kapcsolatban az el-lentmondási, a veszekedő hajlam és Petőfi másik kirívó tulajdonsága: a senkihez nem alkalmazkodás, a dac, gőg és önteltség is. Mind a két tulajdonság szinte tombolt benne.

Ha arisztokratának született volna, vagy ő lett volna a leggőgösebb, legelviselhetetlenebb gróf, vagy pedig arisztokrata létére is forradalmár lett volna, csak hogy rokonaival s környezetével dacoljon és borsot törjön az orruk alá. Így tett Mirabeau is, aki rokonain akart bosszút állni, vagy Károlyi Mihály, aki Tisza István fölé akart kerekedni.

Ha gazdagnak született volna, akkor a szegénységet majmolta volna, hogy gőgjében megmutassa, hogy a vagyon neki mennyire nem imponál. De így, hogy szegény volt, egyszerű származású s ráadásul még csúnya is, gőgjét rendkívül bántotta ez a háromszoros alsóbbrendűség. De mivel megalázónak tartotta volna magára, hogy ő valami után áhítozzék, kivált olyasmiról, amit nem érhet el, úgy tett, mintha megvetné ezt a nála hiányzó hármat mind, s mintha erővel se kellene neki, ha kínálnák is. Tüntetőleg úgy viselkedett, mint aki egyikre sem ad semmit, s mikor gróf Teleki Sándorral megismerkedik az első szava is sértő hozzá. Mikor azonban a gróf a sértésre azzal válaszol, hogy felajánlja neki a tegeződést, hiúsága tökéletesen ki van elégítve és jóbarátok lesznek és maradnak.

De nemcsak azzal árulta el a testi szépség, vagyon és rang tekintetében alsóbbrendűségi érzését és tudatalatti vágyát utánuk, hogy tüntetőleg mind a három megvetőjének adta ki magát, hanem azzal is, hogy csak szép, csak gazdag és csak előkelő leányba volt szerelmes. Meg akarta mutatni, hogy ő sem kevesebb náluk, s ha akarja, őket is megkaphatja. Kappel Emília, az a bankárlány például, akit megkért, olyan gazdag volt, hogy később Lónyay Elemér gróf és miniszter vette el Petőfi helyett. Másik szerelme, Mednyánszky Berta, gróf Dessewffyné lett. Meg kell tehát adnunk, hogy Petőfi nem volt valami kisigényű vagy szerény. De nem érezte magát a nép fiának se akkor, mikor szerelmes volt. Éppen nem adta valami alacsonyán.

De Szendrey Júlia, a tényleges feleség is francia nevelésben részesült, ő is kastélyban, sőt várban lakott és ő is olyan gazdag és előkelő volt, hogy Illyés Gyula szerint „minden pillanatban férjhez mehetne egy gazdag báróhoz”. (Petőfi, 171. o.)

Láttuk, hogy az előkelőséget állítólag megvető költő micsoda maskarásan kiöltözött, mikor Szendreyékhez kérőbe ment! Most egyáltalán nem akart a nép egyszerű fiának látszani, hanem a szeretett lánnyal egyenrangúnak, ha még olyan magasán állt is az a lány. Ezzel aztán éppen eléggé el is árulta, hogy demokrata elvei mennyire nem őszinték s mennyire csak gőgjéből és alacsonyabb rendű érzéséből és dacából fakadnak ezek az elvek.

Aztán mézesheteire is ugyancsak elfogadta a grófi barátjától részére felajánlott koltói kastélyt, sőt egyenesen az volt a kívánsága, hogy ekkor a feleségével a kastély egyedüli lakói s így urai ők legyenek. A grófi barátságot már előbb is kedvetlenséggel használta fel arra, hogy lovakat hajtson. Természetesen nem gebéket, mint a szegény embereknek szoktak lenni, hanem a grófi négyesfogatot. Bizonyára még az is eszébe jutott, hogy az, aki hajt, szintén grófnak született, vagy legalábbis valami hasonszőrűnek.

Vívni is tanult, hogy ebben is igazi úr legyen. A céllövészetben is gyakorolta magát, hiszen láttuk már (igaz, hogy mosolyogva), hogy Klapkának, a tábornoknak azt írta (bizonyára ijesztésül), hogy „én meglehetősen jól lövök”.

Nincs az a skizofrénias félőrült, akiben a gög olyan féktelenül lobog, mint Petőfiben lobogott, s még abban sincs meg az a düh és ádáz bosszú, amit megbántói, megsértői, sőt akár csak bírálói iránt is Petőfi érzett.

„Mert én ugyan nem tartom magamat
Nagy embernek, de akkorácska csak
Vagyok, hogy olyan parányok, aminő ön,
Levett kalappal szóljanak velem.”

Ezt írja a tábornokának (Egy goromba tábornokhoz, Debrecen, 1849. május 7.), mikor „goromba” volt hozzá. Kritikusainak pedig azt válaszolja, hogy ő a sok jó közt néha rossz verseket csak azért ír, hogy nekik legyen min rágódniuk, hiszen ők is emberek.

Ha valaki megsértette vagy meghallja, hogy nem megfelelően nyilatkozott felőle vagy költői tehetségét nem méltányolta kellőképp, olyan hangon ír, ami a gög és düh paroxizmusát [örjögését] jelenti. Láthatjuk belőle, milyen lelki szenvedést, milyen dührohamot váltott ki belőle az ilyesmi. Vagy pedig olyan cézári göggel, fölényel és megsemmisítő gúnnyal van írva válasza, hogy fölényesebben még elképzelni sem lehet.

Beteg idegzete a szó szoros értelmében nem tudott elleni hízelgés, siker, elismerés, dicsőség nélkül, s ha nem hullott rá mindez csöstül, sőt leszólásban, bírálatban, kíméletlen elítélésben részesült, mondhatatlanul fájt neki s mérhetetlen lelki kínokat érzett miatta. Mikor nem méltányolják, megsértik, lebírálják, lelki beteg lesz, szenved, kerüli az embereket s többnyire szüleihez vonul vissza vidékre, míg sebei begyógyulnak. Mint a beteg gyermek, aki az anyai szív melegére szorul, mikor társai bántják.

Érdekes azonban, hogy ez a lelki szenvedés, ez a depresszió nem okoz nála munkakedvcsökkenést, sőt éppen ilyenkor a legtermékenyebb. Múzsája csak lázas márciusi tevékenysége és élete utolsó hónapjaiban, eszményei porba hullása láttára lett hallgatag. Politikai tevékenysége idején dolgozott költőként a legkevesebbet. Nemcsak hazájának ártott tehát e közéleti tevékenységével, hanem az irodalomnak is. Ez a politikai, illetve utcai működés még annyiban is ártalmas volt rá nézve, hogy amúgy is betegesen nagy gögjét és önteltségét még nagyobbra fokozta. Ez időben úgy viselkedett, mintha ő volna a nemzet vezére, aki csalhatatlanul ítél elevenek és holtak felett, eldönti, ki hazafi és ki hazaáruló, ennek megfelelően oszt életet vagy halált, s mikor kegyesen megokolja, miért nem mondja ki március tizenötödikén mindjárt a köztársaságot is, úgy viselkedik, mintha az egyedül csak tőle függött volna.

Hogy micsoda lehetetlen, sőt veszedelmes ember volt ez a Petőfi, mint hazafi, láthatjuk Madarász naplójának egy megjegyzéséből (a 154. oldalon). Az egyenlőségi klub, olvashatjuk itt, népgyűlést hívott egybe. Itt határozatot hoztak, hogy „István nádor szólíttassék fel (így!), hogy a nemzetgyűlésen megjelenjék (mi köze volt az egyenlőségi klubnak a nemzetgyűléshez?) és kinyilatkoztassa, hogy a kitört pártütés és lázadások elfojtására mindent elkövet és a hazából el nem távozik”. A múzeum udvarán tartott népgyűlés nagyszámú küldöttséget nemesztett a nádorhoz, hogy „felszólítását” tudtára adja. (A nádor nem merte megtenni, hogy ne fogadja őket, de nem tárgyalt velük, hanem tudtukra adta, hogy a nemzet törvényes képviselője, a nemzetgyűlés. Ő csak attól fogad el felszólítást. Kívánságaikkal ők is folyamodjanak ahhoz.)

Paczona Vilmosnak, egy fejér megyei nemesnek a feljegyzéseiből – folytatja Madarász naplója – megtudjuk, hogy a küldöttség azzal akarta tudtára adni a főherceg-nádornak, hogy ők holmi egyenlőségi klub tagjai, hogy „kardosan és feltett kalappal” mentek be hozzá. Az öntudatosabbak a küldöttség egyik tagjának, Modrovicsnak (ez is egy fejér megyei nemes volt) még megmaradt illetudásán és tekintélytisztelésén mulattak, „aki nem tudván elképzelni, hogy lehet egy főherceg szobájában fedett fővel megállni, kalapját hol feltette, hol lerángatta. Midőn azonban Domby vagy Bangya (ezek a küldöttségnek természetesen kálvinista tagjai voltak) rárivallt, hogy „hát te még a szolgák szolgája előtt is süvegelsz”, akkor meg felfelé tolta a fejére” (azaz Domby–Bangyáéktól is épp úgy megijedt, mint a nádortól).

Petőfi azonban, aki természetesen szintén tagja volt ennek az éretlen egyenlőségi klubnak s részt vett a küldöttséget elhatározó népgyűlésen, még ezeket a Domby- és Bangya-féle éretlen alakokat is túl megalkuvóknak találta. Ő nem vett részt a küldöttségben. „Mellette álltam – írja Madarász –, midőn elmondá, hogy királyi csalástól mindig távol leend.”

Petőfinek tehát minden király „csaló”, erkölcsi bélpoklos volt, akivel neki összeköttetésbe lépni erkölcsi szennyet jelentett. Igaz, hogy István nádor nem volt király, de mivel a király unokatestvére volt, épp úgy csaló és bélpoklos volt számára, mint maga a király. Hozzá küldöttségbe menni erkölcsi szégyen lett volna számára.

Ugyanaz a lelkület volt ez, mint a marxista munkásság véresszájú előcsahosaié, akiknek kellemetlenkedéseitől a gyárvezetőség úgy szabadult meg a legkönnyebben, hogy kitüntette és ezzel lekenyerezte őket. Éppen ezek az emberek bámulják és irigylik ugyanis legjobban az állást és a rangot, s mivel mindez nekik nem adatott meg, mivel mérhetetlenül gőgösek, úgy tesznek, mintha őket ez nem is érdekelné, sőt mintha ők ezt egyenesen lenéznék. Pedig az, hogy annyira tudják gyűlölni, mutatja legjobban, mennyire irigylik, azaz mennyire fontosnak tartják.

István nádornak is csak olyanformán kellett volna kitüntetnie Petőfit, mint Teleki Sándor csinálta. Persze tőle még a gőgös Petőfi sem tegeződést várt, hanem például egy-egy meghívást például tanácskérés céljából, mert az ő lángelméjét és az ő a nép iránti rajongó szeretetét a kormányzásban nem nélkülözheti. Bűn is volna nélkülözni. A találkozásokor aztán előzékenyen fogadni, például előbb fogadni, mint például az éppen akkor kihallgatásra váró gróft stb. Hogy dicsekedhetett volna utána Petőfi a barátai meg a felesége előtt, hát még az anyja és a jó öreg kocsmáros előtt! (Jókait is azzal kenyeretzte le Rudolf trónörökös, sőt tette a királyi család egyenesen rajongó hívévé, hogy meghívta magához, feleségét is bemutatta neki, sőt a gyerekszobába is behívta.)

Petőfinél természetesen nem lehetett volna a dolgot mindjárt udvari ebédre való meghívással kezdeni, mert ezt Petőfi megint csak a gőgje miatt nem fogadhatta volna el, sőt érdeke is volt, hogy el ne fogadja, mert az utca előtt elvesztette volna már megszerzett tekintélyét. Mit szolt volna ugyanis hozzá az egyenlőségi klub? No meg az is hozzájárult volna az elutasításhoz, mert akkor még nem tudta, hogy az udvari ebéden mit hogyan kell enni s bizonyos asztali felszerelések mire valók. Ez szintén bántotta volna a gőgjét, mert szintén alsóbbrendűségi érzéssel jár.

Ha azonban nem rögtön történt volna az effajta nagy kitüntetés, hanem lassú átmenettel és elő lett volna rá készítve a talaj, milyen önérettel járt volna Petőfi ezekre az udvari ebédre és hogyan kiöltözött volna hozzá! Ha még Kappel bankárnak is kiöltözött, Szendreyék kedvéért pedig valóságos maskarát csinált magából, milyen lélektani alapon tehetnék fel, hogy mikor István nádor ebédjére kellett volna mennie, akkor éppen az ellenkező módon járt volna el? Egész bizonyos tehát, hogy akkor is kezében tartotta volna azt a „rugós tetejű, magas kalapot”, melyet Júlia megkérésekor; hogy holmi selyemmellényről ne is szóljunk.

Petőfiben (meg hát természetesen más „öntudatos” proletároknak is) a rang és a vele járó külsőségek megvetése csak az alsóbbrendűségi érzésnek rideg gög alá rejtése volt és ez a gög ilyenkor éppen azért volt Petőfiben olyan nagy, mert az alsóbbrendűségi érzés is hasonlóan nagy volt. Hogy a neki hiányzó rangot vagy gazdagságot ő még sokkal többre értékelte, mint azok, akik hajlongások formájában fejezik ki előtte hódolatukat, azt számtalan esettel bizonyíthatjuk Petőfi életéből.

Mindenkivel összeveszett, akivel érintkeznie kellett s aki nála rangosabb volt, vagy aki feljebbvalója lévén, viselkedésével vagy hanghordozásában valami tiszteletet kellett volna mutatnia iránta. Ez a tudat idegessé tette, felizgatta, emiatt mindig tiszteletlenségbe csapott át, még ha talán nem is akarta, és így mindig sértés lett belőle. Petőfi csak akkor tudott kedves, barátságos, alkalmazkodó lenni, ha magát érezte a többnek és nagyobbnek, azaz ha neki kellett leereszkednie.

Kossuthnál csak egyszer jelentkezett, akkor is hivatalosan, Bem levelével, tehát azért, mert kénytelen volt. Magától nem tudott elmenni olyan emberhez, aki több volt nála s így neki kellett megalázkodnia. „A kormányzó hidegen, kicsinylőleg fogadta.” (Illyés) Kossuthnak erre akkor még semmi oka se volt, sőt éppen az ellenkezőre volt oka, mert hiszen Petőfi a verseivel közvéleményt jelentett és senki se volt, aki a közvéleményt Kossuthnál jobban legyezte volna. Bem is mindig Kossuth legkedvesebb emberei közé tartozott, aki erdélyi győzelmeivel sok hazafias örömet okozott neki.

Ha tehát mégis sértőn, kicsinylően fogadta azt a Petőfit, akit Bem küldött hozzá, és aki verseivel szolgálta azt az ügyet, melyet ő hírlapi cikkeivel és szónoklataival szolgált, annak oka csak az lehetett, mert Petőfi úgy állított be hozzá és úgy viselkedett előtte, hogy ezt a ridegséget szükségképpen ki kellett váltania belőle. Kossuth hiú volt a rangjára, arra, amit elért: kormányzói mivoltára, Petőfi pedig úgy állt meg előtte, mint vele egyenrangú polgár.

Mivel a katonaságnál még fontosabb a szubordináció [az alárendeltségi viszony], a feljebbvaló iránti tiszteletadás és elő vannak írva a külsőségek is, melyekkel ezt ki kell fejezni, képzelhetjük, hogy viselkedhetett Petőfi, a katona, katonai feljebbvalói előtt! Csak természetes tehát, hogy kivétel nélkül minden tábornokkal összeveszett, akivel dolga volt, még a jóságos és csupa szerénység Lázi bácsival is (Mészáros Lázár hadügyminiszterrel).

Petőfi először is magától értetődőnek tartotta, hogy őrá a katonai előírások öltözetben, tisztelgésben, a „reglama” [a rendszabályok] megtartásában nem kötelezők még akkor se, ha katonatiszt, és természetesen mint ilyen, a katonatiszti fizetést is húzza, sőt elsősorban azért lett katonatiszt, hogy ezt a fizetést kapja. Ha aztán az illető tábornok ezt sértésnek vette s figyelmeztette, pedig hát egyenesen kötelessége volt figyelmeztetni, mert fegyelem nélküli hadsereg semmire se használható, Petőfi olyan sértő és kihívó válaszokat adott neki, ami teljességgel tűrhetetlen volt.

Igaz, hogy Petőfiből olyan nagy ember lett, hogy ezek a tábornokok is úgyszólván csak azért léptek bele a hallhatatlanságba, mert Petőfivel összevesztek s ő már akkor is olyan nagy ember volt, hogy hiába volt igazuk, mégis a tábornokok húzták a rövidebbet, de ez Petőfinek nem mentsége, hanem éppen ez szól legjobban ellene. Azt jelenti ugyanis, hogy visszaélt különleges helyzetével, rontotta vele a honvédség fegyelmét, noha ez a fegyelem egyébként is sok kívánnivalót hagyott maga után, tehát végeredményben a maga gögje előbbre való volt neki, mint annak a hazának az érdeke, melyet versei állítása szerint egyedül szolgált.

Mészáros így emlékszik meg emlékirataiban Petőfivel való ügyéről (II., 172. o.): „Debrecenben történt Petőfivel, eredeti nagy költőnkkal, is ismert bajom, kit az egyenruhai szabály ellenére nyakravaló nélküli megjelenéséért saját verseivel figyelmeztettem (eszerint tehát szó se lehetett részéről gorombaságról), kinek mivel az „a la Hamlet divat” elnevezés nem tetszett, goromba kifejezéssel nyilvánítá megvetését (tehát Petőfi volt „goromba”, nem Mészáros) és honvédruhájának és honvédtisztnek többé nem akart ismertetni.” (Pedig milyen szép verset írt a „honvédnevezetről”, másokat hogyan lelkesített a honvédségbe való belépésre s mennyire kötelességévé tette minden hazafinak, hogy felcsapjon honvédeknek, tehát felöltse azt a honvédruhát, melyet ő aztán rövidesen megvetéssel vetett le!)

„E goromba levele sajtó útján nyilvánított.” (Tehát Petőfi arra használta fel a nagy diadallal kivívott sajtószabadságot, hogy a maga gögje szolgálatába állította s ugyanakkor a honvédség fegyelmét tette tönkre vele. Pedig lehet-e eredményt várni egy olyan hadseregtől, melynek fejét egy őrnagy így megszegyenítheti az egész honvédség, sőt az egész magyar közvélemény előtt?)

Mészáros emlékiratai is tele vannak vele, de Gyalokay is kiemeli, Steier is hangsúlyozza, hogy a szabadságharc bukásának fő oka a tűrhetetlen fegyelmeztelenség volt. A fegyelmeztelenség oka pedig az volt, hogy mindenki tehetségnek gondolta magát, mindenki parancsolni akart, vagy legalábbis tanácsokat adott, de senki se engedelmeskedett. Mindenki azt akarta, hogy vele kivételt tegyenek, rá a másokra kötelező előírások ne bírijanak érvénnyel.

Meg kell állapítanunk, hogy Petőfi ebben mindenki máson túltett, s ha a honvédség minden tisztje úgy viselkedett volna, mint ő, akkor a mozgalom mindjárt az elején derékban tört volna ketté.

Igaz, hogy 48-ban Petőfi csak egy volt s a különleges tehetség különleges elbánást is érdemel. Amde Petőfi világraszóló lángelméje akkor még közel se volt oly ismert, mint ma, s ne feledjük azt se, hogy 48-ban nemcsak Petőfi tartotta magát olyan lángelmének, melynek különleges bánásmódhoz van joga és minden másra kötelező szabálynak felette áll. Idéztük már erre vonatkozólag Mészáros emlékiratait. Például Perczel Mór is legalább annyira meg volt győződve arról, hogy ő a világ legnagyobb hadvezére, mint Petőfi arról, hogy ő a világ legnagyobb költője, s ami még nagyobb baj volt, Perczel is épp úgy ennek megfelelően viselkedett, mint Petőfi. Például ő se tűrte el, hogy valaki, például Görgey, felette legyen. Megokolásul ő is világraszóló diadalaira hivatkozott.

Hadsereg nincs fegyelem nélkül. Hadseregben (kivált háború idején!) senkit sem lehet a fegyelem és az előírások alól felmenteni. Ha Petőfi (vagy Perczel) nem akart engedelmeskedni, akkor nem őrnagynak (még csak nem is tábornoknak) kellett volna lennie, hanem diktátornak. Pedig Petőfi (és Perczel) a szabadságért (tehát éppen a diktátorok ellen) küzdött.

Mi lett volna azonban a szegény hazából és szegény 48-ból, ha Petőfi állt volna az élén, mint diktátor!

Ha Petőfi ennyire nem tudott maga fölött urat ismerni, akkor legalább annyit tett volna meg, hogy nem lép be a hadseregbe, hanem csak mint költő, mint a haza polgára írja verseit. De hát tehetett róla az a szegény Petőfi, hogy annyira kellett neki az az átkozott pénz s így az a jó őrnagy fizetés?! (De mennyire tehetett volna róla! Csak igényeit kellett volna leszállítania és takarékosnak, szerénynek, aszkétának lennie. E legutóbbira még nem is lett volna szükség, bár az imádott haza talán ezt is megérdemelte és megkövetelhetette volna tőle.)

Az igazság és a tanulság az, hogy eszmék, s így köztük a haza szolgálata is mindig áldozatokkal jár. Aki tehát a haza szolgálatára buzdít, tulajdonképpen ezeknek az áldozatoknak a vállalására buzdít. Petőfitől (s vele a 48-asok nagy többségétől) a haza szolgálata elsősorban azt az áldozatot kívánta volna, hogy törje meg gőgjét, önfejűségét, összeférhetlenségét s tanuljon meg alkalmazkodni, szerényebbnek lenni, engedelmeskedni, önmagát fegyelmezni. Enélkül – kivált fegyveres szabadságharcban (melynek kitörésében az egyik fő ok Petőfi türelmetlensége és izgatása volt) – lehetetlenség szolgálni a hazát, de nagyon könnyű egyenesen tönkretenni.

Petőfi azonban ezt a neki olyan rendkívülien nagy áldozatot csak másoknak ajánlotta, sőt tette kötelességévé, ő maga nemcsak nem vállalta, hanem megalomániája és egocentrizmusa – úgy látszik – még azt is lehetetlenné tette számára, hogy e fontos kötelességének még csak tudatára is jusson, s így nemcsak a gyakorlatban nem tudta megvalósítani, hanem még elméletben se tudta magáévá tenni. Pedig ha e fontos kötelességét felismerte volna, megvalósításától akkor is még igen messze lett volna.

Azért volt lehetetlen Petőfi részére e hazafias kötelessége felismerése, mert büszkesége nem engedte meg, hogy elismerje, hogy nem képes megtenni azt, amiről felismerte, hogy hazafias kötelesség. A legszomorúbb pedig az, hogy a 48-as „hazafiak” nagy része e tekintetben ugyanolyan volt, mint Petőfi, kezdve Kossuthon, folytatva Görgeyn, Szemerén, Damjanichon (ő is majdnem mindenkivel összeveszett), Perczelen, akinek a megalomániája szinte az egeket verdeste.

A Petőfit „ridegen és kicsinylőleg” fogadó Kossuth a költőt Klapkához, mint helyettes hadügyminiszterhez utasította. Klapka a Petőfivel való ügyéről így emlékszik meg (Emlékeimből, 147-151. o.):

„Petőfi Sándor, koszorús népköltőnk, lelkesültsége tüzetől indítva szintén belépett mint tiszt a hadseregbe. Mészárossal történt kellemetlen szóváltása után elbocsáttatását kérte és Erdélybe ment, ahol Bem hadtestéhez csatlakozott s az öreg Bem által századossá lón ki-

nevezve. Midőn ápril végén hadteste egy részével Bem elhagyta Erdélyt, hogy a Bánátban az osztrákoknak Oláhországból való benyomulását megakadályozza s aztán Temesvár ostromára siessen: meghasonlás jött létre közte és Vécsey tábornok között, aki a marosi hadtestet vezényelte. Bem Vécsey egy dandárának anélkül, hogy efelől előbb Vécseyt megkérdezte volna, parancsot adott, hogy csatlakozzék öhozzá, amely parancsnak Vécsey, mint önálló seргеvezér, ellene állott.

Bem erre a kormányhoz tudósítást menesztett, amelyben Vécsey ellen a legkeserűbb és legsértőbb kifakadásokkal él (az „öreg” Bem tehát ugyanazon hibában leledzett, mégpedig nyakig, amelyben Petőfi, Perczel, Vécsey vagy a többiek. Ő épp úgy nem tudott magán uralkodni, mint ezek nem. De hiszen ha tudott volna magán uralkodni, akkor nem is lett volna belőle forradalmár) és végül így szól:

Jogom van tehát és kötelességemnek is tartom Vécsey tábornokot a kormány előtt vagy hazaárulónak nevezni, vagy oly gyáva és minden tehetség nélküli tisztnek, kire soha semmi parancsnokságot nem kell bízni.”

(Minő heveség, minő kíméletlenség, milyen sértegetés, milyen féktelenség! Ha az egyik „hazafias” honvédtábornoknak ilyen a véleménye a másik honvédtábornokról s ezt a véleményét még ki is mondja, lehet-e ott várni valaha „hazafias” sikert? Kivált mikor Vécsey csak a maga hatáskörét védte és Bem hatáskörének túllépése ellen védekezett. Minden bajt el lehetett volna kerülni, ha Bem azt, amit tett, Vécseyvel szemben nem nyersen és kényúr módjára, hanem Vécsey hatásköre és érzékenysége szem előtt tartásával, bajtársiasan, kérő alakban csinálta volna. Egy forradalmár azonban még a hazája vagy eszméi kedvéért se hajlandó gög-jén és indulatain uralkodni. Bem később már egész más hangon írt Vécseyről a kormánynak. Miért nem tudta először is ugyanezt a hangot használni?!)

„Ezt a tudósítást (ezt a Vécseyre annyira sértő, sőt elviselhetetlen tudósítást), mely csupán a kormányzónak bizalmasan és németül volt írva, Petőfi magyarra fordította és egy Vécsey tábornokra nézve még sértőbb kommentár kíséretében közzétette a lapokban.” Vajon milyen hangú lehetett ez a kommentár? Mi ugyanis annál sértőbbet, mint ahogyan Bem írt, el se tudunk képzelni! (Borzasztó egy ember lehetett ez a Petőfi. Ilyesmi – hacsak nem ellenség lett volna az illető, aki készakarva akarja összeveszíteni a magyar „hazafiakat” – még egy gyermektől is sok lett volna.)

„Petőfi eljárása ennél fogva épp oly sajnálatos, mint büntetésre méltó volt, s midőn én őt ezért – jóllehet atyai szavakkal (csak hát Petőfi atyai szavakat se tűrt, mert ha jóságosan is, de az atya is hatalmat képvisel) – kérdőre vontam, ő méltóságában érezte magát megsértve s néhány óra múlva a következő lakonikus elbocsátási kérvényt küldte hozzám:

„Tisztelt Hadügyminiszter Úr! Órnagyí rangomról megromlott egészségem következtében (ej, de hamar megtanulta az egyenességről híres Petőfi a hazug hivatalos nyelvet, de természetesen csak azért, mert egészséges ember nem mondhatott le a haza fegyveres szolgálatáról akkor, mikor a nemzet élethalál harcát vívta) ezennel hivatalosan lemondok. Debrecen, 1849. május 6. Petőfi Sándor”

„Petőfi erre eltávozott Debrecenből és május 8-áról keltezve Szolnokról írt egy levelet hozzám, amelynek tartalma nemcsak a legégbekiáltóbb lábbal tiprása volt minden fegyelemnek, hanem egyszersmind férfitúri és katonai becsületemnek vérlázító arculcsapása is.”

„Első dolgom volt, hogy Görgeyt értesítsem erről a kínos ügyről, minthogy természetesen legnagyobb költőnkkel nem bánhattam úgy el, mint egy közönséges bűnösssel.

Ide vonatkozó jelentésem így hangzott:

Klapka tábornok és helyettes hadügyminiszter Görgey Artúr fővezér és hadügyminiszter úrnak
Budavár alatt.

Debrecen, május 10-én 1849.”

A Honvéd című kolozsvári lapban Bem altábornagy úrnak a Honvédelmi Bizottmányhoz f.é. [folyó év] április 23-áról írt és a „Március Tizenötödike” 69. számában mellékelte levele

megjelenvén, általában híre volt, hogy ezen levelét az előbb nevezett hírlap szerkesztőségével minden megbízás vagy felhatalmazás nélkül Petőfi Sándor százados közölte.

„Erre néhány nap előtt Petőfi Sándor itt Debrecenben őrnagyi öltözetben előttem személyesen megjelent. Én őt a sajtóval való ezen visszaélése miatt kérdőre vonván figyelmeztettem, mennyire olyasmit a nyilvánosság elé hozni, minek nyilvánítása nemcsak a lovagiassággal meg nem fér, hanem a mostani bonyodalmak közt káros meghasonlást is idézhet elő, azt tanácsolván továbbá neki, hogy azon esetben, ha zszurnalisztikai hajlamát illetén nem nyilvánosság elé tartozó tárgyakra nézve sem képes fékezni, nyújtsa be inkább tisztéről való lemondását, megjegyezvén egyszersmind, hogy őt egy őrnagynak sem rangja, sem öltözte nem illeti, miután még a hadügyminisztérium által őrnaggyá kinevezve sincs. Mire ő kijelentvén, hogy a kérdéses levelet csak magyarra fordítá.” (Ha csak ennyit tett, ezzel is ugyancsak megmutatta, hogy ítélőképességének, tapintatnak nyoma sem volt benne s így közéleti pálya betöltésére alkalmatlan volt. Olyan levelet, mint amilyent Bem Vécseynek írt, még egy gimnazista se hozott volna nyilvánosságra, mert még az is tudta volna, hogy ebből nagy viszálykodás lesz és hogy maga Bem is csak pillanatnyi felháborodásában írta s hevessége lecsillapodása után ő maga is örül, hogy levele nem került nyilvánosságra.) „Egyben szabadsággal való távozását óhajtja, én pedig orvosi bizonyítvány benyújtására utasítván őt, bevállá, hogy nem bír azon önmegtagadással, mely a katonaságnál szükséges és ennélfogva a 2. pont alatt idezárt lemondványát benyújtá. Mielőtt azonban én a lemondásnak a 3. pont alatt idemellékelt elfogadását neki kézbesítettem volna, tőle a mai napon Szolnokról 4. pont alatt ide zárt levelet vettem.

Kérem hadügyminiszter Urat, méltóztassék ezen egész ügyet azon káros befolyás tekintetéből, melyet az illetén kihágások az egész hadsereg fegyelmére az előljárók iránt tartozó tiszteletre, következésképp a veszélykörnyezett hazára nézve gyakorolhatnak, kellő figyelemre méltatni.

Elmellőzvéen saját személyes tekintélyemet, egyedül csak jelen tisztii állásomat, mint hadügyminiszter, kívánom tekintetbe vétetni. Méltóztassék azért az ügyet kimerítően tárgyalatni s azért megsértett nevem-, becsületem- és hazafiságomnak példás elégtételt adni, mert úgy hiszem, a legközelebbi múlt idők és fáradalmaim elég tanúságai annak, hogy mennyire alaptalanok Petőfi népköltőnek vádjai.

Petőfi századost illetően még különösen megjegyzendőnek tartom, hogy ő Mészáros Lázár altábornagy és volt hadügyminiszter úr által alapos oknál fogva történt rendreutasítás miatt már február hóban beadta századosi tisztéről való lemondását s ez a hadügyminisztérium folyó évi 2/h 4162. sz. a. [szám alatt] kelt intézvénye szerint el is fogadtatott; később ugyan Bem altábornagy őt ismét századossá kinevezte, de a hadügyminisztérium által e rangban meg nem erősítettett, annál kevésbé kapott őrnagyi pátenst [kinevezést], valamint Bem altábornagy úr által sem lön a csatatéren őrnaggyá kinevezve, következésképp mint ilyen, nem is tekinthető; továbbá Petőfi sem szabadsági engedelmet, sem erről szóló bizonyítványt nem kapott, mégis eltávozott és saját kényéből tartózkodik a fővárosban.

„Petőfi már két ízben sérté meg büntetést érdemlő módon nyilvános lapokban az előljárói iránt tartozó tiszteletet s nem átalta szint ily módon tiszteletben megöszült volt Hadügyminiszterünk, Mészáros altábornagy úrra egy gúnykölteményt kibocsátani. Klapka s. k.”

Azt a levelet, melyet Petőfi a kérdéses ügyvel kapcsolatban Klapkának írt, már régebben idéztük. Ez valóban annyira vérig sértő s olyan megalomániára vall Petőfi részéről, hogy már az elmeógyógyintézet határait súrolja. Azt kell gondolnunk, hogy ha Petőfi nem hal meg oly korai halállal, vagy nem követ el öngyilkosságot, aligha kerülhetne volna el az elmeógyógyintézetet. De szerelme is annyira szenvedélyes volt; annyira egzaltált volt nemcsak ő, hanem felesége is; annyira különc mindkettő; házasságuk is anyagilag annyira nem volt megalapozva, pénzt pedig annyira tudott költeni mindkettő, hogy már csak az anyagi zavarok miatt is valószínűleg hamarosan szakításra került volna a dolog közöttük. Ez pedig Petőfi túl érzékeny, szeretet, becézés nélkül ellenni nem tudó kedélyét annyira megviselte volna, hogy a dolog vége előbb-utóbb megörülés lett volna.

A gógös Petőfi nagy jellembeli szégyenvallása

A szintén lutheránus Wachot lapjába dolgozik, s mivel anyagilag ezáltal biztosítva van, nem fér a bőrébe, senkihez nem alkalmazkodik, minden más szépirodalmi lap szerkesztőségével összeveszik. De hamarosan összeveszik magával Wachottal is s így oda jut, hogy egy lapban sem írhatott. Világos ugyanis, hogy arról, hogy akikkel előbb összeveszett s akiket gógjében már vérig sértett, azokhoz most újra közeledjék és kibékülni próbáljon velük, szó se lehetett. Oda jutott tehát, hogy ő maga zárta el maga elől minden megélhetési forrását, de egyúttal minden irodalmi működés lehetőségét is. Lehetetlen helyzetében úgy segített magán, hogy barátaival, a legtehetségesebb akkori írókkal, megalapította a tízek társaságát.

Elhatározták, hogy ők maguk adnak ki egy lapot s becsületszavukat adják, hogy többet semmiféle más lapba nem írnak. De tervük nem sikerült, mert a meglevőkre való tekintettel nem kapnak új lap alapítására engedélyt. A dolog vége aztán az lett – mi is lehetett volna más? –, hogy mégiscsak a régi lapokba írnak, vagyis megszegik becsületszavukat. Hogy e gyerekes és szégyenletes viselkedésük olyan finoman oldódott meg, hogy a legtekintélyesebb lap szerkesztője maga szólította fel őket, hogy az irodalom érdekében álljanak el elhatározásuktól s ők csak e megtisztelő felszólításnak engedelmeskedtek, mikor mégiscsak írtak, keveset szépít azon, hogy a becsületszavukat, mégpedig a nyilvánosság előtt adott becsületszavukat szegték meg a felszólításnak való engedelmességükkel. Becsületszavukat ugyanis nem arra adták, hogy addig nem írnak, míg erre fel nem szólítják őket, hanem hogy egyáltalán nem.

Aztán ott van Petőfi családja eltartására a másik mód: apósa. Dúsgazdag lányt vett el a költő s ilyenkor nem szégyen, sőt természetes, ha a gazdag szülők anyagilag támogatják férjhez ment lányukat, kivált mikor kivüle még csak egy lányuk van. Petőfi azonban, aki erre az anyagi támogatásra jobban rászorult volna, mint bárki más, még vőlegény korában gondoskodott róla, hogy ebből se lehessen semmi, mert leendő apósával szemben is úgy viselkedett, hogy minden kibékülést és rokoni szeretetet egyszer s mindenkorra lehetetlenné tett.

Arról ugyanis szó se lehet, hogy a hibát vagy a hiba nagyobb részét e tekintetben Szendrey Ignácban keressük. Hiszen a jó Szendrey még így is házat vett lánya részére Debrecenben. Az ugyanis, hogy egy dúsgazdag apa, akinek csak két gyermeke van, nem akarja hozzáadni egy biztos megélhetési forrással nem rendelkező, állandóan kóborló, a lekötöttséget s a szívós, állandó munkát nem szenvedő, alacsony származású, lehetetlen modorú és külsejű költőhöz, az természetes. Ilyenkor a vőlegényjelölt kötelessége megnyerni a házasságnak a szülőket. Ha lányuk szerelme az övé s a házasságot úgyse tudják megakadályozni, tíz közül kilenc esetben úgy is belenyugodnak a szülők a változtathatatlanba, s különösen az unokák megjelenésével minden jóra szokott fordulni.

Szendrey Júliát nem tagadta ki az apja azért, mert Petőfi felesége lett, de Jókait kitagadta az anyja azért, mert Laborfalvy Rózát katolikus reverzálissal vette el. Mégis Petőfi, noha fiú is lett a családban, ami a Szendrey-családban különösen nagy öröm volt, mégse tudta, mert nem is akarta magának Szendreyt megnyerni. Ellenben Jókaiéknál sose volt gyerek, Laborfalvy Róza mégis úgy megnyerte magának az öreg Jókainét, hogy később otthon Komáromban vendégeinek mindig a menyéről beszélt, azzal és annak ruháival dicsekedett, a fiának pedig azt írta, hogy jobb, hozzáillőbb feleséget még lámpával se találhattak volna. Menyire másképp viselkedett hát Laborfalvy Róza, mint Petőfi!

Vagy ott volt Petőfiék részére a harmadik megélhetési mód: a tisztí fizetés. Olyan szűkségük volt rá, mint a betevő falatra, hiszen már hárman voltak, a gyerekről is gondoskodni kellett, s mégis, alig hogy kinevezik, Petőfi már le is mond gógjében tisztí rangjáról. Neki inkább nem kell a tisztí fizetés, mintsem a katonai előírást megtartsa, feljebbvalói iránt épp olyan tiszteletet mutasson, mint más tiszt és nyakkendősen és katonai fegyelemmel jelenjék meg a hadügyminiszter előtt.

Hát csak annyira szerette Petőfi az ő „imádott” feleségét, a „feleségek feleségét” és fiát, hogy még csak egy nyakkendőt se volt hajlandó feltenni az ő nyugodt, úri megélhetésük kedvéért és még egy másodpercre se tudta befogni a száját vagy egy kissé túrni vagy megalázkodni legalább az ő kedvükért?

Önérzetsértő nagyobb megalázásról úgysem beszélhetünk, hiszen a jóságos Mészáros Lázi bácsiról volt szó, nem például a gőgös, kegyetlen, szeszélyes Görgeyről. (Milyen szerencséje Petőfinek, hogy nem vele különbözött össze! Igaz, hogy Görgey Klapkával szemben pártul fogta s emiatt szegény Klapka nem is kapott a sértésért elégtételt. De ne feledjük, hogy Petőfi nem Görgeyt sértette meg. Mi lett volna azonban akkor, ha vele viselkedik úgy, mint Klapkával?)

Azt is jól láthatjuk mind Mészáros, mind Klapka feljegyzéseiből, hogy Görgey az ügyben egyszerűen önzően cselekedett. Tudta, hogy Petőfi mekkora hatalmat jelent a közvéleményre való hatása miatt, s mivel nem őt sértette meg, hanem Klapkát, a közvéleménynek való hízelgésből eltúrta a nagy igazságtalanságot és megtorlatlanul hagyta Klapka becsületének tűrhetetlen sérelmét.

Mind Mészáros, mind Klapka emlékezéseiből jól láthatjuk, hogy ők maguk is mennyire nagy embernek tartották Petőfit s ezért mennyire csínjában bántak vele. Nem kellett volna tehát Petőfinek semmi különleges megalázkodást gyakorolnia, csak a kihívástól kellett volna tartózkodnia, hogy jó viszonyban lehessen velük. Petőfi azt se tudhatta előre, hogy Klapka nem kap elégtételt s így ő és családja nem válik egészen kenyértelessé.

Ő mindezzel nem törődik, mert őt már az is vérgis sértette, hogy ő csak százados (azért próbált ő is legalább őrnagy lenni, még ha törvénytelenül is), azok pedig, akikkel dolga van, tábornokok, s hogy neki kell azok előtt megjelennie, nem pedig azoknak ölélté.

Mikor aztán Bem – önkényesen, törvénytelenül, katonai fegyelmet, igazságot és a tábornoktársai iránti köteles tekintetet sutba dobva – mégis segít rajta, újra kinevezi és így fizetéshez juttatja, a legelső tábornoki kihallgatása alkalmával újra lemond rangjáról, újra az utcára dobja a tisztii fizetést és családja megélhetését, tehát újra kész nyomorba taszítani családját, sőt feleségét özvegygé, fiát árvává is kész tenni, mert hiszen Klapkának holmi lövést is emleget, mint láttuk.

De hát joggal kérdezzük: szerette hát ez az ember a feleségét és azt a kis Zoltánt? Igen, kétségtelenül: csak önmagát, a gőgjét még náluk is százsorta jobban szerette. Megalázkodni, alkalmazkodni sem a haza, sem pedig az ő kedvükért nem volt hajlandó. Természetesen nem azért, mert nagy ember volt, hanem azért, mert ebben a tekintetben nagyon is kicsi, illetve mert beteg idegzetű, terhelt ember volt.

Hogy ne kelljen elismernie fogyatékoságát (mert benne nem lehetett fogyatékoság), bebeszélte magának, hogy őbenne nagyság: önérzet, az elveihez („szentséges” elveihez) való ragaszkodás, a szolgálalkúség utálata, tehát csupa kiválóság van. Ő nem azért nem alkalmazkodik, mert nem tud, mert nincs elég erős akarata, hanem mert becsületével ellenkezik, hogy a sértéseket zsebre vágja.

Csakugyan önmagát festette meg „Az apostol” Szilveszterében, aki szintén proletárhős, mint ő, de azért szintén nyomorban él családjával együtt, mint ő, sőt gyermeke még éhen is hal, szintén apjának beteges gőgje miatt, amelyből azonban „hős” apja bűn helyett erényt csinál s azt hiszi, hogy nem ő maga döntötte nyomorba a családját, hanem a társadalom, a papok és az urak gonoszsága.

Monomániája [rögeszmeje], hogy azok rosszak, ő pedig jó; azok nem is lehetnek jók épp úgy, mint ahogyan ő nem lehet rossz. Élete fő elve tehát azok gyűlölete és önmaga imádása. Ha ő elöttük a kenyérért megalázodik, számára az a legnagyobb bűn. Ha a gyereke éhen hal, az nem bűn, illetve az is a papok és az urak bűne, a feudális vagy kapitalista társadalomé, de nem az övé. Pedig hát az ország urai még megalázkodást se kívántak tőle, hanem mindössze csak annyit, hogy ne úgy kérjen tőlük kenyeret, hogy mindjárt inzultálja [sértegeti] is őket.

De azt se vette észre Petőfi, hogy ő e viselkedésével nemcsak felesége és gyermeke, hanem öreg szülei ellen is vét, akik az ő támogatására szorulnak, de akiket ő a vad viselkedése miatt sose tudott támogatni igazán.

De ha feleségért, gyerekért, szülőkért nem, legalább a hazája és az elvei kedvéért kellett volna Petőfinek magán uralkodnia. Ő ugyanis nem úgy tette le a tisztí rangját, hogy utána közlegényi sorban szolgálja hazáját és vele elveit, hanem természetesen úgy, hogy magát a harcteret is otthagya. De akkor, mikor a haza, a magyarság, a demokrácia, sőt „a világszabadság” sorsa és „egész Európa jövője” dőlt el (mert ő azt gondolta), félrevonulni és másoknak adni át a teret: küzdjenek ők, szenvedjenek, ontsák vérüket, haljanak meg az ügyért mások: minden, csak nem hazafiság, az elvekhez való hűség vagy hősiesség.

Petőfi csak úgy lett volna hajlandó szolgálni a hazát és elveit karddal is, ha közben nem kell megalázkodnia, ha nem kell maga felett urat elismernie, ha nem kell kimutatnia, hogy a tábornok több mint az őrnagy, illetve százados. De kérdem: hazafi-e az, aki csak feltételekkel s kivált ilyen lehetetlen feltételekkel hajlandó szolgálni a hazát?

Aki így gondolkodik, sőt még így is cselekszik, az bizony nem mondhatja el magáról, amit pedig Petőfi szóval elmondott: „Tied vagyok, tied hazám, e szív, e lélek!” Az ilyen ember a gögijé, nem pedig a hazájáé.

Még jobban kitűnik Petőfi gyarlósa, mikor azt látjuk, hogy ő, aki nem tudott és nem akart rangot elismerni és állásnak tiszteletet adni, a maga rangja és állása iránt bezzeg megkövetelte a tiszteletet azoktól, akiket sorsuk azzal sújtott, hogy az övénel alacsonyabb rangban voltak. Ez egyébként természetesen következik mindabból, amit eddig Petőfiről megállapítottunk. Aki ugyanis kevély fölfelé, az még kevélyebb, vagy legalábbis ugyanolyan kevély lefelé is. Ugyanaz a gög követeli meg ugyanis az alattvalók részéről a tiszteletet, amely a feljebbvalónak járó tisztelet ellen tiltakozik. Amennyire nehéz a feljebbvaló előtt megalázkodni, éppoly nehéz az alattvaló tiszteletlenségét eltűrni s büntetlenül hagyni. Sőt ez még nehezebb, mert itt gögünket még az igazság is támogatja.

Ferenczi beszéli „Petőfi életrajza” c. munkájában (III., 367. o.), de Petőfi életét ismerők között egyébként is köztudomású, hogy mikor Petőfi élete végén utoljára vonult az erdélyi harcterre meghalni, Székelyudvarhelyen egy udvarba, ahol kutat látott, bement vizet inni. Mivel őrnagyi egyenruhája, mely mint láttuk, még nem is illette meg, még nem készült el, civilben volt, vászonruhában. Az udvaron honvédtüzérek voltak s Ferenczi kifejezése szerint „egy cseh tüzemester beleköt”. Furcsa, hogy a tüzemester „honvéd” volt, de azért mégis „cseh” volt. Bizonyára ez is csak úgy és azért volt „cseh”, ahogyan és amiért azok is mind „fasiszták” vagy „deklasszált elemek” voltak, akik a kommunista államban feketéztek vagy sikkasztottak. De az se sokat számítana, ha ez a tüzemester valóban cseh lett volna, hiszen Klapka is az volt, sőt – különös – még maga Petőfi is.

Ha az a tüzemester csakugyan cseh volt, Petőfi és a 48-asok szempontjából csak annál tiszteletreméltóbb, hogy mégis a honvédseregben lett tüzemester, nem pedig császárszárja oldalán. Ez csak azt bizonyítja, hogy cseh létére is Petőfi és Kossuth elvbarátja (nem akarom azt mondani, hogy elvtársa) volt. (Egyébként itt most az is eszünkbe jut, hogy ha a tüzemesterek még a székely honvédek között is csehnek kellett lennie (sőt Komárom honvéd tűzparancsnoka is Aschermann volt), mert bajosan bíztak volna ilyen fontos dolgot még a székely ezredekben is csehre, ha találtak volna megfelelő magyar embert is, semmiképpen se lett volna szabad Petőfiéknek itt fegyveres szabadságharcot kezdeniük, mert hiszen akkor ez már eleve kudarcra volt ítéelve.)

Hogy a tüzemester kötött bele Petőfibe, azt még jobban kétlem. Először is: ha cseh volt, nem köthetett bele, mert hiszen nem tudott magyarul. (Azt meg igazán nem gondolhatta, hogy tulajdonképpen a híres magyar költő is cseh, tehát csehül is nyugodtan belekötött, mert azt is megérti.)

Másodszor, aki Petőfit ismeri, tudja, hogy beléje bajosan lehetett valakinek belekötönni, mert ő ilyes esetekben nem nagyon szokott defenzívában [védekezésben] lenni. Nemigen szokta ő megvárni azt, hogy más kössön beléje.

Nagyon valószínű, hogy maga Ferenczi is csak azt érti a „belekötésen”, hogy a költő ruhája után teljes joggal civilnek gondolta s ezért nem olyan hangon szólott hozzá, mint amelyen őrmesternek őrnaggyal beszélnie szokás. Egyetlen bűne tehát csak az lehetett, hogy a civil ruhás Petőfinek nem adott őrnagyi tiszteletet. Ő ugyan mint százados, még a tábormokoknak és hadügyminisztereknek se adta meg, de hát ő Petőfi volt, az meg csak egy „cseh tűzmester”.

A tábormokok azonban egyenruhában voltak s Petőfi egyébként is jól tudta róluk, hogy kicsodák, míg Petőfi civilben volt és a szegény cseh tűzmester igazán nem tudhatta, hogy milyen nagy úrral van dolga. Mészárosnak és Klapkának tehát joga, sőt kötelessége volt Petőfitől tiszteletet követelni, de civil ruhás és ismeretlen őrnagynak nem jár a katonai tisztelet még akkor se, ha őrnagyi kinevezése olyan rendben lett volna, mint amennyire Petőfié nem volt rendben.

Petőfi nem volt őrnagy. Igaz, hogy Bem kinevezte, de ilyen joguk a tábormokoknak csak harc közben volt különleges vitézség esetében, hogy az azonnali megjutalmazással növelhesék a csapatok jó szellemét. De utólag ilyenkor is kérni kellett a hadügyminisztériumtól a kinevezés jóváhagyását s míg kinevezését onnan meg nem kapta az illető, előlépése nem volt végleges.

Petőfit azonban Bem nem harctéri vitézségéért tette őrnaggyá, mert Petőfi harcban tulajdonképpen nem is vett részt soha. Beosztása nem ilyen természetű volt, s Bem egyébként is azt tartotta (ebben igaza is volt), hogy a költő hivatása nem ez s annak életét kímélni kell. De Petőfit éppen ezért nem is léptethette elő maga a tábormok.

Petőfi százados volt, nem őrnagy, de a rangkórságot annyira lenéző költő mégis őrnagyi egyenruhában ment a hadügyminiszteri kihallgatásra s utána (tehát tiszti rangjáról való lemondása után) is őrnagyi egyenruhában látták.

De Petőfi százados se volt, mert hiszen századosi rangjáról is lemondott már kétszer is: először Mészárosnak, azután Klapkának s ez akkor a hivatalos lapban is megjelent már. Kilépett még a honvédségből is s ezt szintén írásban is bejelentette a hadügyminisztériumnak. Petőfi tehát akkor, mikor abban a székelyudvarhelyi házudvarban a „cseh” tűzmestertől magának az őrnagyi rangnak megfelelő tiszteletadást követelte, tiszt, sőt egyáltalán katona se volt. De hiszen éppen azok szokták a rangjukat, hatáskörüket és a vele járó jogokat követelni, akiknél ez kétséges (Petőfinél még kétséges se volt), hogy jár-e nekik. Mivel azonban Petőfi civil ruhában volt, a tisztelgés akkor se járt volna neki, ha a valóságban őrnagy lett volna.

Petőfi azonban, mint ez nála már természetes, olyan hangon és olyan sértő önérzettel utasította rendre a tűzmestert és követelte meg tőle az ő őrnagyi rangjának járó tiszteletet, hogy az őrmesterben is felébredt az önérzet s csak azért se volt hajlandó a civil ruhás állítólagos őrnagy semmivel sem bizonyított rangját tudomásul venni. Ő természetesen aligha tudta, hogy Petőfi őrnagyi rangja is törvénytelen, sőt már régen nem is tiszt, de azt látta, hogy a ruhája nem tiszte vall, tehát teljes joggal tagadta meg a tisztelgést. Az is lehetséges, hogy a vékonydongájú fiatal civilt letegezte s azt mondta neki: fogd be a szádat. (Bár – ismétlem – nem tudom elképzelni, hogy mondhatta mindezt, mikor cseh volt.) Ferenczi a tűzmester ittaságát is emlegeti. Ha ez igaz, akkor nem is volt más bűne, mint csak az, hogy ittas volt, mert az ittas ember egyébként nem beszámítható.

Petőfi felháborodott önérzete azonban hivatja az illetékes tisztet (sajátságos, hogy Mészáros és Klapka önérzete iránt mégse volt semmi érzéke), közli vele, hogy ő kicsoda, letartóztatja vele a tűzmestert, hogy végül tudomása legyen róla, hogy kibe kötött bele. Megindíttatja az eljárást, mely természetesen Bem elé került.

Bem, hogy Petőfinek elégtételt adjon és hogy az elégtétel minél alaposabb legyen, már másnap föbe löveti a szerencsétlent. Világos, hogy Petőfi előtte Bemnél „mindent elkövetett”, hogy „kegyelmet nyerjen számára” (nem kegyelem kellett volna annak a szerencsétlennek, hanem csak igazság), de hasztalan. Bem azzal érvelt, hogy nem lehet kegyelmet gyakorolni, mert „minél nagyobb a veszély, a fegyelem annál fontosabb.” (Illyés: Petőfi, 319. o.)

Képmutatóbb választ aligha adhatott volna. Itt ugyanis nem fegyelemről volt szó, hanem Bem részéről a Petőfinek való kedveskedésről egész a cinizmusig, a vérlázító kegyetlenségig és a felháborító igazságtalanságig, a gyilkosságig. Tekintettel ugyanis arra, hogy az a Petőfi, akibe a tűzmester „belekött”, civilben volt, a tűzmestert legfeljebb részegségéért lehetett volna megbüntetni, ha ugyan csakugyan részeg volt. De részegségért, tekintve, hogy „pechjében” éppen egy híres ember iránt volt tiszteletlen, legfeljebb pár napi fogdát kaphatott volna.

Hogy Petőfi megpróbálta már úgyszólván mélyen megalázott ellenfele életét megmenteni, semmi különös jót nem jelent. Hiszen Bem kegyetlensége és lelkiismeretlensége itt oly fokú volt, hogy az emberi érzésnek szükségképpen meg kellett rettennie láttára. Ha Petőfi még ezt is szó nélkül vette volna tudomásul, mindenki előtt befeketítette volna emlékezetét. A közbenjárás tehát már csak jól felfogott érdekében, önzésből is kötelessége volt. Egyébként azt hiszem, mindenki egyetért velem abban, hogy Petőfi kérhette volna a tűzmesternek a kegyelmet Bemtől olyan hangon és olyan módon is, hogy meg se tagadhatta volna. Mint látjuk, Petőfi nem így kérte.

Ez a kis eset megmutatja azt is, ki volt Bem és hogy milyen keveset számított nála egy emberélet még akkor is, ha ez az emberélet a maga emberei egyikének élete volt. De mutatja azt is, milyen sokat számított nála az „igazságosság”. Neki az, hogy Petőfi iránt szeretetét kimutassa, sokkal fontosabb volt, mint az, hogy igazságos legyen, még ha igazságtalansága egy emberéletet követelt is.

De jól jellemzi magát 48-at is. Az is az ember, az egyszerű ember, a nép fiai megbecsülésének jegyében indult meg, akár a „népi demokrácia”, melynek jelszava volt, hogy „legfőbb érték az ember”. Petőfi is hogyan felmagasztalja versben a szegényt, hogyan hangsúlyozza jogait a hatalmasokkal szemben! Petőfi is hogyan gyűlölte azt a régi világot, melyben a földesúrnak pallosjoga volt. Az elvekből aztán így lett valóság. Ő csakugyan pallosjogot gyakorolt proletár létére.

Pedig hát olyan könnyen elintézni egy ember életét, mint Bem a „cseh” tűzmesterét (vagy Damjanich a két plébánosát) elintézte, még a régi feudális világban se lehetett a jobbagyélttel. Vagy ha lehetett volna, akkor se csinálták volna, mert akkor még lelkiismeretük volt az embereknek, mert keresztények voltak. 48-ban már nem engedte meg a törvény azt, amit a középkorban még megengedett, de azért mégis szemrebbenés nélkül megcsinálták, mert a forradalom még a maga törvényét se tartja meg soha és egyébként is mi sem könnyebb, mint mindenre kádenciát [szépen hangzó feleletet] találni.

„Minél nagyobb a veszély – hangzik Bem kádenciája –, a fegyelemnek annál nagyobb-nak kell lennie.” Mivel az ország végromlásban van s az emberek ezrével hullanak érette, csak természetes, hogy azt, aki még nem hullott el, mi is átküldhetjük a másvilágra azért, mert nem volt hajlandó tisztnek elismerni azt, aki nem volt az, mert rangjáról már rég lemondott s aki nem volt hajlandó tisztet látni abban, akiben nem is láthatott, mert hiszen polgári ruhában állt előtte.

Ellenben a „nagy veszélyben nagy fegyelemre van szükség” elvét már kissé több joggal érvényesíthette volna Mészáros vagy Klapka Petőfivel szemben (ha nem lett volna a neve Petőfi, még agyonlövés alakjában is), mert ő nem véletlenül, nem is részegen, nem is a polgári ruhától megtévesztve s nem is csak egy állásörnagyi tekintélyt sértett meg, hanem tudatosan, készakarva és ráadásul ország-világ előtt a legmagasabb katonai tekintélyt, és amelyért, mivel nagy volt akkor a veszély és végeredményben minden baj oka a fegyelmetlenség volt, csakugyan igazságos s megokolt lett volna példásan és elrettentően büntetni.

Hogy Petőfi mégis életben maradt, sőt semmi büntetést se kapott, sőt Klapka se kapott semmi elégtételt a neki utána még írásban is beadott (tehát nem mondhatjuk, hogy csak a hirtelen indulat miatt elkövetett) sértésekért, az az igazság sérelmére történt. De hogy viszont a Petőfit megsértő tűzmester agyonlövettet, az az igazságnak még ennél is felháborítóbb megsértése volt.

Tiszt vagyok... ha lát a közlegénység,
Tisztelkedve megyen el mellettem;
Én pirúlok, gondolván magamban:
Nincs igazság, nincs igazság ebben.
Nekünk kéne köszönteni őket,
Mert minálunk sokkal többet érnek. –
Tiszteljétek a közkatonákat,
Nagyobbak ők, mint a hadvezérek.

Így írt jó Petőfi Sándor (Tiszteljétek a közkatonákat!, Debrecen, 1848). Az imént láttuk, hogyan tett. Írni, szép elveket hirdetni ugyanis sokkal könnyebb, mint a szép elveket meg is valósítani. Ez utóbbit a Krisztus iskolájában lehetett és kellett volna megtanulni. Hol volt azonban Petőfi a Krisztus iskolájától? Pedig aki „beléje kötött”, nem is közlegény, hanem tüzmaster volt, s a tüzmasterekben a honvédség körében olyan hiány volt, hogy a csehektől kellett őket kölcsönkérni!

Hogy Petőfinek egész lénye, egész lelkivilága, sőt még elvei és meggyőződése is mennyire egocentrikus volt, s viselkedése végeredményben mennyire a hiúságától és az embereknek vele való bánásmódjától függött, jól mutatja Bemhez való viszonya s róla alkotott meggyőződése is. Petőfi Bemet nemcsak szerette, hanem imádtá, s nemcsak imádtá, hanem egyúttal lángelmének és a világ legnagyobb hadvezérének tartotta. Ennyire hálás volt iránta! Aki ugyanis Petőfivel jól bánik s még a hadügyminisztériummal szemben is pártul fogja, még akkor is, ha nincs igaza, az nemcsak jó ember, hanem egyúttal – ha hadvezér – a világ legnagyobb hadvezére is.

Petőfinek végtelenül jól esett, hogy mikor a tábornokokkal és a hadügyminiszterekkel összeveszik, sőt vérig sérti őket, akkor talál egy másik tábornokot, aki pártul fogja és a többi tábornoktól megvédi, s ráadásul olyan tábornokot talál, aki törvényre, szokásra, illemre elvből nem ad semmit, s ezért még Petőfit is meg tudja védeni.

Mi is lett volna belőle, ha nem akad egy Bemje? Hisz oda jutott már, hogy csak az öngyilkosság vagy a megőrülés között választhatott. Hogy aztán az ilyen Bem-féle pártfogás mennyit érthetett a hazának, a fegyelemnek és a hadseregnek, hogy szükségképpen együtt járt a tábornokok közti állandó veszekedéssel; hogy elvette a kedvét a munkától a becsületes embereknek, azzal Petőfi nem törődött. Egocentrizmusa nem engedte, hogy törődjék vele.

A goromba és meg nem alkuvó Petőfi, ha érdekei úgy kívánták, hízelegni is jól tudott. Ezért Bem részéről se volt önzetlen az iránta való túlságos jóakarát. Petőfi ugyanis viszonzásul megénekelte és égig magasztalta verseiben Bemet, s ez Bem hiúságának igen jól esett. Petőfinek arra is volt gondja, hogy amit Bemről írt, Bem is olvashatta. Róla szóló verseit német fordításban ő maga szokta felolvasni neki.

Mikor legutoljára ment a harctérre meghalni, Bemmél való találkozását így írja le feleségének: „Bemmel Vereckén találkoztam. Megálltam hintaja mellett s köszöntem neki. Ő odapillant, megismer, elkialtja magát és kinyújtja felém karjait. Én fölugrom, nyakába borultam és összeöleleztünk és csókoltuk egymást. Mon fils, mon fils, mon fils! [Fiam!] – szolt az öreg sírva.”

Petőfi hiúságának nagyon jól esett, hogy a körülálló népség (így lekicsinyelve: „népség”) azt kérdezte erre Egressy Gábortól, hogy „fia ez a generálisnak”? Mivel beteg idegzete nem tudott elleni siker, dicsőség, ünnepeltetés, a mások fölé emelkedés nélkül és ezekre is épp oly túlzottan reagált, mint a megbántásokra vagy ellenszenvnyilvánításra, Bem e kitüntetése, s hogy úgy bánt vele, mint a fiával és ennek mások is tanúi voltak, „áradó jókedvre hangolta. Egész nap versben beszélt, utánozta Bem beszédmódját”, szóval madarat lehetett volna vele fogatni.

De, noha szentül meg volt győződve, hogy egész élete elvei szerint igazodik, Petőfi egocentrizmusa olyan betegesen nagy volt, hogy még meggyőződését is ez irányította s valakit aszerint tartott derék vagy kiváló, hitvány vagy tehetségtelen embernek, hogy vele hogyan bánt.

Jóbarátja, Egressy Gábor írja „Törökországi napló”-jában (5. o.), hogy a Bem és Petőfi közti rendkívüli meleg viszonyt egyáltalán nem zavarta az, hogy „Bem arisztokrata volt és monarchista, Sándor pedig demokrata és republikánus”. Pedig láttuk, hogy „szentséges elvei” miatt másokkal Petőfi azonnal öltre ment.

„Bem csatáiról beszélve – folytatja Egressy –, minők Sándor szerint a világtörténelemben még elő nem fordultak (szegény világtörténelem!), elragadtatásában Bemet minden idők legnagyobb emberévé emelte. Efölött vita támadt köztünk, a legelső komoly vita, minthogy én szintúgy el vagyok fogulva Shakespeare iránt, mint ő az öreg iránt.”

Csak az a baj, hogy Shakespeare-t mások is a világ legnagyobb drámaírójának tartják, de ki tartja (épeszű ember) Bemet nem a világ, hanem akár csak Magyarország vagy a XIX. század legnagyobb hadvezérének?

Aki tehát Petőfihez jó volt, az egyúttal nagy ember is volt. Arra Petőfi nemcsak kutyáját, hanem a hazáját is nyugodtan rábízta, sőt még az egész világ sorsát is. Az, ha szónok volt, a világ legnagyobb szónoka, ha hadvezér, a világ legnagyobb hadvezére volt, sőt olyan csatákat vívott, amilyenek a világtörténelemben eddig még nem is fordultak elő. Hogy is ne! Hiszen ez a világraszóló hadvezér neki könnyezve mondta háromszor egymás után, hogy „mon fils!”, tehát vele együtt ő is bevonul a világtörténelembe is az irodalmon kívül.

Látni fogjuk majd, milyen vezér volt Bem, de annyit már most is megmondhatunk, hogy a szabadságharc döntő ütközetét, a temesvári csatát, elsősorban őmiatta veszítettük el. Pedig ennek következménye volt minden: Kossuth lemondása és dicstelen menekülése, Görgey diktátorsága és a világsi győzelem.

S Bem ráadásul a temesvári csatát annak ellenére indította meg, hogy Dembinszky, a tőlünk általánosan tehetségtelennek tartott másik lengyel hadvezér, ünnepélyesen figyelmeztette, hogy ne ütközzék még meg. Bem mégis azonnal megütközött, mikor egy-két napi várakozás után egyesülhetett volna Görgey seregével s így erősen megszorodott erővel vállalhatta volna a csatát. (Igaz, hogy akkor meg Görgeyvel veszekedtek volna a fővezérségért.)

Temesvárnál nemcsak a vezér volt tehetségtelen, hanem a sereg is példátlanul hitvány. Szégyenletes dicstelenséggel vésztett el azonban Bem olyan ütközetet is, ahol a sereg hőst volt, csak a vezér volt kétségbeesetten tehetségtelen. Ilyen volt például a Nagyszeben mellett 1849. augusztus 6-án Lüderssel vívott ütközet. A dolgot a Vasárnapi Újság, tehát „hazafias” szempontból ugyancsak megbízható forrás szerint adjuk elő (1881., 42. szám).

Augusztus 5. Bem kiverte Nagyszebenből Hasfordot. Nem volt jelentős dolog, mert Hasford csak kis erővel rendelkezett s ott volt a közelben Lüders nagyobb ereje. Bem törzstisztei féltek is tőle, „nem is szüntenek meg őt nyugtalanítani az orosz közeledésével, de ő annyira alaptalanannak tartotta a hírt, hogy kiadta a rendeletet Hasford üldözésére”. Számítása szerint Lüders 7-énél előbb nem érkezhett oda. De ha megérkezik is – gondolta –, talán vele is sikerrel meg tud mérkőzni. Lüders természetesen már 6-án megérkezett s Bem természetesen nemcsak megmérkőzni nem tudott vele, hanem olyan kétségbeesett vereség lett belőle, hogy – aminek egy valamirevaló vezérrel semmiképpen se lett volna szabad előfordulnia – egy Logvinov Jefim nevű ulánus [lándzsával felfegyverzett könnyű lovas] közlegény még magát Bemet is lehúzta a lováról, de mielőtt nagyobb bajt csinálhatott volna, a Bemet körülvevő huszárok szerencsére összeaprították.

„A szebeni csata után Erdélyt meghódítottak lehetett tekinteni. Bem fényes stratégiai manővere (?) ezúttal nem sikerült. A magyarok veresége teljes volt és vesztesége következő: 3 zászló, 15 ágyú töltegyzacskókkal együtt, ezernél több halott, ezernél több sebesült, 34 tisztt, ezek közt a sereg intendánsa [hadbiztos] és Bem hadsegéde. Az oroszok vesztesége jelentéktelen volt: 13 a legénységből megöletett, 2 tisztt és 44 a legénységből megsebesült. A csekély veszteségnek oka a magyar ágyúk rossz hatásában és abban keresendő, hogy a lovaság támadása megállapodást nem engedett és igen nagy rémületet okozott. Figyelemreméltó, hogy a magyar lovasságnak ez ütközetben való működéséről szó sincs, holott Bem a szebeni

lapályon igen jó sikerrel alkalmazhatta volna lovasságát az orosz lovasok támadása ellen, úgyszintén a visszavonulók fedezésére is.”

Szabad lett volna ennyire „nagy rémületnek” keletkeznie Bem annyira legendásnak tartott honvédek között? Az is érdekes, hogy Bem különösen a tüzéségéről volt híres, a honvédség pedig a lovasságáról. Amint láthatjuk, Bem teljesen elvesztette a fejét s az egészen csúfos eredménynek és a megdöbbentően nagy magyar veszteségnek elsősorban ő volt az oka. Hogy törzstiszteji előre figyelmeztették a veszélyre, de a vezér gögje és makacssága csak növeli Bem szégyenét.

Bem Fehéregyházán is, ahol Petőfi is elesett, örült módra 2400 gyaloggal és 250 lovassal ütközött meg 16.000 oroszral. Szép a bátorság és dicsérendő, de amellet jőzan észre is szükség van. Az örütség semmiképpen se dicsérendő, amit pedig itt Bem csinált, az örütség volt. Annak az 1030 honvédnek, akit az ütközet után eltemettek, tulajdonképpen Bem volt a gyilkosa. Mivel pedig maga Petőfi is köztük volt, neki is ő volt a gyilkosa.

Petőfi is azért ment az ő táborába fegyvertelenül, mert vakon bízott a vezérben és tehetőségében, s ezért azt hitte, hogy aki Bem mellett van – még akkor is, ha nem mondja neki: „Mon fils” –, az biztonságban van. Bem nem is veszthet el csatát, mert hiszen olyan hadvezér, mint ő, még nem is volt a világtörténelemben. Ilyen hálás volt a mindenben túlzó, rajongó Petőfi az iránt, aki más, „goromba” tábornokok igazságtalanságával szemben megvédte!

Ha Klapkával való ügyét szemügyre vesszük, ismét csak Petőfi szégyenét kell megállapítanunk. Sajátságos, hogy Ferenci, bár természetesen elismeri, hogy Petőfi is hibázott, hangsúlyozza, hogy Klapka is hibázott vele szemben, sőt azt írja, hogy „a dolog lényegében” Petőfinek volt igaza, nem pedig Klapkának. Azt mondja, hogy Klapka Vécsey megsértése és az ebből folyó tábornoki viszálykodás miatt bűnbakot keresett és ezt Petőfiben vélte megtalálni.

„El volt tehát iránta fogulva; heve és felsőbbiséget gyakorolni akaró modora, melyből a katonai gög sem hiányzott, elragadta... Klapka több formahibát követett el. A költő jogosan érezte bántva magát, hogy szavainak nem hisz... Lemondása és ennek elfogadása után nem volt joga rá a katonai eljárást alkalmazni. Ez kicsinyes erőszakoskodás és hatalmaskodás volt. Viszont mi jőgon tartott neki a kibéküléskor leckét a hazafiságból?” (Mert feljebbvalója volt és mert Petőfi viselkedése ezt a leckét ugyancsak megokoltta, sőt szükségessé tette.)

Hogy Klapka „bűnbakot keresett” Vécsey megsértése miatt, az természetes, hiszen mint hadügyminiszternek, kötelessége volt a bűnöst megállapítani és megbüntetni. Az egész szabadságharcot a vezetők állandó veszekedése tette tönkre, a hadügyminiszternek tehát kötelessége volt, hogy a tábornokok veszekedését megakadályozza, s ezért azt, aki ilyen viszály felidézője volt, felelősségre vonja és megbüntesse. Bem olyan sértő kifejezéseket használt Vécsey tábornokra, amilyeneket még egy közbaka se tőrhethet el. Ez Bem bűne volt, mert Vécseynek ebben a vitában volt legalább annyi igaza, mint Bemnek. De ha Bemnek teljesen igaza lett volna, ilyen durván akkor se lett volna szabad eljárnia.

Ámde Bemnek hirtelen haragjában elkövetett megmondolatlansága nem a nyilvánosság előtt történt, s lecsillapodva bizonyára maga is megbánta indulatosságát. Hogy Vécsey elleni sértései a nyilvánosság elé kerültek, annak egyedül Petőfi gyerekes ítélőképesség-hiánya volt az oka. Petőfinek tudnia kellett volna, hogy Vécsey mint tényleges tábornok, ilyen nyilvános megalázást, sőt meggyalázást még akkor se tőrhethet volna el, ha egyébként az alázatosságra való törekvés megllett volna benne.

Vécseynek tehát egyenesen kötelessége volt felfortyanni és elégtételt követelni. De vele természetesen együtt forrongott a tisztikara is, mely főnöke ilyen durva megsértése miatt egyenesen lemondással fenyegetőzött. Emiatt az ügy még magának Kossuthnak is sok keserves napot okozott, hiszen a tisztek nagy része, akiket katonai eskőjük kötött a király hűségéhez, még effajta sérelmek nélkül is nehezen volt megtartható 48 ügye mellett.

Ha most ezek után a tettes, aki híres költő volt ugyan (bár akkor még közel se annyira híres és olyan elismert, mint ma), de mégiscsak százados, ebben az ügyben pedig egy egész

éretlen, meggondolatlan gyerek, megjelenik az előtt a hadügyminiszter előtt, akinek az ügy a legtöbb kellemetlenséget okozta, s ráadásul büntetés helyett őrnaggyá kinevezve és már őrnagyi ruhában is jelenik meg, ami egyenesen kihívás volt Klapka ellen, mert hiszen őrnagy csak az ő kinevezése, vagy legalább kinevezésének jóváhagyása után lehetett, ha ez a hadügyminiszter kitör és alantas tisztjét megdorgálja, az igazán a legtermészetesebb dolog és tárgyilagos ember nem láthat benne se sértést, se túlkapást.

Ferenczinek az a megjegyzése is igen furcsa, hogy Petőfi nem a Vécsey-ügyben elkövetett hibája miatt lett őrnagy, tehát Klapka ebben is valótlant állít. Még a vaknak is látnia kellene, csak a Petőfi-védő nem látja, hogy Klapka kifejezése nem azt jelenti, hogy Petőfi a Vécsey-gyalázás nyilvánosságra hozása miatt kapta az előléptetést (hiszen ilyet még elképzelni is örülség), hanem azt, hogy e bűne ellenére kapta, azaz hogy ez a bűne az őrnagyi kinevezésének nem volt akadály. Ez éppen elég ok volt az illetékes hadügyminiszter bosszankodására, sőt felháborodására.

Az is különös, hogy Ferenczi Klapkának „felsőbbiséget gyakorolni akaró modorát” is kifogásolja. Klapka ugyanis – ezt már igazán nem lehet tagadni – valóban felsőbbisége volt Petőfinek, s ha a felsőbbiség modora olyan, mint amilyen a felsőbbiségé szokott lenni, az bizonyára nem lehet hiba. Igaz, hogy Petőfi megérdemelte volna, hogy ne úgy bánják vele a felsőbbisége, mint akárkivel, de másrésről az is igaz, hogy Petőfi eljárása annyira minden kritikán aluli és a józan megfontolással ellenkező volt, hogy lehetetlen volt, hogy feljebbvalója ennek ellenére is kivételesen kezelje.

Petőfi eljárásának különleges ostobasága bőségesen lerontotta Petőfinek azt a különleges helyzetét, hogy ő közismert költő volt. Ha pedig még azt is tekintetbe vesszük, hogy a honvédség és vele az egész szabadságharc legfőbb baja és kudarcának legfőbb oka éppen a rendés tekintélyhiány volt, Klapka „szigorát” egyenesen erényének kell tartanunk.

Bem törvénytelenül járt el Petőfi őrnagyi kinevezésével és megsértette vele Klapka jogát és illetékességét. Hogy ezt épp akkor tette, mikor a kinevezett hibát követett el s vele nagy bajokat okozott, csak növelte ezt a törvénytelenséget. Klapka ingerültsége tehát ugyancsak megokolt volt. Pedig ezt még az a kihívás is növelte, hogy a kinevezett már őrnagyi ruhában is jelent meg előtte. Ez Petőfitől nagy nevetlenség volt, mert vele mintegy azt vágta a hadügyminiszter szemébe, hogy füttyölök a te hatáskörödre. Azt még csak mint formaságot se tartom tiszteltben. Ugyancsak mutatja Klapka önmérsékletét, hogy ezt például nem is hányt szemére Petőfinek.

Klapka még csak azt se mondta, hogy nem fogja Petőfi őrnagyi kinevezését jóváhagyni. Ha ugyanis él ezzel a jogával, Bemet sérti meg s ez megint újabb bonyodalmakkal járt volna a 48-as haza „javára”. Megmutatta, mennyivel fontosabb ember, mint Petőfi, s a hazáért és a szabadságért mennyivel jobban háttérbe tudja szorítani indulatait, sőt jogos önérzetét is, mint Petőfi.

El volt határozva, hogy jogtalansága, igazságtalansága és hatásköre megsértése ellenére is jóváhagyja Petőfi őrnagyi kinevezését, azaz eltűri, hogy Petőfi megmutathassa, hogy csak azért is jogom van előtted őrnagyi ruhában megjelenni, s ha neked még úgy nem is tetszik, én csak azért is őrnagy vagyok és őrnagy maradok. De hogy igazságérzetét legalább némiképp kielégítse, egy négy szemközti leszidással akarta végleg elintézni a dolgot, melyet a költő annál inkább eltűrhet, sőt örömmel fogadhat, mert hiszen kettejükön kívül úgyse hallja senki, sőt az őrnagyi kinevezés a nyilvánosság számára ennek éppen az ellenkezőt mondja.

Meg kell állapítanunk, hogy Klapkától azt kívánni, hogy még a dorgálást is hagyja el s még a történetek után is ne csak az egészen lehetetlen kinevezést, hatáskörének annyira sértő mellőzését hagyja jóvá, hanem még nyájaskodják is melléje és hízelegjen is annak, aki vele így elbánt, egyenesen lélektani lehetetlenség. S Ferenczi s vele a Petőfi-rajongók egész táborára mégis ezt követeli Klapkától!

Mivel azonban Klapka hadügyminiszteri jogai megsértését, a bűn jutalmazását s melléje még a bűnös sértő kihívását eltűrte ugyan, de legalább pattogni merészelt miatta (de még ezt

is csak négyszemközt), utána levelet kap Petőfitől, melyben a költő tudtára adja, hogy ha nem nézné a haza válságos helyzetét (Petőfi tehát szentül meg volt róla győződve, hogy ő ezt nagyon is nézi), egyszerűen lelőné (ő, a százados, a hadügyminisztert), mint egy verebet, mert hát ő céllövészeti leckéket vett már s így meglehetősen jól lő.

Megfenyegeti azzal is, hogy verseket fog írni, hogy miként bánt el övele Klapka, aztán hogy tisztí rangjáról is lemond és – újabb fenyegetésként – figyelmezteti, hogy mindezt „éles hangon fogom megírni, mert az én tollam oly éles, mint akármelyik kard a hadseregben, s ha ezt teszem, én istenemre mondom, nem tudom, mi következése lesz, de ha a legkisebb lesz is, lesz annyi, hogy Ön elveszti a magyar nemzet előtt minden igényét a humánus és illedelmes ember címére”. Aztán még azt is hozzát teszi, hogy ő mindezt „nem felhevülve, hanem nyugodt megfontolás után” írja.

Kihívó dicsekvésére mellesleg megjegyezzük, hogy Petőfi akkor, mikor ezt a levelet írta, közel se volt olyan népszerű vagy körülrajongott ember, mint hetvenkedése alapján gondolnánk. Hiszen ugyanezen időben forradalmi túlzásai és a királyok meggyilkolására izgató versei miatt annyira lejáratta már magát, hogy részint azt híresztelték, hogy megbolondult (Ferenczi, III., 243. o.), részint oly ellenszennvel viseltettek iránta, hogy a Debrecen-Nagyvárad-i Értesítő, tehát éppen a legkálvinistább magyar vidék lapjának egyik levelezője azt írja ez időben, hogy „tán agyon is ütnék, ha oda tévedne”.

De ha így haragudtak Petőfire a tiszántúli Habsburg-ellenes kálvinisták, gondolhatjuk, hogy szerethették akkor a felvidéki vagy dunántúli katolikusok! Valóban még Ferenczi is szükségesnek tartja megjegyezni, hogy „az ellenszenn nem korlátozódott Debrecenre, általános volt az egész országban”.

A május 12-i népgyűlésen tartott Petőfi-beszéd is „általános rosszallásra talált”. (Ferenczi, III., 245. o.) Szintén meg kell állapítania még Ferenczinek is, hogy Petőfi elvei „teljesen ellenkeztek az egyetemes közvéleménnyel”. (III., 247. o.) (Ez egyúttal arra a már régebben bebizonyított állításunkra is újabb bizonyíték, hogy mennyire nem volt a magyar közvélemény a szabadságharc alatt 48-as, azaz forradalmi.)

Az Életképek című lap, melynek Jókai mellett társszerkesztője volt Petőfi, s melynek 1848. március előtt még 1500 előfizetője volt, néhány hónap múlva már csak 400 példányban jelent meg s az év végére meg is szűnt. Egressy Ákos, Egressy Gábor, a nagy színész fia is ezt írja „Emlékeim”-ben (30. o.): „Petőfinek is írtam a napokban. Utamban mindenütt el-lenségeivel találkoztam... Alig tudtam védeni”. Azok, akikkel Egressy Ákos ez időben találkozott, nem az elvei miatt haragudtak Petőfire, hanem azért, mert nem követi az elveit. Csak másokat küld, de ő maga nem megy a harctérre. Vízet prédikál és bort iszik.

Petőfi, a nagyhatalmú százados-őrnagy úr, egy előnyös ajánlatot tesz azonban a tábornok-hadügyminiszter úrnak. Kijelenti neki, hogy megszabadulhat az ő rettenetes tollától s annak minden előbb vázolt, rá egyenesen lesújtó következményétől.

„Akarja Ön ezt (az erkölcsi megsemmisülést)? – kérdi tőle. – Ha igen, úgy jól van. Ha nem akarja, van egy mód rá, hogy e szomorú dolgok nyilvánosságra ne kerüljenek. Iktassa Ön a Közlönybe őrnaggyá kineveztetésemet, küldje meg a kinevezési diplomát s szabadságra menetelem engedélyét.” (Ferenczi, III., 334-335. o.)

Az ember esze megáll mindezek láttára. Hiszen így közönséges zugújságírók, azok, akik tollukkal zsarolnak, azok szoktak eljárni. S a „hazafias” irodalom ez ügyvel kapcsolatban mégis Klapkát ítéli el, nem Petőfit. De ezek láttára most már, remélem, nem csodálkozik rajta senki, miért vészett el a magyar szabadságharc és miért kellett elvesznie. Igaz, hogy Petőfi e zsaroló kijelentéséhez azt is hozzátette, hogy „az őrnagyságról lemondásom visszaadását nem azért kívánom, hogy ismét őrnagy legyek, mert amily kevésbé vágytam erre, oly könnyen nélkülözöm. Ezen kívánságom oka egyedül az, hogy ha Ön teljesíti, nekem erkölcsi elégtételt fog adni”.

Csak egyet felejtett el Petőfi: azt, hogy neki az őrnagyság nem kell, nem elég csak mondani, kivált mikor tudjuk, hogy a tisztí fizetés családja számára egyenesen életfeltétel volt s mikor látni fogjuk, hogy mennyire törekedett is elnyerésére.

Ha nem az őrnagyság kellett neki, hanem csak az erkölcsi elégtétel, miért lótot-futott annyit századosi kinevezése után, mikor még nem volt tiszt, s így erkölcsi elégtétel szempontjából egyáltalán nem volt rá még szüksége?

Sajátságos, hogy Petőfi, aki annyira örülten kényes volt a maga tekintélyére vagy – mint ő nevezte – becsületére, a legkisebb érzékkel sem bírt mások tekintélye vagy becsülete iránt. Még akkor se, ha azok a mások tábornokok vagy hadügyminiszterek voltak. Micsoda ítélőképessége lehetett annak az embernek, aki ilyen leveleket elküld egy tábornoknak és miniszternek s még azt is lehetségesnek tartja, sőt reméli, hogy az illető vele ellentétben annyira önérzet nélküli és annyira gyáva lesz, hogy meg is ijed tőle s azonnal küldi az ő őrnagyi kinevezését, de melléje mindjárt a szabadságot is, hogy az őrnagyi fizetést ingyen húzhassa s ezzel az ország népének gyönyörű példát adhasson az áldozatos hazaszeretetre és kötelesteljesítésre!

Abban se hibáztathatjuk Klapkát, hogy Petőfi felajánlott becsületszavára azt mondta, hogy „az nem elég”. Noha Petőfi válasza, hogy „némán (!), szerényen (?) otthagytam azon hadsereget, melynek minisztere nem hisz saját tiszteinek becsületszavában”, tetszetősnek látszik – bár kétségtelen, hogy az egész honvédség (melynek dicső nevéől Petőfi szép verset írt) felháborító megsértése éppen annak a Petőfinek részéről, aki csak az imént szegte meg a nagy nyilvánosság előtt reklámozott becsületszavát –, mégse bizonyítja Petőfi igazát.

Akiben csak egy csepp emberismeret van, jól tudja, hogy az államgépezet irányításában vagy egy hadsereg kormányzásában nem lehet mindent egyszerűen csak becsületszóval elintézni, ha még oly nagyra becsüljük is egyébként azokat, akik becsületszavukat adják. Ma már például még csak eszébe se jut egy hivatalnoknak vagy tisztnek (még a legmagasabb rangúnak se), hogy egyszerűen akkor kérjen szabadságot, mikor akar, annyi időre, amennyire akar, s ha azt válaszolják neki, hogy csak betegség címén lehet, akkor becsületszavára kijelenti, hogy beteg s ezzel rendben van minden. Rendben kell lennie, mert hát az olyan tiszt, akinek a becsületszavában nem lehet hinni, úgyse érdemi meg, hogy tiszt lehessen.

Igaz, hogy Petőfivel nem úgy kellett volna bánni, mint akármely más tiszttel, s az ő költői zsenije megérdemelte volna, hogy kivételt tegyenek vele, ámde ne feledjük, hogy Petőfi akkor egy hadsereg tagja volt és azért vele se lehetett másképpen bánni, mint a többivel, mert a kivételezés rontja a fegyelmet, ellenkezik az igazsággal, rossz vért szül a kartársak körében, sőt elkiseríti őket. Ezért Petőfinek a kivételes bánásmódot a maga számára nemcsak követelnie nem lett volna szabad, hanem még akkor se lett volna szabad elfogadnia, ha kínálták volna neki.

Egyébként pedig Petőfi, mint tiszt, éppen nem érdemelte meg a kivételezést. Hiszen heves ségével, meg gondolatlan ságával és ítélőképesség-hiányával éppen akkor okozott sok fejtörést és keserves napokat a kormányzatnak. Hogy pedig valakit hiba elkövetéséért részeseit sünk kivételes elbánásban és éppen akkor, mikor a hibát elköveti, az még lehetetlenebb kívánság.

Mikor Petőfi Klapka előtt orvosi bizonyítvány helyett a becsületszavát hozta elő, már feszült volt a hangulat, ingerült a szóváltás. Klapka tehát már csak ezért se fogadhatta el az orvosi bizonyítvány helyett Petőfi becsületszavát, mert akkor abba egyezett volna bele, hogy a tábornok és a százados vitájában a századosé legyen az utolsó szó, s ráadásul akkor, mikor nincs is igaza. Ilyesmit nem szabad megengedni, katonaságnál még inkább nem, háború idején pedig kétszeresen nem.

Petőfi maga írja Bemnek, hogy Klapka (egy későbbi újabb találkozásukkor) azt mondta neki, hogy ha nem Petőfi lett volna, akkor viselkedéséért fel kellett volna akasztatnia. Ha visszagondolunk arra, ahogyan Bem a Petőfinek tiszteletet nem adó, vagy ha tetszik, akár be-

léje kötő tűzmesterrel elbánt, nem is mondhatjuk ezt a kijelentést túlzásnak. Láthatjuk azonban belőle, hogy Klapka még hetvenkedése után se bánt Petőfivel úgy, mint bármely századossal. Petőfi tehát még most is megkapta tőle a kivételes bánásmódot.

Hogy Klapka annak ellenére, hogy Petőfi lemondott tiszti rangjáról, ezt a lemondást ő el is fogadta s mégis a hadijog alapján akart vele elbánni, az se volt részéről jogtalanság, mint Ferenczi állítja. Először is azért nem, mert Petőfit csak fenyegette, de valójában semmi büntetést nem alkalmazott vele szemben. Ha pedig a valóságban nem büntette, akkor legalább fenyegetőzni csak joga volt? S hogy feljebbvalói kötelességének eleget tegyen, nem volt-e ez még kötelessége is?

De tudjuk, hogy Petőfi tiszti rangjáról való lemondása ellenére is újra csak őrnagy lett, tehát egészen komolytalan volt a nagyhangú lemondás. Miért ne lehetett volna hát Petőfit tiszti rangjáról való lemondása ellenére is a hadijoggal fenyegetni, mikor ennek ellenére is tiszt maradt? Petőfi szavára tehát e tekintetben se lehetett adni. Lemondott, de azért mégse mondott le.

Később egészen hivatalosan és végérvényesen is lemondott tiszti rangjáról. Annyira lemondott, hogy ő maga jelentette ki írásban, hogy „teljes és örökös lemondásomat a hírlapokban közzé tettem” (Közlöny, 1849. június 17.) és „saját szavaimnak a legkiáltóbb meghazudtolása lenne, ha ismét a hadseregbe lépnék”. (Ferenczi, III., 350. o.) Ennek ellenére mégis ismét oda lépett. Tehát valóban „a legkiáltóbban” meghazudtolta saját szavát, s mindezt annak ellenére, hogy szavát már hírlapilag is közzétette. Mégis hogy megsértődött, mikor hivatali feljebbvalója, Klapka, azt mondta neki, hogy betegszabadságához a becsületszava még nem elég, ahhoz orvosi bizonyítván is kell.

De láttuk, hogy Petőfi már akkor is megszegte a becsületszavát, mikor a tisztok társasága tagjaként hivatalosan és szintén a nyilvánosság előtt is becsületszavát adta arra, hogy többet egy lapba se fog írni, amibe írt eddig. Isten a gőgösöket megalázza, mondja az Írás (Mt 23,12, Lk 14,11), s látjuk, hogy ez Petőfin is mennyire beteljesült. S mindezek ellenére Petőfi mégis annyira büszke volt arra a törvénytelen és egyébként is saját szava „legkiválóbb meghazudtolásával” visszaszerzett őrnagyi rangjára, hogy miatta halálba kellett mennie annak a honvéd-tűzmesternek, aki még civil ruhája ellenére is nem volt benne tisztelni hajlandó az őrnagyot.

No meg aztán azt is biztosan állíthatjuk, hogy az a betegség se volt tényleges betegség, melyet Petőfi a becsületszavával akart igazolni, hogy szabadságra mehessen. Petőfi akkor, mikor becsületszavával bizonyította, hogy beteg, csak az esetben volt beteg, ha mindig beteg volt. Az idegbetegségen kívül ugyanis más baja most se volt.

Igaz, hogy Klapka akkor nem tudhatta, hogy Petőfi szava csak ennyi, és hogy minden nagyhangú és ismételt és hírlapilag is közzétett lemondásai ellenére is csak tiszt fog maradni. De hátha mégis tudta? Hátha ennyire jó pszichológus volt és ennyire jól ismerte a „pasast”, akivel dolga volt? De egyébként is Petőfi nagy hangon jelentette ki, hogy ezután közkatona-ként fogja szolgálni hazáját. De ha nem jelentette volna ki, mint honpolgárnak, egyébként is kötelessége lett volna tiszti rang nélkül is katonának lennie (kivált olyan időben, mikor erre még a papokat is rákényszerítették). Pedig hát nemcsak a tiszt, hanem a közkatona is haditörvények alá tartozik, sőt oda tartozik háború idején még a polgári lakosság is.

De ha mindezt nem tudnánk felhozni Klapka mellett, akkor is igaz marad az, hogy ő Petőfi részéről tiszti rangjáról való lemondását büntetésül fogadta el, nem pedig azért, hogy tiszt korában elkövetett bűne büntetésétől mentesítse. Hiszen így valójában nem büntette, hanem jutalmazta volna vele. Csak tiszti rangjáról való lemondásának a hátrányait volt joga akkor Petőfinek „élvezni”, de nem az előnyeit. Ha csak azt nem gondoljuk, hogy Klapka jutalmat akart neki adni lemondása elfogadásával. Világos tehát, hogy Petőfi mindenképpen haditörvények alá tartozott.

Igen kedélyes dolog lenne, ha egy tiszt minden tiszt korában elkövetett bűne büntetésétől megmenekedne azzal, hogy lemond a tiszti rangjáról. Aki tiszt korában vétkezett, annak a hadi-

törvények szerint kell felelnie bűneiért akkor is, ha már tisztí rangjáról lemondott és ha e lemondását nem hazudtolta is meg mindjárt s nem ment vissza megint azonnal tisztnek, mint Petőfi.

Még ennél is furcsább Ferenczinek az a megjegyzése, hogy Klapka „mi jupon tartott neki (Petőfinek) a kibéküléskor leckét a hazafiságból”? Hát azon a jupon, feleljük, mert Petőfinek feljebbvalója volt, sőt éppen a legfőbb katonai méltóságot töltötte be akkor, mikor Petőfit, a katonát felelősségre vonta. Idősebb is volt Petőfinél és a fiatal Petőfi olyan alattvalója volt, akit vétkéért kellett felelősségre vonnia.

Vétkezett Petőfi Bemnek Vécseyt sértő nyilatkozata lefordításával és hírlapi közzétételével s ezzel a honvédtábornokok közt amúgy is napirenden velő veszekedések egyik legveszedelmesebbjének botor felidézésével; vétkezett a feljebbvalója iránti engedetlenséggel, feljebbvalója egyenes megfenyegetésével, sőt megszarolásával; vétett az őrnagyi ruha tilos viselésével.

Klapka, a hadügyminiszter helyettese előtt semmiképpen se lett volna szabad abban az őrnagyi ruhában megjelennie, melynek viseléséhez a jupon csak most kérte. Hogy Petőfinek még annyi esze és tapintata se volt, hogy ha az őrnagyi ruhát hiúságában már viselte is, de legalább a hadügyminisztériumban ne így jelenjen meg, mutatja, mennyire jó volt költőnek, de mennyire nem lehetett volna még a legkisebb ügy elintézését is nagyobb bajok felidézése nélkül rábízni.

De Klapka ezen első és második találkozásuk közti időben, Buda ostroma alatt, május 14-én, a Svábhegyen is őrnagyi ruhában találkozott Petőfivel, noha akkor már lemondott tisztí rangjáról és Ferenczi éppen azért, mert már nem volt tiszt, mondja Klapka részéről jogtalanságnak, hogy mégis haditörvényekkel fenyegetőzött ellene. Miért járt tisztí, őrnagyi egyenruhában a már nem tiszt Petőfi?

Olyan hallatlan és minősíthetetlen dolog volt ez Petőfi részéről, hogy Ferenczi egyéb híján megkérdőjelezi Klapka ezen állítását. Tehát számára is hihetetlen. De ez a kérdőjel csak nem azt jelenti, hogy Klapka ezt csak hazudja? Még ha a hazugságot Klapka jelleme meg is engedte volna (pedig mi címen mondhatná ezt valaki?), akkor nem állíthatott volna Petőfiről valótlan legalább a költő nagy tekintélye és hírneve miatt. Petőfiről még az igazat se lehetett s nem lehet ma se megmondani, ha ez rá sértő volt. Hogy lehetett volna hát kitalált, hazug dologgal megrágalmazni?

S Petőfi mindezen bűnéért semmi büntetést se kapott, mert hiszen úgy intézték el a dolgot, hogy Petőfi helyett s nevében két tiszt kért Klapkától Petőfi viselkedéséért és leveléért (melyben le akarta löni, mint a verebet, mert hát ő meglehetősen jól lő) bocsánatot s ezzel el volt intézve minden. Ezek után tehát igazán a legkedvesebb, ha utána a hadügyminiszter, aki újra kezét nyújtja Petőfinek, az pedig még most is durcáskodik, egy kis intelmet ad neki a hazaszeretéből. El kell ismernünk, hogy a dorgáló Klapkának nagyon igaza volt, mikor Petőfit arra figyelmeztette, hogy a hazát nem elég úgy szeretni, hogy „Talpra magyar!”-t írunk vagy szónokolunk mellette, hanem önfegyelmezőssel is.

A „Talpra magyar!” ugyanis belelovalta a nemzetet a fegyveres küzdelembe, a sok szavalat, beszéd, kéretlen tanácsadás, az önfegyelmezés hiánya és a féktelenkedés pedig lehetetlenné tette, hogy ez a küzdelem sikeres legyen, tehát tönkretette az egészet. Petőfi mindkettőben elől járt: a lovalásban is (bár mint láttuk, és mint fogjuk is még látni, magát nem nagyon lovalta, ő maga nem nagyon sietett a harcba) és a fegyelmezetlenségben is. Szomorú, sőt nemzeti szempontból egyenesen elkeserítő, hogy mi mégis még mindig azt gondoljuk, hogy nem Klapkának, hanem Petőfinek volt itt igaza. Így bizony sose lesz belőlünk semmi. Furcsa, hogy mi még mindig azt hisszük, hogy senkinek se volt joga ahhoz, hogy Petőfinek leckét adjon a hazafiságból. Éppen ellenkezőleg: senki se szorult rá akkor erre a leckére annyira, mint éppen Petőfi.

Petőfi egyetlen mentsége, hogy ő maga is belepusztult abba a hazafiságba, melyet képviselt. De ez még nem jopcím arra, hogy nagy bűnét meg ne állapítsuk. Tudatára jutott ennek

Petőfi a végén már annak ellenére is, hogy fiatalon halt meg s így nem érte meg az érett megfontolás és az élettapasztalat megszerzésének korát.

48-ban még azt hangoztatta, hogy most nem okos, hanem lelkes emberekre van szükség. Pedig a lelkesedés csak legfeljebb az okosság mellett, ráadásnak hasznos, de nem az okosság helyett, sőt ellenére. Okos emberekre mindig szükség van és éppen legjobban a nagy lelkesedés, a mámor idején. Jaj annak a népnek, mely csak lelkesedik s nem gondolkodik is mellette! 48-ban még dicsekedve mondta Petőfi, hogy megy a toronyba és megkondítja azt a vészharangot. Akkor még örömmel írta (Forradalom, Pest, 1848), hogy

Haloványul a gyáva szavamra... dalom
Viharodnak előjele, forradalom!

De anyját, a „a világon legjobb anyát”, az a kolera vitte sírba, melyet az oroszok hurcoltak be hozzánk. Azok az oroszok, akik sose jöttek volna ide, ha Petőfi meg nem „kondítja azt a vészharangot”. Petőfi anyja 1849. május 17-én halt meg Pesten, Buda ostroma alatt, ágyúdörgés közepette. A fia volt tehát az oka, hogy „folyton rémüldözve a borzasztó ágyúzáson” (Ferenczi, III., 345. o.) múlt ki a jóságos teremtés s emellett még a haza is elveszett.

De hamarosan magának a költőnek is ugyancsak elment a kedve attól a vihartól, melyet kevéssel előbb még annyira kívánt. Csak egy év telt el azóta, hogy oly kedvtelve kongatta azt a vészharangot, s már 1849. június végén, mikor a fővárosból való utolsó menekülése előtt búcsúlakomára jöttek össze barátaival, a multság komor képet nyújtott. Petőfi kifakadva szólt, többek közt:

„Csak már vége volna valahára! Gyűlölöm ezt a sok vérontást!” (Ferenczi, III., 355. o.) Tőle azonban kitelt, sőt egészen bizonyos, hogy még csak eszébe se jutott, hogy ennek a „sok vérontásnak”, melyet most már ő se nevezett hazafiságnak, erénynek vagy dicsőségnek, sőt amelyet most már ő is szívéből „gyűlölt”, ő az egyik fő oka, tehát fő bűnöse is.

Július 11-én pedig Mezőberényből, ahova családjával menekült, ezt írja: „Vajha soha többé a nyilvános életnek még csak küszöbére se kényszerítene sorsom”. Más szóval kifejezve mi mást jelent ez, mint azt, bárcsak soha többet ne kellene politizálnom, bárcsak soha többet ne kellene beleavatkoznom a közügyek, hazám és népem sorsának irányításába!

Bizonyára miért másért beszélt így, mint hogy belátta, hogy tavaly rosszul irányított, rosszul politizált, rosszul avatkozott be a közügyekbe, rosszul ítélte meg a dolgokat. Nem ő volt a jó ügy bajnoka és nem azok voltak a hazaárulók, akiket ő azoknak tartott s hevülékeny vérmérsékletének megfelelően annyira megvetett.

Egy évvel előbb még, március 15-én, hogy élvezte a közszereplést, az ország sorsának és a közvéleménynek az irányítását! Mikor Veszprémben megtudta, hogy nagy események küszöbére érkezett az ország, hogy sajnálta, hogy ő nincs Pesten, s így nem vehet benne részt! Hogy sietett, hogy le ne késsék róla, s ne nélküle történjék meg a változás! S mikor sikerült is el nem késnie, hogy meg volt győződve róla, hogy az ő „Talpra magyar!”-jai, csatadalai és vészharangkongatásai történelmi jelentőségűek s persze áldást hozó értelemben!

* * *

Mielőtt e kérdés megtárgyalását befejezzük, szóljunk néhány szót arra az ellenvetésre is, hogy Petőfiben helytelen dolog megalomániáról beszélni. Ő valóban „megalosz” (nagy) volt s így benne a nagyság nem lehet mánia, mert hiszen nem hamis kényszerképzet, hanem valóság volt. Ha másban csúnya a gög, azért csúnya, mert fonákságot takar, mert nem felel meg a valóságnak. Éppen ezért hat visszataszítóan. Petőfi azonban világnagyság volt, akinek géniuszt nem lehet nem bámulni. Őbenne tehát nem ellenszenves gög volt, hanem nemes önérzet, nagyságának tudata, mely nem visszataszító, nem fonák, hanem rokonszenves, mert a tiszta valóság s annak profétai előrelátása.

Válaszunk az, hogy a gőg és az önteltség valóban annál kifogásolhatóbb és annál visszaszítzóbb, minél inkább olyan egyénben nyilvánul meg, akinek inkább szerénységre, sőt talán szegyenkezésre lenne oka, mint büszkeségre. Mivel pedig Petőfiben valóság az, hogy világraszóló tehetség, évszázadokon át világitó, lángoló szövétnek, benne a büszkeség valóban nem oly bántó, mint az átlagemberben, s még inkább, mint például egy még az átlagnál is alacsonyabban álló emberben. Elismerjük, hogy Petőfi gőgjének ellenszenves voltát nagyban csökkenti, hogy neki valóban volt mire büszkének lennie. Ő nemcsak gondolta, hogy ő nagy, hanem valóban az is volt. Neki lángelméje címén járt a különleges bánásmód.

Ámde ugyanakkor figyelmeztetnünk kell arra is, hogy Petőfi se volt mindenben nagy, hanem csak egy dologban: a költészetben, sőt még a költészetnek is csak egy ágában: a lírában. (Drámája például a legkeményebb kritikában részesült s még előadásra se tartották érdemesnek.) Petőfi sok tekintetben még az átlagot se ütötte meg, hiszen láttuk, hogy lelki beteg volt. Petőfi azonban mindenben világra szóló nagyságnak tartotta magát. Ilyennek tartotta magát, mint gondolkodót, mint politikust, mint szónokot és mint közéleti férfit is. Pedig láttuk, hogy az egy költői génuszon kívül, mely világraszóló volt benne, úgyszólván csupa hiányból és fogyatkozásból állt az egész ember. Balkezesség, rossz modor, ellenszenves hang, csúnya külső, beteges, gyöngye test, fáradt, beteg idegzet, mely minden élményt, minden izgalmat, akár örömdetes volt, akár fájdalmas vagy sértő, oly természetellenes érzékenységgel élt át, hogy belebetegedett.

Például március tizenötödike izgalmai is úgy megviselték, hogy attól kezdve majdnem többet volt beteg, mint egészséges. Mint rossz étvágyú, rosszul alvó, fáradt idegzetű embernek, állandóan nyomott, borongós volt a hangulata. Ezért volt teher vagy passzív ötödik kerék a társaságban; ezért nem bírta az embereket, ezért nem tudott magán uralkodni, ezért volt képtelen az alkalmazkodásra és az önuralomra, ezért veszett össze mindenkivel és haragította magára az embereket, ha mégis kénytelen volt velük érintkezni.

Egyszer például az olasztanárárt, mikor esedékes órája megtartására a lakásán megjelent, a szó szoros értelmében kihajította onnan, mert véletlenül rossz hangulatában találta vagy talán éppen valamelyik verse költésének ihletében zavarta. De míg a normális ember ilyenkor uralkodni tud bosszúságán s vendége alig vagy egyáltalán nem is veszi észre, hogy rosszkor jött, Petőfi beteg idegzetével vagy megalomániájában szabad folyást engedett bosszúságának és egyszerűen kidobta azt, akit ő fizetett meg, hogy menjen hozzá, s akinek éppen ő mondta meg előzőleg, hogy milyen időben menjen hozzá. Ez csakugyan megalománia, mert annak a jele, hogy szerinte minden körülötte forog s hozzá mindenki köteles alkalmazkodni, de ő senkihez.

Nem tudott ellenni dicsőség, siker nélkül, ha pedig megkapta, akkor nem lehetett vele bírni, úgy elkapta magát, annyira elbizakodott lett. A sikertelenség, a sértés, a megalázás, a csalódás pedig – noha ugyancsak bőven volt benne része, mert még akkor is azt látott, mikor nem volt – annyira lehangolta, annyira betegé tette, hogy akárhányszor könnyek jöttek szemébe a nagy lelki szenvedéstől. Ezért volt aztán annyira hálás azoknak, akik ilyenkor melléje álltak s így lelki szenvedésében vigaszára voltak. De egy ilyen szánandó, szegény emberben, egy ilyen lelki betegben nem visszatetsző-e az a végtelen elbizakodottság, önteltség, maga iránt szinte imádást követelés, mely Petőfinek annyira jellegzetes tulajdonsága volt?

Petőfi hatásosan szónokolt, de mindig csak pár rövid, velős, sokat mondó szóval, melyben mindig az volt a fontos, hogy ki mondja, nem pedig, hogy mit mond. Egyébként szónokolni egyáltalán nem tudott. Éppen emiatt nem is szeretett. Ezért nemegyszer kellemetlen helyzetbe is került, mikor társaságban ünnepelték s elvárták volna tőle, hogy nagyobb beszédet mondjon, vagy legalább az ünneplést megköszönje.

Ő még ehhez se értett. Vagy nem szólt semmit, vagy pedig néhány mondat után leült. Se hangja, se hallása nem volt, se énekelni nem tudott. Tekintve gyöngye szervezetét, világos, hogy szónoklásra, szónoki sikerek elérésére már csak emiatt se volt alkalmas. Hosszabb beszédet mondani egyáltalán nem is próbált soha. Ő, ha nem tudott valamiben első lenni, akkor

nem is próbálkozott. E tekintetben pedig tudta, hogy még harmadrendű se tud lenni. Pedig hát – kivált a szinte szónoklásból élő magyar világban – ez igen nagy fogyatékoság volt és ok arra, hogy szerénnyé tegyen valakit, annak ellenére is, ha más tekintetben nagyon kiváló.

Aztán Petőfiben nem volt semmi alkalmazkodási képesség, semmi modor, semmi bánni tudás az emberekkel, semmi ítélőképesség, semmi önmérséklés, semmi türelem vagy a mások fogyatékoságai iránt való megértés. Elvei, módszere – mást már száz év távlatából igen könnyű megítélni – egész naivak és gyerekesek voltak. Ő például azt hitte, hogy a királyság szükségképpen zsarnokság és a köztársaság szükségképpen szabadság. Ma már mindenki tudja, hogy nem így van.

Ő azt hitte, hogy a királyság „ma már” rég meghaladott dolog s a köztársaság a jövő egyetlen államformája. Azt hitte, hogy haladó, felvilágosult, szabadságszerető emberhez nem is illik más. Ma már tudjuk, hogy ebben is nagyon tévedett. A középkorban is voltak virágzó köztársaságok (például a lombard vagy a Hanza-városok), a rómaiaknál a köztársaság után következett a császárság, nekik éppen kultúrájuk tetőpontján volt ez az államformájuk s éppen a művelt angolok és skandinávok ma, jóval száz évvel Petőfi kora után is egész jól érzik magukat a királyságban.

Petőfi azt hitte, hogy a népképviselő és az alkotmányosság behozatalával megszűnik minden baj a földön, de legalábbis a zsarnokság, az elnyomás feltétlenül, s csakugyan olyan „világszabadság” lesz és olyan emberi egyenlőség, mint egy földi mennyországban. Ma már tudjuk, hogy mindez magában még semmit se ér, ezt s sok szép más elméletet mind ki lehet játszani s ki is játsszák s megmarad a régi zsarnokság azzal a különbséggel, hogy a régi abszolútizmus legalább őszinte volt és olcsó, míg a mai „szabadság” bonyolult, drága és képmutató.

A nép ma is alig szólhat bele jobban sorsa intézésébe, mint a „zsarnokság” idején, ha pedig valóban beeszól, akkor se sok köszönet van benne. A tömegek még a XX. század második felében is csak azt hiszik és azt szajkózzák, amit álprófétáik beléjük szuggerálnak és belepropagandáznak, mert a tömegeknek – úgy látszik – mindig az marad a sorsuk, hogy vezessék őket és mások gondolkodjanak helyettük. Csakhogy ezek a mások a demokráciákban kevésbé becsületes emberek, mint a régi zsarnokok voltak, mert azok, ha zsarnokok voltak, legalább annak is mondták magukat (az állam én vagyok), míg a mai zsarnokok álnokok és hazugok s a nép adójának szinte felét arra költik, hogy bebizonyítsák neki, hogy valóban az történik, amit a nép akar.

A történelmi személyeket és eseményeket Petőfi olyan beállításban tette versei tárgyává és használta fel „hazafias” propagandára, mely a történelem mai színvonalán már teljesen meghaladott. Sőt efféle költői tárgyait s belőlük levont „hazafias” izgatásait egyenesen a ponyváról vette. Neki Kant és társai hősök voltak. A történelemtudomány szerint semmivel se menthető lázadók. Neki Hunyadi László ártatlanul legyilkolt nemzeti hős. Látni fogjuk, hogy a valóságban egy cseppet se volt ártatlanabb, mint Cillei Ulrik. Hunyadi László a XV. századi magyar oligarchia képviselője volt és ez az oligarchia sokkal nagyobb zsarnok volt és sokkal több törvénytelenéget követett el, mint V. László.

A történelem Mátyás királya se az, amint aminek Petőfi, a magyar irodalom és közvélemény tartja. Petőfi azt hiszi, hogy Zrínyi Ilona, aki Magyarország török alól való felszabadítását akadályozta, Munkács várában „a szabadságnak piros zászlaját tűzé föl”. (Hogy ez a piros zászló tulajdonképpen a mai kommunista piros zászlónak és a tőle jelképezett „szabadságnak” az előhírnöke volt, az már inkább igaz.) Petőfi azt hiszi, hogy Rákóczinál legendásabb hős és nagyobb jellem még nem volt a föld kerekén. Mi láttuk, hogy mennyire gyarló ember volt.

Igaz, hogy Katona Bánk bánja se a történelem embere, s különösen nem az Tiborc, az állati sorban élő jobbágy, mert láttuk, hogy a magyar jobbágy sose élt állati sorban (a külföldi jobbágy se), s különösen nem élt ilyen sorban az Árpádok korában. Tudjuk, hogy a későbbi

parasztlázadások (mert ilyenek az Árpádok korában még nem voltak) mind az Árpádok kora jobbágyainak jó sorsát kívánták vissza.

Arany Zách Klárája se a történelemé, se Schiller Tell Vilmosa, Don Carlosa és Stuart Máriája se. De Rakodczay Egressy-életrajzában mégis nem azt kifogásolja, hogy Schiller gyarlóbbnak festi Stuart Máriát, mint valóban volt, hanem azt, hogy túl eszményien ábrázolja. Ő ugyanis még azt hitte, hogy Stuart Mária még annál is gyarlóbb asszony volt, mint amilyennek Schiller festi. Ma már tudjuk, hogy a szerencsétlen skót királynőnek az ellenfele, Erzsébet, volt annyira bűnös és sátáni, hogy még a Stuart Mária női erényeit gyalázó bizonyításokat is, melyeket régen még a történettudomány is hitelesnek tartott, ő gyártatta.

Az összes itt elsorolt esetekben a történettudomány ma már a költészeti remekművekben elítélt gonosz „zsarnokoknak” ad igazat. Albrecht nem volt zsarnok, Tell Vilmos pedig nem is létezett, annál kevésbé Gessler vagy a kalapja. Bánk felesége körül nem játszotta a kerítő szerepét Gertrúd királyné, se Zách Klára körül Erzsébet, Nagy Lajos anyja. Hunyadi László bűnösebb volt, mint V. László. Don Carlos is százszorta gonoszabb volt, mint agyonrágalmazott apja, II. Fülöp. A mi Lipótunk nem volt zsarnok, Zrínyi Ilona pedig nem hősnő vagy követendő magyar honleány. Egyedül csak egy szabadsághősünk volt, akit Petőfi nem idealizált: Kossuth. Őt ugyanis ismerte. Ezért Kossuthal szemben ugyancsak elől járt abban, hogyan kell lehúzni és gyalázni a nemzeti hősokeket.

De nemcsak mi most, száz év távlatában állapítjuk meg Petőfiről, hogy egészen naiv politikus és komolytalan népvezér volt, hanem már kortársai is megállapították e szerepre való teljes alkalmatlanságát. Petőfinek ugyanis mindig az volt a legjobb, ami a legszélsőségesebb volt. Az ilyen politikust tartotta ugyanis a legbátrabb embernek, neki pedig a bátorság sokkal fontosabb volt, mint az okosság. Ő azt hitte, hogy csak izgatni kell, hogy a nép ne tűrje a „zsarnokságot”, hogy fellázadjon s akkor már minden rendben van. De neki is hamarosan látnia kellett, mennyire nem lett ettől rendben semmi, sőt mennyire végzetesen elromlott minden, mikor Kossuthal azok kerültek kormányra, akik Petőfivel együtt izgattak.

Petőfi már a szabad sajtó kivívása után hetek múlva kénytelen kijelenteni, hogy most még olyan szabad sincs a sajtó, mint amilyen Metternich, a reakciói megtestesülése alatt volt. Aztán hogy a kormányra (a Kossuth-kormányra, mely legalább eleinte az ő elveit képviselte) nem a hazáját, de még a kutyáját se merné rábízni. Aztán abban a honvédségben, mely a „zsarnokok” ellen a „szabadságot” védelmezte, mely forradalmi sereg volt és a saját királya ellen küzdött, minden tábornokkal összeveszett és a 48-as hadügyminiszter helyettesének, Klapkának azt írta, hogy „Őn Petőfinek korlátlan ura, mint voltak a nemzetnek a Habsburgok, kik azt előleges cenzúra alá vetették”. (Ferenczi, III., 333. o.) Tehát most már Klapka, a honvédtábornok volt neki a zsarnok. Végül azzal a megokolással lépett ki a magyar forradalmi seregből, hogy a hozzá való tartozás nem fér össze a becsületével.

Milyen politikus az az ember, aki egy fél év alatt ilyen kiábrándítóan csalódik azokban az elvekben, melyekkel – azt hitte – a világot lehet és fogja is megmenteni? Hát még milyen lett volna a magyar forradalmi hadsereg, kormány és ország akkor, ha mindent Petőfi irányított volna az ő féktelenségével, túlzásaival, egzaltáltságával?

Jókai, a márciusi ifjú valóságos Habsburg-imádó lett férfikorára, mikor már mint híres írónak, alkalma volt az uralkodóház tagjait személyesen is megismerni. Nem valószínű-e, hogy a Kossuthból és a honvédségből oly hamar kiábrándult Petőfi is ilyen gyökeres változáson ment volna át, ha ő is megérte volna a férfikort, s amint „Az osztrák-magyar monarchia írásban és képben” című mű Rudolf trónörökösától személyesen felkért munkatársa, bejárható volt az udvarba, ott főhercegekkel és főhercegnőkkel érintkezhetett volna s még a királyi gyermekeket is megmutatták volna neki s azok Petőfi bácsinak szólították volna?

Erzsébet királyné nem tudta volna meghódítani azt a Petőfit, aki annyira rabja volt a női szépségnek, s akinek csak előkelő nők imponáltak?

Ha Petőfi azzal a sajtószabadsággal, melyet a nép állama hozott, annyira hamar jóllakott, hogy Metternichet kezdi dicsérni vele szemben; ha a honvédséggel már pár havi szolgálat után annyira torkig van, hogy ott tisztnek lenni nem fér össze a becsületével, ettől már csak egy gyenge lépés Jókai teljes pálfordulása, aki már egyenesen rajong Rudolf trónörökösért, s mikor Kossuth ravatalánál beszédet kell mondania, napokig viaskodik magával, hogy elfogadja-e, mert küzd benne a félelem a meggyőződéssel. De természetesen a meggyőződés vezet Kossuth ellen, a félelem pedig nem „a zsarnoktól” jön, hanem a magyar közvéleménytől. (Világos, hogy a félelem győzött és a beszédet végül is vállalta.)

Hogy Rudolf trónörökös és Petőfi is megértették volna egymást, azt annál könnyebben feltehetjük, mert hiszen vallási elveik és erkölcsi felfogásuk egyébként rokon volt. A Habsburgok klerikalizmusa bizonyára nem tetszett volna Petőfinek, de Rudolf trónörökösben ebből ugyancsak nem talált volna semmit.

Pedig a fiatal Petőfi még hogy megbotránkozott volna ezen az idősebb Petőfin!

Petőfinek, a lángelmének is lett volna tehát elég oka arra, hogy alázatos, önmérséklő és mások iránt megértő legyen. Kivált mikor az ő lángelméje nem is a valóságra, hanem csak az álmok világára, a költészetre szorítkozott. Mit ért ugyanis, hogy olyan szépen, olyan művészi tudott ábrándozni, tájakat, típusokat, kedélyállapotot, szerelmet, örömet, bánatot festeni, mikor a valósághoz semmi tehetsége se volt, sőt ott mindent elrontott, kezdve a maga életén egész hazája és népe életéig?

Azonban ha mindezen meggondolásoktól eltekintünk, s azt mondjuk, hogy Petőfi költői génusza annyira különleges, annyira mindent felülmúló és minden más fogyatékoságát háttérbe szorító volt, hogy teljes joga volt a legnagyobb fokban önértzetesnek lenni, mert büszkesége a valóságon alapuló nemes büszkeség volt, akkor is ellent kell mondanunk Petőfi e tekintetben való védelmének.

A gőg, az elbizakodottság és az önteltség még így is ellenszenvet kelt. Sokan talán meg se tudnák mondani, miért. Az oka az, hogy a tehetségét senki se maga szerezte, hanem úgy kapta Istentől. Ajándék, adomány ez, melyre legfeljebb az lehetne büszke, aki adta, de semmiképpen se az, aki kapta. Ha tehát Petőfi csak a költői génuszára, amely valóság volt, lett volna büszke, akkor is joggalalan s fonák lett volna a büszkesége.

Petőfi azonban talán még a költői génuszánál is büszkébb volt a becsületére, a hazaszereztetére, az elveire és azokra a szolgálatokra, melyeket a hazának, sőt az egész emberiségnek, a „világszabadságnak” tett. Ebben azonban feltétlenül megalomániának kell tartanunk a büszkeségét. Hisz láttuk, hányszor megszegte már a becsületszavát (pedig ennek újabb eseteit még ezután is fogjuk látni) és hányszor alázta meg saját maga annyira imádott önértetét!

Egész dicsekvéséből, költői génuszától eltekintve, nem volt más igaz, mint hogy egy szegény, egzaltált idegzetű és az egzaltált idegzet minden terhével és átkával megvert ember volt, aki teher volt önmagának is, környezetének is, de hazájának is, mert gátlása és önuralma semmi se volt, de viszont tüneményes tehetsége révén az emberekre nagy hatást tudott gyakorolni és ezért egzaltáltságát és túlfűtött eszméit nagy részben kortársaira is át tudta vinni. Emiatt igen nagy része volt azoknak a szerencsétlen eseményeknek a felidézésében, melyek annyi szenvedést okoztak akkor a magyar népnek, s melynek a nemzet vesztét s annyi ezer között az ő halálát is okozták.

Petőfi és a pénz

De Petőfi nemcsak féktelen önérzete, egocentrizmusa és megalomániája miatt vétkezett igen sokat és igen nagyot annak ellenére, hogy ő maga a bűnért érénynek tette meg, mert „szentséges” elveivel azonosította, hanem épp ilyen gyarló és bűnös volt anyagi tekintetben, a pénzzel való könnyelmű bánásmódjában is. Bizonyos tekintetben ez a hibája is összefügg megalomániájával, mert a pénzt is azért szórta annyira, ha volt, mert igen nagyra volt magával, s meg volt róla győződve, hogy egy Petőfihez nem illik a garasosság, mert egy Petőfinek mindenben nagystílusnak kell lennie.

E tekintetben is oly nagy fokban ellentmondásba került önmagával és olyan önismeret- és önkritikahiányról tesz tanúságot, hogy még egy tízéves gyerektől is sok lenne. Ő – bámulatos egyoldalúsággal – csak a mások hibáit és fogyatékoságait vette észre (de ezeket annál alaposabban), de az soha még csak eszébe se jutott, hogy a maga szemében is meglássa a gendát. Pedig ez bizonyos tekintetben – és nagyon is fontos tekintetben – igen nagy lelki törpeség jele. (Nincs is abban semmi ellentmondás, sőt mindennapi dolog, hogy valaki egyik lelki tulajdonságában igen nagy, a másokban ijesztően kicsi.)

Petőfi szeretett gavallér és nagyúr módjára viselkedni (épp úgy, mint Ady és József Attila is), s mivel ez az ő helyzetében ellenkezett a legelemibb józan ésszel, mert jövedelme és anyagi körülményei nem engedték meg, ő maga volt az oka, hogy sokszor nélkülözést szenvedett, hogy terhére volt barátainak állandó kölcsönkéréseivel (melyeket azok kötelesek voltak tőle megtiszteltetésnek venni); hogy nem tudta teljesíteni szegény öreg szülei iránt fiúi kötelességét oly mértékben, mint kellett és szeretne volna; hogy anyagi kárt is okozott barátainak és azoknak, akiknek dolga volt vele, sőt miatta még annyira imádott becsületét és önérzetét is sokszor meg kellett sértenie.

Ez természetesen bántotta s különösen vérg sértette, ha valaki szemére is hánytva vagy érezte is vele, de – sajátságos – azért emiatt se jutott eszébe soha, hogy úgy segítsen magán és úgy őrizze meg önérzetét, hogy leszállítja igényeit, takarékos lesz, s ha pénzhez jut, azt nem mulatásra, a hámból való kirúgásra használja, hanem adósságai törlesztésére vagy az eljövendő rosszabb napokra való tartalékgyűjtésre.

Aki anyagi zavarban van, az nem lehet se független, se önérzetes. Petőfi pedig állandóan anyagi zavarokban volt, mégpedig a maga könnyelműsége, pazarlása, költségek és beosztani nem tudása, sőt nem is akarása, tehát olyan hibája miatt, melyek kiküszöbölése csak tőle függött volna.

Ilyesmi azonban soha eszébe se jutott Petőfinek, mert egocentrizmusa és önmagával való csodálatos megalégedése az önkritikát, a maga hibái észrevezését úgyszólván lehetetlenné tette számára. Ő maga még a lehetőségére se gondolt annak soha, hogy hiba esetleg talán önmagában is lehet s azok eltávolításával lehetne, sőt kellene bajairól gondoskodni. Ő szegénységét és vele járó szenvedéseit „a sors” kegyetlen és természetesen igazságtalan üldözésének tulajdonította, s még a gondolatára is felhíborodott volna annak, hogy e bajokban talán neki is része lehet, sőt egyenesen ő maga a fő oka.

Mikor élete végén 1849 júniusában 600 forint (mai forintban körülbelül megfelel 50.000-nek) tartozása miatt végrehajtást akartak indítani ellene, úgy segített magán, hogy levelet írt Szemere miniszterelnöknek, hogy „A honvéd” című költeményét, minthogy olyan, hogy „azt minden honvédnek bírnia sem lenne haszontalan”, vegye meg a haza legalább ötvenezer példányban. „Ezáltal – írja – egyrészt talán szaporodni fog a hadsereg lelkesedése, másrészt segítve lesz egy írón, aki buzgó és szakadatlan hazafiúi fáradozásáért (bár csak elmaradt volna ez a buzgó és szakadatlan fáradozás s helyette Petőfi azzal foglalkozott volna, amire tehetsége volt: a költészettel; sokat nyert volna vele a magyar irodalom, de épp oly sokat nyert volna vele maga a haza is) még nem is kapott egyéb jutalmat, mint lelki sebeket és naponkénti nehéz gondokat amiatt, hogy lesz-e holnap mit ennie neki és családjának.”

Petőfi tehát semmit se tudott arról, hogy mennyi ünneplést kapott már nemcsak ő, hanem még felesége is (hisz éppen a sok ünneplés miatt vált olyan tűrhetetlenül elbizakodottá s lett szinte meggyőződésévé az, hogy amit ő akar és tesz, azt tulajdonképpen a magyar nép akarja és teszi); hogy ezeket kapott már verseiért, pedig ezek az akkori ezrek mai pénzben százazreket jelentenek; hogy volt havi kétszáz (mai 20.000) forintos szerkesztői állása, melyet csak azért vesztett el, mert nem fért a bőrébe; volt századosi, sőt őrnagyi állása és fizetése is költői jövedelmén kívül, melyet szintén ő maga dobott vissza nem is egyszer, mert csak azért se tett fel nyakravalót és csak azért se húzott a kezére kesztyűt, mikor a hadügyminiszter elé ment. Pedig egyébként annyira szerette az eleganciát, hogy selyeminget és mellényt is szívesen viselt, sőt ugrós tetejű, magas kalapot is szívesen tett a fejére, vagyis valóságos maskarát csinált magából feltűnési viselkedésében.

Önmegalázás volt ez a Szemerének írt levél, melyet Petőfi, maga a megtestesült önértet, egy ki önfegyelemmel, egy kis takarékossgal elkerülhetett volna s anyagilag is egész független emberré tehetné magát. (Arany János után például 80.000 forint készpénz maradt, tehát mai forintban vagy ötvenmillió.) Természetesen maga Petőfi is érezte a megaláztatást, melyet neki e levél megírása okozott, de ő ezt a megaláztatást nem úgy akarta elkerülni, hogy nem írt kérést, hanem úgy, hogy megírta, de kérelméhez ezt fűzte hozzá: „E nyilatkozatomat ne vegye Ön koldulásnak. Erre egy kicsinyt magas a fejem és kemény a derekam.”

Petőfi tehát nem úgy óvta meg az önértetét, hogy a koldulásról lemond, hanem úgy, hogy koldulásáról megállapítja, hogy nem koldulás, s akitől koldult, annak büszkén, szinte sértő szavakkal tudtára adta, hogy ő nem koldul, vagyis rákényszeríti, hogy úgy adjon, hogy előtte még egy inzultust is zsebre tegyen. Vajon szerette-e Petőfi igazán a gyermekét és „imádott” Juliskáját, akiket valóban a nyomornak tett volna ki, ha Szemere kérelmével elutasítja? Pedig ha Szemere csak félig olyan gögös lett volna, mint ő, akkor Petőfit erre a levélre el kellett volna utasítania.

„Ha nem látja Ön hasznosnak – folytatja – versemet a hadseregbe nézve, dobja el minden reám való tekintet nélkül. A szegénység nekem olyan régi ellenségem, hogy megszokás által szinte barátokká váltunk. Szerénytelenségnek ne vegye Ön ajánlatomat. Ha más nemzet tagja volnék, nem szorultam volna rá, hogy én tegyem ez ajánlatot, mert nekem tette volna ezt a nemzet.”

Miközben tehát kijelenti, hogy ő nem szerénytelen, mindjárt nemzetgyalázást is elkövet és újra inzultálja azt a Szemerét, akitől nem „koldul”.

Mert hiszen mit jelentenek mást utolsó sorai, minthogy Szemere se méltó arra az állásra, melyet betölt, mert hát neki nem volna szabad megvárnia, hogy Petőfi kolduljon tőle, hanem meg kellett volna már régen önként ajánlania azt, amit most kér tőle. Legalábbis ha tisztességes nemzet volnánk és ha a tisztességes nemzetnek a minisztere is tisztességes volna, akkor ez már régen megtörtént volna.

Szemere – igazán szép volt tőle vagy talán nem is annyira szép, mint okos, mert féltette a népszerűséget a haragos Petőfi bosszúálló tollától – teljesítette a kérelmet, de nem 50, hanem csak 25 ezer példányt vett meg a versből és a költőnek 500 (50.000) forintot fizetett érte. Petőfit bizonyára nagyon bántotta, hogy a miniszter szerint az ő versei csak fele olyan fontosak és becsesek, mint ő gondolta, de hát 500 forintot mégiscsak kapott és ez az 500 forint annyira kellett neki, hogy mégiscsak többet számított számára, mint az a hallgatóságos inzultus, hogy verseiből csak feleannyit rendeltek, mint ő kérte.

Önkritikája teljes hiányára vall az is, amit Bemnek írt, mikor az újra magához, tehát a honvédséghez hívja: „Csak néhány napja, hogy teljes és örökös lemondásomat a hírlapokban közzétettem és saját szavaimnak meghazudtolása volna, ha ismét a hadseregbe lépnek. S azután az egyenruhát, melyben ártatlanul (!) a legkiáltóbb (!) bántalmakat szenvedtem, nem öltöhetem fel ismét anélkül, hogy dühtől el ne piruljak s erőszakosan fel ne szagassam sebeimet, melyek nekem halálos fájdalmakat szereztek. Hazámat tollammal fogom szolgálni s nem

karddal, mely talán dicsőség nélkül volt (minek írta ezt így, mikor éppen az ellenkező volt a meggyőződése?), de mocskok nélkül is, amelyet kicsavartak kezemből. (Nem igaz. Egyedül ő csavarta ki.) Én nem lehetek többé katona, főként azért, mert bosszúállásból jártak el ellenem, kiszámított és nemtelen bosszúállásból, mely nem is szünnék meg, amíg csak katona volnék.”

Tehát amennyire ártatlan abban, hogy szegény és ezért „koldulnia” kell, épp oly ártatlan, sőt még ártatlanabb, mert aljas bosszúállás áldozata, abban is, hogy megszűnt katonatiszt lenni. De e nagy fogadkozások és önérzeteskedések egyáltalán nem voltak akadályai annak, hogy e sorok megírása után szinte azonnal megint csak magára ne vegye azt az egyenruhát, melyet „nem ölthetett fel újra anélkül, hogy a dühtől el ne piruljon”, sőt hogy „saját szavait a legkiáltóbban meg ne hazudtolja”. Sőt még rajta se volt újra ez a gyűlölt egyenruha, már agyon is löveti a tűzmestert azért, mert őt ruha nélkül is nem nézte már őrnagynak.

De ha becsületének e tisztán tőle függő nagy megalázását és szava e kiáltó meghazudtolását legalább az imádott haza iránti szeretetéből tette volna! De maga elismeri, hogy ez csak azért történt, mert akkor már az országban semmi se volt olyan biztonságos tartózkodási hely részére, mint a csatatér, illetve a tábor. Másutt már könnyen az osztrák vagy orosz portyázók kezére kerülhetett volna.

Nem azt hányom szemére, hogy miért féltette annyira „rongy életét” (Talpra magyar!), mert hiszen mindnyájan emberek, gyarló emberek vagyunk, s az a rongy élet, ha még oly rongy is, számunkra bizony akkor is nagyon drága, hanem azt, hogy aki – mint a példa mutatja – épp oly gyarló ember, mint a többi, minek köti annyira az ebet a karóhoz s minek önérzeteskedik s pöffeszkedik annyira a becsületével, büszkeségével és bátorságával, mikor egy cseppet se bátrabb vagy becsületesebb, mint a többi?

Hogy egocentrizmusa egészen naivvá és gyermekessé tette, azt nemcsak az bizonyítja, hogy Bemet csak azért, mert őt nagyon szerette és pártolta, sőt úgy bánt vele, hogy az avatatlanok fiának gondolták, a világ legnagyobb hadvezérének, csatáit pedig a világtörténelemben „noch nie dagewesen”-nek [még soha nem látottak] tartotta, hanem az is, hogy például a könyvtára értékét nem kevesebbre, mint 5000 forintra becsülte. (Ferenczi, III., 343. o.) Ha tudjuk, hogy mindössze csak „két nagy szekrényt töltött meg” (Petőfi saját szavai), tehát az ezer kötetet semmiképpen se érthette el, sőt még az 500-at is bajosan és hogy az akkori 5000 forint mai félmillió forintnak felel meg, akkor látjuk csak igazán ennek a Petőfi-féle becslésnek végtelen naivságát és gyerekes voltát.

Ahogy tehát Petőfi magát hihetetlenül nagyra értékelte, mégpedig nemcsak mint költőt (mert ez nem naivságát, hanem valóban az öntudatát bizonyítja), hanem mint hazafit, mint embert, mint jellemet is, amire pedig a legkisebb alapja se volt és ahogy az égis magasztalta azt a tábornokot is, aki őt kitüntette és akinél neki befolyása volt, éppúgy félmillióra becsülte a könyvtára értékét is, mely pedig csak „két nagy szekrényt töltött meg”, de világos, hogy értéke mégis ilyen csillagászati volt, mert az övé volt.

Naiv önteltsége annyira ment, hogy obsitjában, melyet a katonaságtól való kilépése után kapott (természetesen nem akkor, mikor már őrnagy, hanem mikor még csak közlegény volt, mert az a hadsereg nem forradalmi volt), rendkívül büszke volt arra a kifejezésre, hogy „redlich und treu gedient”. Pedig hát ezt egy „reakciós” hadsereg s a gyűlölt osztrák állította ki s a sereg, melyben ő oly hűségesen szolgált, azért volt, hogy elnyomja a „világszabadságot”, egyébként pedig mit sem jelentő formáság volt benne ez a kifejezés, mely minden obstitban egyformán benne volt.

Önérzete egyfelől betegesen nagy volt, másfelől pedig épp akkor nem jelentkezett, mikor megokolt lett volna. Azt például nem érezte, hogy a férfi önérzettel ellenkezik, hogy családját úgyszólván a barátaival tartassa el. Nem volt tudatában annak, hogy ez nekik pénzükebe kerül, nem is szólva a vesződésről és a számtalan kellemetlenségről, amivel idegeneknek hosszabb időn át a házban tartása jár. Ő természetesnek vette, hogy barátaai az ő szolgálatára

legyenek, boldogságnak tekintsek, hogy neki szívességet tehetnek és hogy ezt ő elfogadja tőlük. De ha a legkisebb jelét tapasztalta annak, hogy ezzel terhükre van, egyenesen bünténynek tartotta részükről és megsértődött mindörökre.

Az 1849. év elején például gazdag napánál volt családjával, de természetesen túl hamar összeveszett vele. Ekkor – már január 7-én – ír Aranynak, hogy a feleségét Szalontáról küldje be hozzájuk Debrecenbe pár hétre (!), s majd ha Júlia és a gyermek megerősödnek, vigye magával majd őket Szalontára.

Tessék elképzelni ilyen kívánságot: Aranyné hagyja ott férjét, gyermekeit, házastársát pár hétre, aztán pedig vigye majd haza magával Petőfi egész családját s tartsa, etesse és szolgálja ki, ki tudja meddig. Így aztán nem csoda, hogy még a türelmes és Petőfit igen sokra tartó Arany is azt válaszolja január 12-én, hogy ő maga beteg, felesége pedig egyelőre nem mehet. Vigye tehát Petőfi maga hozzájuk a családját. Ha nem, majd ő megy értük Debrecenbe, mihelyt teheti.

Nagyon hideg volt azonban akkoriban és ezért Petőfinek nem nagyon akarózott az, amit megkívánt és természetesnek tartott Aranytól vagy feleségétől. Nem vitte hát őket, hanem Arany helyett Vörösmartyhoz fordult s egyelőre rá bízta őket. Bizonyára hálából azért, mert Vörösmarty egyszer már – mint Petőfi maga fejezte ki magát – megmentette az éhhaláltól s ő ezt egyszer már azzal hálálta meg, hogy tudtára adta, hogy homlokáról nem ő, hanem „maga tépte le a babért”.

Mivel utána egy jó darabig nem írt Aranynak, az bizonyosra vette, hogy megsértődött. De hát ez most nem történt meg, mert szüksége volt rá s így a megsértődés kissé drága fényűzés lett volna számára. Így aztán február 22-én újra írt Aranynak, hogy feleségét, fiát és a gyermek dajkáját (!) vigye el magához. Erre szegény Aranyné mégiscsak kénytelen volt Debrecenbe utazni (mert hiszen örülniük kellett, hogy a jó Petőfi mégse sértődött meg) s a családot magával vitte Szalontára. Ottmaradt aztán Júlia Szalontán egész május ötödikéig (!), a kis Zoltán és dajkája pedig egész május 29-éig. Júlia ugyanis hamar megunta az unalmas falusi életet, de mivel vele együtt – sajnos – a gyereksírást is megunta, nemcsak Szalontát, hanem gyermekét is otthagya, az tehát dajkájával egyetemben még utána több mint három hétig Aranyék nyakán maradt.

Hogy Petőfi fizetett volna értük, arról semmit se szól a krónika. Ez nem is nagyon valószínű. Különösen nem valószínű azonban az, hogy annyit fizetett, amennyibe tényleg kerültek. De még ha annyit fizetett volna, akkor is könnyű elképzelni, mit jelentett Aranyékra hónapokon át lakásukban ez a három idegen személy s közte egy féltett csecsemő (bár hogy apja, később pedig anyja is otthagya, nem éppen mutat nagy féltésre), aki olyan időtlen, hogy élete csak egy hajszálon függ és aki sírásával nemcsak nappal van vendéglátói terhére, hanem még éjszakáikat is elrontja. Nemcsak sok kiadást jelentettek tehát Petőfiék, hanem sok gondot, vesződséget s alkalmatlanságot is egyúttal.

Pedig Szendrey Júlia egyéniségét ismerve arra nem nagyon gondolhatunk, hogy ő hosszú ottléte alatt valami sokat segíthetett Aranyéknak a háztartásban és a házimunkában. Az azonban, hogy még ő is kiszolgáltatta magát, nagyon valószínű, hiszen így nevelkedett s jellegzetesen „intellektuel” és politizáló nő volt.

Sajátságos, hogy mindezt Petőfi mégis nemcsak elfogadta, hanem egyenesen kérte (most nem jutott eszébe, hogy ő nem koldul, mert ez önérzetével ellenkezik), sőt az első udvarias visszautasítás, illetve kitérés után újra kérte. Az önzés ugyanis sokkal nagyobb volt az önérzeténél. Mivel azonban Petőfinek az önérzete is ugyancsak nagy lóerejű volt (ezt a kifejezést Ady használta – szintén dicsekedve – a maga önérzetéről), csak ennek meggondolása után tudjuk igazán elképzelni, mekkora lehetett az önzése.

De ne gondoljuk ám, hogy Petőfi azért hagyta Aranynál ezt a három tagú családot „csak” egy negyedévig, mert már maga is érezte, hogy kissé sok már a jóból s továbbra már nem akart visszaélni barátja türelmével. Hogy végül uralkodjék már önzésén, arra az se volt elég

ok, hogy mivel most már együtt voltak feleségével Pesten, kívánczok a gyermek után, vagy aggódtak érte, nem beteg-e és kívánják már nagyon, hogy végre velük legyen. Nem. Ők sem Aranyék terhét és áldozatát nem sokallták még, sem a gyermek után nem kívánczok (mint ahogyan Petőfi ideálja, Rákóczi se kívánczolt, mint annak idején láttuk).

A hosszan tartó kényszervendéglátásnak még egy negyed év múlva is csak azért szakadt vége, mert Arany május 23-án végre tudtára adta önérzetes barátjának, hogy gyermekét és dajkáját „tovább már nem tarthatja”. (Ferenczi, III., 347. o.) Arany e kifejezéséből láthatjuk, hogy Petőfi valóban ingyen tartatta el a családját barátjával s nemcsak a gondot és a kellemtelenséget, hanem még a készkiadását se térítette meg. De az értesítés hangjából láthatjuk azt is, hogy Arany idegei ekkor már végleg felmondták a szolgálatot.

Arany azonban még ekkor is csak azért mert így kipakolni, mert közben ő is Pesten kapott állást, s bár neje még ott tarthatta volna továbbra is, de hát ki kellett költöznie a jegyzőlakásból, s azt talán azért még Petőfi se kívánhatta (de ezt természetesen nem Arany írta így, hanem csak én mondom), hogy Petőfiék kedvéért egy, az egyébként szükségesnél nagyobb lakást béreljen.

Így aztán nem sértődött meg a jó Petőfi (legalábbis úgy nem, hogy Aranyt elnevezte volna olyan barátjának, aki őt megmarja, mint Pákhkal tette, aki az utcáról szedte fel), de viszont most, hogy családját már magának kellett eltartania, erre csak úgy volt képes, hogy megbízta Aranyt, árvereztesse el Bemtől ajándékba kapott csatalovát.

De természetesen a lovát is úgy túlértékelt, mint a könyvtárát, mert szenvedegve azt írta Aranynak, hogy a vevőknek mondja meg, hogy az a ló Petőfié (azaz hazánk lánglelkű fiaé) és ő meg Bemtől, tehát olyan hadvezértől kapta, akihez foghatót nem ismer a világtörténelem, és Petőfi ezt a világtörténelmi jelentőségű lovat azért kénytelen eladni, hogy „az árán kenyeret vegyen magának” (nem tejes kalácsot, hanem száraz kenyeret). Hozzátehetjük: Szégyell magad, elfajult nemzet, hogy nagy fiadról csak így gondoskodszt! Mert világos, hogy ez nem nagy fiad szégyene, hanem a tied. Ha más nemzet fia volna, nem pedig ilyen elfajulté, jólétben dúskálna.

Megtudva azonban, hogy a Pesten lakó Petőfinek értékes lova is volt és a ló Szalontán vagy Szalonta környékén volt, és azt is tudva, hogy egy ilyen értékes lónak istálló, gondozás, alom, sőt még takarmány is kell, az jut eszünkbe, hogy nem ez is szegény Arany gondja és kiadása volt-e eddig?

Petőfi aztán – folytatva szokott szenvedését – megírta a dolgot Bemnek is, de természetesen nem azért, hogy „nyomorát elpanaszolja”. Bem megértette, hogy Petőfi mit akar, ezért azt írta neki, hogy jöjjön hozzá s mindjárt 200 forintot is küldött neki útiköltségül (természetesen az állam pénzéből). Óriási összeg volt ez akkor. Útiköltségül a tizedrésze is elég lett volna, de hát Bem tudta, hogy Petőfi szentséges szent önérzete alamizsnát nem fogad el, azért küldte az egészet útiköltségül.

Petőfi tovább folytatja a szenvedést, illetve önérzete imáadását. Igen különös istenteremténye volt azonban ez az önérzet. Aranynak és feleségének botrányos kihasználása – láttuk – nem bántotta ezt az önérzetet. Bem önként küldött 200 forintja azonban bántotta. Legalábbis felhasználta a dolgot Petőfi egy kis önérzetfitogtatására s ezzel bebizonyította, hogy mennyire hasonlít hittestvérehez, Kossuthhoz, legellenszenvesebb tulajdonságában, a színésziességben is.

„Vegye vissza a pénzt – írta Bemnek –, melyet szíves volt útiköltségül küldeni számomra s hagyjon engem csendes visszavonultságban... Majd csak megélek barátságos lábon régi pajtásommal – a szegénységgel.” (Ugyanekkor írta a nem kolduló levelet Szemerének.) Július 3-án azután egész családjával egy másik barátjához, Orlai-Petrich Somához Mezőberénybe indul, ahol megint hetekig marad. Csak azért nem hónapokig, mert közben az jut eszébe, hogy mégis biztosabb lesz Bem táborában, mint Mezőberényben.

De Petőfi már akkor is barátai terhére volt, mikor még nem kellett feleséget és gyermeket, meg annak a dajkáját is tartania. (Mert Júlia természetesen csak nem szoptathatót, s hogy

felesége mellett dajkát is tarthasson, csak elvárhatta nemzetétől ilyen nagy fia!) A magános, a még fiatal ember Petőfit ezért se bántotta az önérzet. Az azonban már annál jobban, ha barátai nem voltak hajlandók a kedvéért áldozatokat vállalni.

Kölcsönt kérni mindig megalázó, meg nem adni vagy megadni nem tudni, még megalázóbb. De Petőfi önérzete se az egyiket, se a másikat nem érezte. Legalábbis annyira nem, hogy ha visszautasították, többé nem kért volna mástól, olyanoktól, aki még nem utasította el. Annál kevésbé jutott Petőfi eszébe emiatt az, hogy ezután leszállítja igényeit, lemond felesleges kedvteléseiről, ezután takarékos lesz s így gondoskodik róla, hogy hasonló megalázásoknak ne legyen többé kitéve.

Kért kölcsönt a dúsgazdag Pulszkytól, aki, noha (vagy talán inkább: mert) épp úgy lutheránus hittestvére volt, mint Kossuth, nem is válaszol neki. Ez bántja önérzetét, de azért nem annyira, hogy az írásbeli eredménytelen kérelem után személyesen is fel ne keresse és élőszóval is ne kérjen. Pulszky így is elutasítja. Azt mondja neki, hogy igen sok a kiadása. Pedig Pulszky felesége egy bécsi bankár lánya volt, de természetesen az is hittestvér, mert a bankárok még Bécsben is protestánsok voltak, ha nem voltak zsidók.

1848. november 28-i levelében azt írja Bajzának, mint „mélyen tisztelt tekintetes úrnak” (egyébként ő is hittestvér volt), hogy „azon szemtelenségre valék kénytelen vetemedni, hogy Nagy Ignác úrtól pénzt kérjen kölcsön”. (Úgy tesz tehát, mintha erre a „szemtelenségre” most vetemedett volna életében először.) Nagy Ignáctól se kapott, noha – november 28-án kelt a levele – mindössze csak arra kérte, hogy „szíveskedjék mintegy negyven pengő forinttal segélyemre lenni, minek visszatérítésére mindjárt felgyógyulásom után minden erőmet fordítani el nem mulasztandom”.

Szintén lutheránus hittestvérét, Pákh Albertet 150 váltóforint erejéig kezességre kérte, hogy debreceni adóssága ne tegye lehetetlenné verseivel Pestre indulását. Pákh kezességét meg is kapta, mert azt ígérte, hogy „ha térden állva kellene is házról házra koldulnom, mégis bizonyos lehetsz, hogy napjára (45 nap múlva) megküldöm az összeget”. Még azt is megkövetelte tőle, hogy „még csak kételkedni se tudj abban, amit mondok”. S ezt a nagy hangot mindössze arra alapozta, hogy kezében volt verseinek kézírata, melyet Pesten ki szeretett volna adni. Milyen becsülete van annak, aki csak ezen a címen, ilyen hangon meri adni a becsületszavát?

A versek, tudjuk, csakugyan nagyon jók voltak, sőt örök értékűek, de viszont azt is tudjuk, hogy senki se vállalkozott kiadásukra, s mikor maga Vörösmarty vette kezébe a dolgot, még neki sem sikerült kiadót találni rájuk. Vörösmarty aztán a Nemzeti Körrel adatta ki a verseket, de még neki is és még így is csak véletlenül sikerült.

El kell tehát képednünk, hogy Petőfi mégis ennyire biztosan ígért s így szavát ilyen könnyelműen kockáztatta. Igaz, hogy most Vörösmarty jóvoltából és a sors különös kegyéből sikerült megtartania szavát és így az őt önzetlenül felkaroló Pákh Albertet nem tette anyagilag tönkre, de ez igazán csak egy hajszálon függött, s hogy ez a hajszál nem szakadt el, az igazán nem Petőfi érdeme. Hogy becsületét erre a hajszálra merete akasztani, az feltétlenül szégyene s becsülete könnyűségét bizonyítja.

„Úti levelei”-ben maga is azt írja, hogy „e kötet versben volt minden reményem. Ha eladhatom, jó, ha el nem adhatom, az is jó, mert akkor vagy éhen halok, vagy megfagyok, s vége lesz minden szenvedésnek”.

Dehogy is lesz jó úgy is, feleljük neki. Akkor ugyanis nemcsak minden szenvedésének, hanem a becsületének is vége lett volna, s ez csak nem jó és nem is mellékes? Akkor a becsületszavát is megszegte volna és Pákh Albert pénzének is vége lett volna, tehát Pákh Albert becsapása lett volna az eredmény. S ez csak nem „jó” Petőfinek, sőt nem is közönyös? S lám, neki ez eszébe se jut. Ő csak magával törődik, csak magát látja.

Petőfinek, mikor oly nyugodtan akart meghalni, egy nagy becsületbeli kötelessége is volt, a becsület pedig még az ételnél is fontosabb, kivált olyan ember számára, akinek a be-

csülete annyira „szentséges szent” volt. Petőfinek akkor az is becsületbeli kötelessége volt, hogy se éhen ne halljon, se meg ne fagyjon, hanem tovább éljen, mert halála barátja anyagi kifosztását jelentette volna. Hiszen barátját egyenesen avval ugratta vele a kölcsönbe, hogy „még csak kételkedni se tudj abban, amit mondok”. Furcsa tehát, hogy mégis azt gondolta, hogy ha éhen hal, úgy is jó. Legalább nem szenved tovább s az adósságát se kell megadnia. A hálátlanság, amit barátja s nagylelkű jótévője iránt elkövet, még csak eszébe se jutott. Pedig hát nem azt ígérte ő akkor, mikor a pénzt megkapta, hogy ha csak éhen nem halok, vagy meg nem fagyok, akkor fizetek. Ha így beszélt volna, akkor Pákh nem kezeskedett volna érte. (Most aztán legújabbban Hatvany Lajos könyvéből (Az igazi Petőfi) azt tudjuk meg, hogy Pákh pénzét vissza se fizette. Az ellenkezőt Pákhék csak a költő „becsülete” megmentésére állították.)

De Petőfi bőven csinált olyan adósságokat is, melyeket nem önként és nem baráti szíveséggel hiteleztek, hanem amelyek kényszerből keletkeztek. Úgyhogy Petőfi egyszerűen nem fizetett, mert nem tudott. Nagyon szívesen szokott ő ugyanis a más számlájára költekezni. Sajátságos, hogy ebben a tekintetben is milyen naivul egyoldalú volt s milyen természetesnek találta, hogy ügyet se vessen a maga szemében a gerendára, ellenben felháborodva botránkozzék a más szemében levő szállkán.

Bajzának írt említett levelében például ezt írja: „L... csakugyan gazember. Kicsalt tőlem vagy nyolc pengő forintot Pesten létemkor s három pengőmmel most is tartozik.” L. tehát gazember, közönséges gazember, mert nyolc forint adósságából eddig még csak ötöt adott meg Petőfinek. Az azonban nem bántja ugyanennek a Petőfinek a becsületét és önmagát egyáltalán nem tartja miatta gazembernek, sőt még abban a meggyőződésben se akadályozza, hogy olyan szentséges szent becsülete senki másnak sincs az országban, mint neki, hogy mikor Pápáról elköltözött, egyhavi díjjal adósan távozott szállásadójától. (Ferenczi, I., 243. o.)

Igaz, hogy ezt az adósságot Szijj György, a megkárosított, megkérte és megkapta Petőfitől, mint már országos híru embertől. Ez azonban nem érdem, mert ha nem teszi, Szijj György uram végrehajtókkal hajtatta volna be rajta és melléje még telekiabálhatta volna vele az országot s így tönkretelhetette volna oly féltve őrzött külső becsületét is. Petőfi helyzetében ekkor már a legbecstelenebb ember is fizetett volna. (Csak Kossuth nem fizetett még ilyenkor se, mint láttuk.)

Elég szégyen azonban, hogy Petőfi itt is megvárta a fizetésre való felszólítást. Önként, felszólítás nélkül nem fizetett akkor se, mikor már országos nevű ember volt. Sőt tartozása annyira nem okozott neki lelkiismeret-furdalást vagy becsületbeli kérdést, hogy talán már nem is emlékezett arra, hogy ő Szijj György uramnak tartozik. Akkor azonban, mikor Bajzának 1848. november 28-án L. gazemberségére panaszkodott, még nem volt Petőfi híres ember s így Szijj György felszólítása se történt meg, tehát akkor még ő is ugyanolyan gazember volt, mint az a bizonyos L., aki neki tartozott, de nem fizetett. Sőt, mivel az a gazember nyolc forint tartozásából ötöt már mégis megadott, ő azonban Szijj Györgynek akkor még semmit, tulajdonképpen sokkal hitványabb volt, mint az a „gazember” L.

Petőfinek ezeket a Szijj György-féle megfizetett adósságait (melyek, mint látjuk, nem is voltak mindig megfizetettek) gondosan kiemelik életrajzírói, hogy bebizonyítsák velük, hogy a valóságban milyen korrekt és becsületére mennyire kényes ember volt ez a rossznak elhíresztelt Petőfi. Hogy azonban Petőfi közel se volt az a gáncsnélküli lovag, mert nem lett volna szabad megvárnia, hogy Szijj György keresse rajta a pénzét, hanem önként kellett volna fizetnie, az nem jut eszükbe. Csak nem azért, mert ők maguk is csak ilyenfajta emberek? Pedig hogy Petőfi még akkor se fizetett mindig, ha felszólították rá, azt még életrajzaiból is kiveheti a kritikus olvasó. Például előbb láttuk azt a 600 forintot, ami miatt még élete végén, tehát már híres ember korában is végrehajtást kellett volna indítani ellene. Bizonyára nem azért, mert önként, vagy akár csak felszólításra is mindig fizetett annak, akinek tartozott.

Például hogy még Pápán is nemcsak Szijj Györgynek tartozott, akinek kivételesen meg is fizetett (igaz, hogy itt is megvárta, hogy a fizetésre külön felszólítsa!), sejtethetjük onnan,

hogy mikor másodszer Pápára került, reggel éppen csípőig levetkőzve mosdott, mikor „mene hozzája múlt évi házigazdája, kinek a lakbérben pár forinttal (mi az a „pár forint”) adósa maradt, s most követelte a tartozást”.

Petőfi zavarában így szólt hozzá: „Aber genieren Sie sich nicht?” [Nem zavarom Önt?] „Oh, nein, felelte amaz, ich bin bereit von Ihnen das Geld übernehmen, wenn Sie auch ganz nackt wären.” [Ó, nem, kész vagyok a pénzt átvenni Öntől, akkor is, ha teljesen meztelen.] Tartozását azonban kifizetni nem bírta. (Ferenczi: Petőfi életrajza, I., 296. o., de természetesen csak a jegyzetben, mert ez nem fontos, sőt egyenesen zavaró dolog.)

Ebből egyúttal láthatjuk azt is, hogy Petőfi a hasonló jelenetekhez annyira szokva volt már, hogy olyan hidegvérrel és cinizmussal viselkedett bennük, hogy még egy zsidó vigéctől is elég lett volna. De ebben az esetben arról sincs szó, hogy a pápai német vagy zsidó a pénzt Petőfitől akár csak évek múlva, akkor, mikor már nagy ember lett a költő, megkapta.

Aztán később, színész korában, Kecskeméten, ugyanígy volt. „Háziaszonya – írja Ferenczi (I., 290. o.) – megsejtvén távozását, 7 váltóforint tartozásában lefoglalta egyetlen kímélt quakkerét, min rendkívül haragra lobbant.” Ebből megint csak láthatjuk, hogy Petőfi nemcsak adósságokat szokott csinálni, de azt nem is szokta megfizetni, s ha mégis kénytelen volt, még ő volt felháborodva.

Mi, kik mindezt tudjuk, ugyancsak csóváljuk a fejünket annak az önérzetes hangnak a hallatára, melyet abban a kölcsönkérő levelében láthatunk, melyet 1846. december 29-én intézett nem kevesebb mint 600 pengő forint kölcsön ügyében „kedves druszájához”, gróf Teleki Sándorhoz. (Ez akkor volt, mikor Pulszkytól előtte „csak” 500 forintot kért, hiába.)

„Most mutathatod ki, ha van benned emberség. Életemben legeslegelőször fordultam mágnáshoz, kímélj meg a szégyenpirulástól, mely a ragyánál jobban el fogja rágni képemet, ha visszautasítasz... Ingyen el se fogadnám. Már annál csak büszkébb vagyok, hál’ Istennek.”

Ezt a 600 forintot megkapta (állítólag meg is adta). Megkapta és megadta a Kubinyi Rudolftól 1847. április 24-ére kért 200 forint kölcsönt is. Amit megadott, azt életrajzírói, mint mondtam, igen gondosan számon tartják, pedig mint Hatvanyból láthatjuk, legtöbbször ez is csak pia fraus [kegyes család] Petőfi becsülete megmentésére.

Ugyanaz a Petőfi azonban, aki egy gróf Telekitől ingyen el se fogadna pénzt, mert annál sokkal büszkébb, „hál’ Istennek”, nagyon szívesen elfogadta azt a pénzt, amit Wachott Pózsonyban koldult össze számára, s azt is, amit utána Pesten gyűjtött neki az athenaeisták [e nyomdában dolgozók] és a maga családja körében. (Ferenczi, I., 308. o.)

Harminc pengő forint jött össze, de azért Petőfi ekkor is volt olyan büszke, „hál’ Istennek!”, hogy mikor Szeberényinek ezt megírja, hangsúlyozza, hogy a gyűjtés „tudtomon kívül” történt.

Mikor Debrecenből megindult verseivel Pestre, az ottani diákok is gyűjtöttek számára „kis összeget”. (Ferenczi, I., 348. o.) Egészen koldulás jellege lehetett a dolognak, mint a „kis összeg”, ami összejött, mutatja. Pákh Albert pedig, mikor Debrecenben elváltak egymástól, a már tárgyalt 150 forintos kezességén kívül, mert enélkül Debrecen el se hagyhatta volna, még hat ezüst húszast is csúsztatott a zsebébe, s bár ez természetesen nem kölcsön volt, hanem alamizsna, Petőfi mégis elfogadta, mert a hat húszas természetesen fontosabb volt számára, mint a büszkeség.

Útközben Egerben Tárkányi Bélához tér be, s noha ő „papfaló” (Illyés) volt, Tárkányi pedig pap, mégse bántotta önérzetét, hogy alamizsnát fogadjon el tőle, sőt egyenesen azért tért be hozzá, hogy kérjen. „Igen megszorultam, írja neki (mert mikor először kereste, nem találta otthon). Addig legyen Ön szíves nekem útravalót szerezni, mellyel Pestig elmehetek.” (Ferenczi, 350. o.)

Ha én gyűlölök valakit vagy valakiket, mert a sötétség képviselőinek tartom őket, akkor legalább ötőlük nem kérek alamizsnát. Petőfi önérzete, mint láthatjuk, ezt is megengedte. Pedig az önérzet ekkor is éppen eléggé megvolt benne, mert még Tárkányinak is ezt írja ugyanekkor: „Ne ütközzék meg e kvázi parancsoló hangon, de bár nagy szükségben vagyok, nem koldulok.”

Lángelméje ellenére is sajátóságosan együgyű lélek volt ez a Petőfi. Azt hitte, hogy ha valaki koldul, de kijelenti, hogy nem koldul, sőt parancsoló hangon koldul, akkor már nem koldul s rendben is van már minden. Vagy – úgy látszik – úgy értette a dolgot, hogy ő, ha kér, akkor se alázódik meg, hanem parancsoló hangon kér. De ez meg még rosszabb, még fonákabb, mert az ugyan szép és felemelő, ha valaki jót tesz mással, de finomságból és hogy a szegény önértetét kímélje, úgy tesz, mintha ő lenne lekötelezve, hogy a megszorult ember elfogadja tőle. Annál fonákabb, sőt visszataszítóbb azonban, ha az, aki megszorult s ezért kér, az viselkedik úgy, hogy tekintse valaki megtiszteltetésnek, hogy ő kér tőle.

Egerben is gyűjtést rendeztek részére a kispapok, hogy tovább tudjon menni, illetve, hogy ne kellejen gyalog mennie. Természetesen most is elfogadta a gyűjtött összeget. Pestre megérkezve Sass István adott neki ruháiból, mert „különösen felsőruhája úgy el volt nyűve, hogy sajátjával kellett kicserélnie”. (Ferenczi, I., 353. o.) Petőfi nagy önérzete ezt is elfogadta.

Itt említtem meg, hogy régebben, vándorszínész korában, 1842. november vége felé szintén maga írt Domanovszkynak Pápara, hogy „ne hagyják elveszni, gyűjtsenek számára 10 pengő forintot, mivel kiségitené magát”. Ekkor is gyűjtöttek (Ferenczi, I., 272. o.), s ha maga kérte, világos, hogy el is fogadta, mikor megkapta.

Ha mindez a sok szegény és megaláztatás hibája nélkül tisztán a sors csapásából érte volna, akkor is ellenszenves lenne a gróf Telekinek írt hetvenkedés, hogy ingyen el se fogadná. Mert hiszen nem 600 forintot, hanem még filléreket is nemcsak elfogadott, hanem kért, s nemcsak gróftól, hanem hozzá hasonló szegény diákoktól.

Meg kell azonban állapítanunk, hogy ha Petőfi nemes értelemben lett volna önérzetes, akkor nem kellett volna magával ilyen szégyenletes ellentmondásokba keverednie és magát így megaláznia. Ha tudott volna lemondani, ha szerény, kisigényű, takarékos és előrelátó lett volna, akkor sose kellett volna magát ilyen szégyenletes megaláztatásoknak kitennie. Akkor az igazságnak megfelelően is eldicsekedhetett volna, legalább önmaga előtt, mert mások előtt hetvenkedni akkor se illett volna, hogy ő ingyen soha senkitől el nem fogadott semmit; ha kölcsönkért, akkor is mindig megadta. Sőt akkor kölcsönt nem is kellett volna soha senkitől kérnie.

Hogy azonban nem így volt, annak az volt az oka, hogy Petőfi csak nagyhangú kijelentéseiben volt önérzetes (melyeket azonban – láttuk – tettei nemegyszer megcáfoltak, sőt nevetéséssé tettek), annyira azonban nem, hogy önérzete kedvéért, könnyelműségén, költsékes hajlamán vagy nagyzolásán is uralkodni lett volna hajlandó. Akinek azonban az önérzete nem ér meg annyit, hogy miatta például egy-egy mulatásról lemondjon, az csak mondja magáról, hogy önérzetes, de valójában nem az, s az ilyen ember azt is megérdemli, hogy kicsúfolják a nagy „önértetéért”.

Például esténként már selmeci diák korában gyakran kimaradt s eladogatta holmijait, hogy színházba mehessen. Pedig hát akkor a selmeci színház nem is magyar, hanem német színház volt. (Ferenczi, I., 109. o.) Szállásadója ekkoriban egyenesen azt írja haza apjának, hogy fia korhely és kicsapongó. (I., 132. o.)

Mikor Pápán Jókaival és Orlaival az önképzőkörben hét aranyat nyertek jutalmul, a hét közül egyet mindjárt el is mulattak a „From zsidónál”. Mikor aztán utána hazamegy szegény szüleikhez, megkínálja ugyan őket „a még meglevő két arannyal”, de azokat nem bírta rávenni, hogy elfogadják tőle. Én azonban attól félek, hogy ha elfogadták volna, Petőfi akkor is előbb-utóbb visszakérte volna tőlük. Petőfi ugyanis csak úgy tudott nagylelkű lenni, ha nem került áldozatba, de úgy már nem, hogy miatta egy jó mulatásról, vagy akár csak egy nagyzóló gesztusról is le tudott volna mondani. Emiatt pedig neki arra a nagylelkűen elajándékozott két aranyra utána még százszor is szüksége volt. Hiszen másképp gyalog kellett volna elhagynia a szülői házat. Bizonyára ezért is nem fogadták el tőle.

„Annyit nem jövedelmezett a jutalomjátékom – írja később, színész korában Pákhnak –, hogy az adósságomat kifizethettem volna belőle, hanem arra elég volt, hogy egy víg napot csapjak belőle magamnak.” (Ferenczi, I., 284. o.)

Később is, mikor Pestről Mezőberénybe utazott, „az éjet átmulatták és reggel megfogyatkozott pénzén fogadott fuvarost”. (Ferenczi, I., 317. o.). De azért Debrecenből, mikor a kölcsönt kéri tőle, Nagy Ignácnak írt levelében a legnyugodtabb lelkiismerettel és a legtisztább meggyőződéssel emlegeti „a balsorsot”, „mely engem már négy év óta példás állandósággal környékez”. (Ferenczi, I., 325. o.)

Még azt is megtette, hogy annak a Pákhnak, aki Debrecenben szinte az utcáról szedte fel, lakásába fogadta, 150 forinttal kezeskedett érte, indulásakor hat húszast csúsztatott a zsebébe, később Pesten mégis elköltötte azt a négy forintját, mely Pákhnak egy cikkéért járt és amelyet helyette ő vett fel, mert „szüksége volt rá”. (Ferenczi, I., 364. o. jegyzete)

Újabbán divat lett azt hangsúlyozni s a legszélesebb közönség már teljes egészében tudomásul is vette, hogy nagy tévedés azt gondolni, hogy Petőfi lump volt, vagy akárcsak hogy szeretett iddogni. Épp az ellenkező igaz: alig ivott. A bordalaiban olyan mesterien lefestett mámor nála nem volt valóság.

Nem mondom én sem, hogy ez az állítás valótlan és hogy Petőfi züllött korhely lett volna. Már csak azért is bajosan lehetett így, mert az idült alkoholizmus nem fiatal emberek bűne szokott lenni, hanem éltesebbeké. Akinél fiatal korban történik ilyesmi, az terheltség jele, s bár Petőfi is kétségtelenül abnormis idegalkatú ember volt, alkohol tekintetében ez az abnormitás nem nyilvánult meg nála.

Ahogy azonban hasonló esetekben már szinte szabály, hogy egy történelmi tévedést úgy szoktak megcáfolni, hogy az ellenkező véletelbe csapnak át: Borgia Lukréciaiból, akit azelőtt a női romlottság elretentő példájának tartott mindenki, egyenesen női ideált csináltak (se az egyik, se a másik nem igaz, hanem az igazság a kettő között van), Görgeyből, a gyűlölt és megvetett árulóból pedig példás hazafit és a világ egyik legtehetségesebb hadvezérét csináltak (az igazság itt is a középúton van), épp úgy a régen korhelynek gondolt Petőfit is megtették a szoliditás és mértékletesség példaképének. Az igazság itt is középben van. Petőfi nem volt idült alkoholista, de nem volt annyira szolid és mérsékletes se, hogy e tekintetben különösebben dicsérgethették. Fiatal kora ellenére volt ő még részeg is nemegyszer.

Tagadhatatlan – most láttuk rá a bizonyítékokat –, hogy mulatni és éjszakázni szeretett s ilyenkor sok pénzt is elpucolt még olyankor is, mikor pénze nem volt. S bár ez még nem bizonyítja egyúttal azt is, hogy ilyenkor reggelre mindig tökrészeg volt, de azt feltétlenül, hogy ivott. Anti-alkoholista ember nem érzi jól magát ivók társaságában, de alkohalmámor nélkül nem is lehet ott kibírni egész reggelig. Hogy Petőfi ivott és ivott annyit is, hogy meglátszott rajta, azt még olyan életrajzaiból is kétségtelenül meg lehet állapítani, melyek bort nem kedvelő voltát bizonygatják.

Mikor például Pápán azt az említett aranyat (a hétből) elmulatták (ne felejtjük el, hogy ez az arany mai pénzben megfelel körülbelül ezer forintnak, tehát éppen elég örült mulatás volt ez középiszkolás diákoktól és az „a From zsidó” ugyancsak sokat keresett rajtuk), még Ferenczi is azt írja (I., 256. o.), hogy a mulatás „olyan jól sikerült”, hogy még a mulatók legszolidabbját, Lantay Sándort is (tehát nem Petrovics Sándor volt köztük a legszolidabb) karonfogva kellett szállására vinniük, holott maguk is mámorosak voltak. Petőfit tehát szintén úgy kellett volna hazavinni, mégpedig őt nem is lehetett egyszerűen csak karonfogva, hanem eszerint még nagyobb segítségre szorult.

Aztán ugyancsak a Petőfi-szerető Ferenczi szerint (I., 261. o.) Mezőberényben 1842 őszén Orlaival is „mámorosan kerülvén fel a pincéből, a présházban várták be, míg a borgőz a fejükből elpárolgott”. Pedig hát tudvalevő, hogy az Alföldön, különösen pedig az Alföld tiszántúli részén nem nagyon termelnek bort. Mit csinált volna hát Petőfi, ha borvidéken laktak volna Orlaiék?

1843. január 11-én is, mikor mint vándorszínész, társaival Dunapentelénél átkeltek a folyón, a csapszékben annyi melegített paprikás bort ittak, hogy „magas kedvük kerekedik” (tehát részegek lettek) tőle. (Ferenczi, I., 275. o.) Mivel Ferenczi elbeszéléséből egészen jól

látható, hogy ez a „magas kedv” éppen Petőfiben tombolt köztük a legjobban, nem valószínű, hogy ez azért történt volna, mert ő ivott köztük a legkevesebbet. Estére – írja Ferenczi – elérték Szabadszállást, „ahol mint kunfiak Szuperrel (egy másik színész; az egyik „kunfi” tehát Petrovics volt, a másik Szuper) mulatva töltötték az estét”. Petőfi tehát még vándorszínész társai között is a legtöbbet ivott és a legnagyobb mulatók közé tartozott.

Hogy láthassuk, milyen furcsa egy önérzet lehetett az a Petőfi-féle önérzet, külön meg kell jegyeznünk, hogy azon a pápai From zsidónál való mulatozáson, melyen egy éjszaka vagy ezer kommunista forintot mulattak el társaival, Petőfi kölcsönkért ruhában jelent meg. Olyan szegény volt ugyanis ez a mulatni szerető diák, hogy még tisztességes ruhája se volt. (De ahelyett, hogy a kapott aranyon ruhát vásárolt volna magának, a From zsidóhoz ment mulatni.) Az úri diákok egyikétől kölcsönkért ruha igen elegáns volt: sötétzöld „quäkker”-ből állt zománcos ércgombokkal, fekete mellényből, nadrágból és fényezett cipőből, melyhez Kozma Sándor adott még nyakkendőt és kesztyűt, egy harmadik jóakaró pedig fehér cilindert (!), hogy az elegancia egészen tökéletes legyen. (Ez volt Petőfi demokráciája!)

E mulatás után véréig sértő megaláztatás érte Petőfit. A tivornyát ugyanis még másnap is folytatták s Petőfi erre az újabb mulatásra is a kölcsönkért eleganciában jelent meg (nem is jelenhetett meg másban). Megjelent azonban ott ekkor már a ruha gazdája is és olyan durván követelte Petőfit a ruháját, hogy a költő „megaláztatásán keservesen zokogva, kétségbeesve borult barátja karjaiba”. (Ferenczi, I., 256. o.) De hát miért nem gondolt arra, hogy az a ruha a gazdájának is kell s ilyen célból kölcsönkért ruhát nem szokás napokon át hordani.

Magunkfajta emberrel ez a megaláztatás egyébként se fordulhatott volna elő, mert először is nekünk lett volna ruhánk, mert ha aranyhoz jutottunk, azt nem mulatásra költöttük volna. Másodszer, mert mi, ha szegények vagyunk, akkor nem is akarunk gazdagnak látszani, s így, ha nincs hozzá való ruhánk, akkor kétszeresen nem megyünk mulatni. Nekünk az önérzetünk is sokkal nagyobb annál, semhogy más elegáns ruháját kérjük el és öltük magunkra. Harmadszor Petőfi helyében nekünk nem is lett volna szükségünk kölcsönkért ruhára, mert mi nem is mentünk volna mulatni. Az akkor levő kis pénzünk birtokában mi a jövőre gondoltunk volna. Mi későbbre is igyekeztünk volna megőrizni önérzetünket a kölcsönkérés és még inkább a megadni nem tudás megaláztatásaitól.

A büszke Petőfinek azonban mindez nem ért meg annyit, hogy miatta egy mulatásról is le tudott volna mondani. Az ő önérzete csak abban állt, hogy mikor koldult, hangsúlyozta, hogy nem koldul; hogy ő koldulni is parancsoló hangon szokott és koldulás közben is sértegette azt, akitől koldult. Ha aztán emiatt nem kapott, akkor megállapította, hogy őt a sors üldözi, nem pedig maga üldözi magát.

Gonoszlelkűség

Petőfi életében a szülők iránti őszinte szeretete és a papnövendékből lett hajdani katona bajtársa iránti megható ragaszkodása jó lélekre vall. Azonban ennek ellenére nemcsak a beteg idegalkattal együtt járó túlzott önzést, hanem egyenesen bizonyos gonoszlelkűséget, sátániságot is meg kell állapítanunk róla. Politikai elve volt például – nem én állapítom meg, hanem Ferenczi (III., 224. o.) –, hogy „a királyt nem kell szeretni, el kell üzni, sőt meg kell ölni”, tehát iránta való gyűlöletében egész a gyilkosságig megy.

„Ez a gondolat, mely 1848-ban a márciusi napok végén először „A királyokhoz” című költeményében még viszonylag szelíden nyilatkozott, folytonos fokozódó szenvedélyességgel ismétlődik költeményeiben.” (S még azt mondják, hogy túlzás 48-at a kommunizmussal egy kalap alá venni!) „Az „Akasszátok fel a királyokat” 1848. december 10-e táján a királygyilkolás buzdításáig megy, melyben maga lenne a főszereplő.” Petőfinek ezt a versét még Ferenczi is „borzalmas költeménynek” nevezi és azt írja, hogy Petőfit „az okozott visszahatás

(mert láttuk, hogy valósággal az egész ország felindult ellene emiatt, még a Tiszántúl kálvinistái is) egy időre elhallgattatja ugyan, de azért e hónapokban mintegy nekikétségbe, folyton írja a királyok elleni költeményeit”.

Gőgje, elbizakodottsága is sokszor egészen sátáni. 1848 nyarán egy beszélgetés alkalmával Tompának azt mondta, hogy „egyéb hivatalt a hadügyminiszterségnél föl nem vállalnék” (el lett volna látva a szegény ország, ha egy Petőfi lett volna a minisztere!), s mikor erre Tompa „jót kacagott, összezörrentek és kedvtelenül váltak el”. (Ferenczi, III., 155. o.) Jól látható tehát, hogy Petőfi éppen nem tréfából beszélt. Azonban ez még csak legfeljebb gyerekes önteltségét és felelőtlen fecsegését mutatja, melyet úgyszólván ön maga alaposan megcáfolt azzal, hogy a hadügyminiszterség helyett, melynél alacsonyabban nem adta, a századosságot is szívesen vállalta, sőt még kilincsel is érte hónapokon át.

Sokkal sátánibb ennél, mikor Úti leveleiben, tehát a nyilvánosság számára, így ír: „Egy pár gyönyörű verset írtam, az igaz, de ez engem legkevésbé sem vigasztal. Tréfának ne vedd, ha azt mondom, hogy gyönyörű versek. Komolyan merném állítani, hogy ezek a magyar költészet legszebb gyöngyei közé sorozhatók, de e szolás már egészen frázissá vált, azért csak lealacsonyítanám verseimet, ha ezt rájuk alkalmaznám. Divatba jött a szerkesztőknél minden szemét fejben termelt bolondgombát drágagyöngynek nevezni. Gázságból teszik ezt vagy csak ostobaságból, nem tudom. Uramfia, ha már a Hiadorok is drágagyöngyöket írnak (kedvelt, felkapott költő volt Petőfi korában ez a Hiador, aki egyébként pap volt, de később hitehagyott lett), akkor én verseimet kavicsoknak vagy cseresznyemagoknak keresztelem vagy akárminek, csak drágagyöngyöknek nem. És Hiadort még velem hasonlítgatják! Teremt' úgyse! – bosszankodám, de restellek. Megvallom, sokat vétettem egyik-másik irodalmi léhűtőnek, de annyit mégsem, hogy ilyen csúfot üzzenek belőlem.”

Ez a gőg és hányavetiség már igazán sátáni. Még akkor is, ha az, amit mond, egyébként igaz, mert hol van ma már Petőfi hajdani vetélytársa, sőt állítólagos felülmúlója, Hiador?

Láttuk, milyen jó volt Debrecenben Petőfihez Pákh! Igaz, hogy a most elbeszélendő eset még a 150 váltóforintért való kezessége és a hat ezüsthúszasnak zsebébe csúsztatása előtt történt, de Petőfi azt, amit elbeszélni fogunk, megtette volna Pákhkal mindezek után is, mert hiszen ez is már az után történt, hogy Pákh őt az utcáról felszedte és befogadta. Debrecenben először úgy találkoztak ugyanis, hogy mikor egyszer Pákh november végén baráti körből este a szokottnál későbbben érkezett haza, egy, „a kiskapuban vacogó, didergő, fehér nadrágú, vékony lebernyegebe burkolt alak szólítja meg”. Petőfi volt.

„Hozzád jöttem, barátom, hogy ha meghalok, legyen, aki eltemessen.” „Pákh megölelte a lesoványodott, beesett arcú, sápadt költőt, bevitte magához, s néhány napig, amíg valamivel jobban lett, magánál tartotta, némi ruhaneművel látta el és pénzzel is segítette.”

Ezek után történt, de még ott Debrecenben, tehát hamarosan, hogy a már meggyógyult, de még mindig nélkülöző, koldusszegény Petőfinek Pákh lakásában megtetszett „egy darab nemzeti színű szalag, melyet Pákh egy nőtől kapván, becsben tartott és ismételt kérésére sem adta oda neki”.

Petőfi azonban egyszer, mikor Pákh nem volt otthon, holmijai közül előkereste a szalagot és kalapja mellé tűzte. Pákh természetesen megsértődött, mikor meglátta és szemrehányó levelet írt neki, amiért távollétében fiókjában kutatott és azt felforgatta. De úgy látszik, hogy még így is olyan kíméletes volt, hogy nem azt kifogásolta, hogy hogy merte távollétében fiókját kinyitni, hanem csak azt, hogy tartalmát miért hagyta összehányva.

Erre Petőfi másnap elmegy hozzá, egy összehajtogatott papírlapot tesz asztalára és utána szó nélkül eltávozik. A lap „Végszó Pákhhoz” című költeményét tartalmazta, szövegében többek közt ilyen „gyöngédségekkel”: „Isten veled, te elpártolt barát, veszett ebként ki szívem megmarád, Isten veled”.

Ilyen volt Petőfi, aki emellett – úgy látszik – még arról is szentül meg volt győződve, hogy az a „veszett eb”, mely barátját megmará, ez esetben nem ő, hanem csakugyan Pákh

volt. Pákh azzal felelt, hogy utána felkereste s kiengesztelte Petőfit. A költő utána ismét csak nem talált semmi furcsát abban, hogy ezt a veszett ebet az említett 150 váltóforint erejéig kezésének felkérje (merte volna csak megtagadni: ismét megállapította volna róla, hogy veszett eb, aki őt megmará), sőt hogy utána Pesten még Pákh pénzét is fel ne vegye és el ne költse.

Aztán hogy bánt ez a Petőfi Vörösmartyval! Láttuk, Vörösmarty hogy felkarolta, mikor verseivel alamiznapénzen Pestre érkezett s hogy tisztán neki köszönhette, hogy versei megjelenhettek s így lett belőle valami. Nélküle éhen pusztult vagy öngyilkos lett volna. Mikor aztán ugyanez a Vörösmarty, nem ugyan „pecsovics” lett, hanem csak „Kossuthal szavazott”, vagyis csak feltétellel volt hajlandó a Pragmatica Sanctióból folyó nemzeti kötelességek elismerésére, de legalább így hajlandó volt (láttuk már azonban, hogy ez is törvénytelen dolog volt, mert azokat az alkotmány alapján feltétel nélkül kellett volna teljesíteni), Petőfi azonban erre még feltételese se volt hajlandó, mert ő mindig a legszélsőségesebb álláspontot képviselte, akkor rögtön durva verset írt jótévőjéhez és „atyjához”, Vörösmartyhoz, és megállapította, hogy „nem én tépem le homlokodról, magad téped le a babért!”

Természetes, hogy minden józan ember elhült e vers olvastára. Pedig hát azokat a megrázó részleteket a közvélemény nem is tudta, amelyek közepette Vörösmarty Petőfinek nemcsak a becsületét, hanem életét is megmentette, hanem csak azt látta, hogy egy fiatalember ilyen durván és ilyen fölénytel támad neki a nemzet legnagyobb költőjének, aki akkor már meglelt ember volt.

Jókai, aki akkor Petőfivel együtt szerkesztette az Életképeket, nem is engedte meg neki, hogy ezt a versét lapjukban közölje, s mikor elutazott, Petőfivel megígértette, hogy távollétében sem közli. Petőfi ezt megígérte, aztán Jókai távollétében mégis közölte (Ferenczi, III., 265. o.). Emiatt aztán Jókai össze is veszett vele, mégpedig most már örökre. Láttuk, hogy Gárdonyi feljegyzése szerint milyen ingerülten, sőt bizonyos rejtett gyűlölettel szokott róla Jókai még öreg korában is beszélni (ordinaré fráter stb.).

Mindez ezek után érthető is. Vörösmarty is olyan választ adott neki, melyen okulhatott volna, ha egyáltalán nevelhető lett volna. „Ő engem vétkes politikusnak tart, én őt igen gyarlónak és könnyelműnek” – volt Vörösmarty válasza. Jellemző, hogy mikor hazaérkezése után Jókai szemére hányta a távollétében és ígérete ellenére szava megszegésével történt közlést, Petőfi azt felelte, hogy „ő arról nem tehet; ő úgy született”. Tehát terheltségével védekezett.

Hogy csakugyan az idegzete kívánta meg a kíméletlenséget is (mellyel egyúttal feltűnési viszketeget is akarta szolgálni), mutatja, hogy mikor első verse megjelent, ez mondhatatlanul boldoggá tette („elragadtatását első költeménye megjelenésén többen rajzolják” – írja Ferenczi), mégis így írja meg 1842. július 7-én Szeberényinek: „Nekem az Athenaeumban jött ki egy versem (nem tudom, olvastad-e, saját nevem alatt), azonban ez az első és utolsó vers, melyet tölem lát a világ”. Tehát a nagy örvendezés mellett mindjárt a kiábrándulás és világfájdalom is elfogta.

Ide tartozik az is, hogy igen szeretett vitatkozni, mert szeretett feltűnni és fölényes lenni, de éppen ezért mindig feltétlenül neki kellett igazának lenni. Könnyebb lett volna a sarkcsillagot helyéről kimozdítani, mint őt más véleményre téríteni. De például pápai diák korában Kerkápolytól, aki éles, hideg logikájával többször megszégyenítően legyőzte, valósággal „rettegett”, s vele sose kezdett többé vitába. Nem az igazság megismerésére törekedett tehát, hanem csak gőgje megalázásától, azaz attól félt, hogy ismét alul talál maradni.

Mikor Selmeceen már sok volt a rovasán és apja azzal fenyegette, hogy leveszi róla a kezét, akkor is ezt mondta daccal (pedig ekkor először látták könnyezni): „Kegyelemért esedezni atyámnál sem fogok”. Mikor pedig apja valóban levette róla a kezét s többet nem akart róla tudni, Sárkány Sámuelnek, aki Pesten az utcán találkozott vele és Petrovicsnak szólította, azt felelte: „Csalódik Ön, én nem vagyok Petrovics”. (Apja elleni gőgös dacát akarta vele jelezni.) Erre Sárkány azt felelte neki: „Ne tréfálg, Sándor, hiszen fogad is elárul!” (Említettük már, hogy Petőfinek rendellenes fogai voltak.)

„De úgy van barátom, viszonzotta, én nem vagyok többé Petrovics, hanem Petőfi.” (Tehát ekkor még neve megmagyarosítását is az apjával való dacolással okolta meg, nem pedig a hazafisággal.) „Atyámmal keményen meghasonlottunk – kitagadtuk egymást.” (Milyen góg! Ezzel is jelezni akarta, hogy egyenrangúnak tartja magát apjával. Nem az tagadta ki, hanem kölcsönösen tagadták ki egymást.)

De viszont ugyanez a góg nem akadályozta meg abban, hogy mikor Selmecet kénytelen volt otthagyni, Pesten, a Vörös Ökörben, hogy becsaphassa a vendéglőst és ott tőle ingyen ellátást kaphasson, azt ne hazudja neki, hogy hazamenőben van az ünnepekre és apját ebben a kocsmában (hova apja szokott szállni) fogja megvárni. Úgy viselkedett tehát, mint közönséges szélhámos. De – szerencsétlenségére – akkor véletlenül apja is Pesten volt és vele is összetalálkozott. Neki azt hazudta, hogy a tanárok küldték haza az ünnepekre és hogy levelet is hozott tőlük, de az a ládában van, a láda pedig ennél meg ennél az ismerősnél van stb.

Pedig hát Petőfi ekkor már nem volt kisgyerek, hiszen mikor Selmecre beiratkozott, már akkor is tizenöt és fél éves volt. De viszont „nem érthető okból” (Ferenczi ugyanis nem akarja érteni a dolgot), ott is 17 évesnek diktálta be magát. A nem érthető ok azonban nagyon is érthető: ugyanaz a többnek látszani akarás működött benne, mely akkor, mikor apja kitagadta, azt mondta vele, hogy ő már nem Petrovics, nem az apja fia és hogy kölcsönösen tagadták ki egymást.

Bizonyára az is nemcsak magyar érzésből (mert hiszen legfiatalabb éveiben ez az érzés még nem nagyon jelentkezik nála s legelső versei között is alig akad hazafias tárgyú (Ferenczi, I., 346. o.)), hanem a közönségestől, az átlagtól mindenáron való elütni akarásból is folyt, hogy a selmeci lutheránus tótok között tüntetőleg úgy szerepelt, mint „kunfi” s tót osztálytársaival még csak szóba se állva csak az ott is megtalálható pár magyar fiúval barátkozott. Le is tagadta, hogy szláv származású (Ferenczi, I., 89. o.). Még azt is letagadta, hogy Kiskőrösön született (mert az tót falu).

Pedig hát ez a hazugsága egészen felesleges volt, mert ott Selmecen aligha volt valaki akkor, aki tudta volna, hogy Kiskőrös nem épp oly színmagyar, mint amilyen például Nagy-kőrös. Hol szabadszállásinak, hol kiskunfélegyházinak mondta magát még hivatalosan is. A pápai anyakönyvekben például hat beírás közül négyben Szabadszállás szerepel származása helyéül. Nem tévedés volt ez, hanem tudatos írásban való hazudás, mert mikor szemére hányták, hogy miért mond valótlan adatot, azt felelte: „mert bánom, hogy tótok közt születtem”. (Ferenczi, I., 32. o.) Pedig hát nemcsak „tótok közt”, hanem tótnak is született.

Látjuk tehát, hogy büszkesége, vagy ha tetszik, hazaszeretete nagyobb volt igazságszereteténél s eszébe se jutott az, hogy ha valaki „bánja” is, hogy tótok közt született, azért akkor se szabad neki azt hazudni, hogy magyarok között született.

Látuk, hogy a hazugságnak nagyobb igazságlátszata legyen, vándorszínész korában – mikor legkevésbé volt pénze – a Kiskunságba érve, azon az örvendetes címen, hogy ők is kunfiak, egyik társával, Szuperrel, mindjárt különmulatást rendeztek. Így aztán már csak el kellett hinnie mindenkinek, hogy csakugyan kunfi az a Petrovics meg az a Szuper?

Ez természetesen még nem sátániség, csak az erkölcsi érzéknek bizonyos mérvű fogyatékossága. De hogy mindenkivel összeveszett, hogy mindenkit megmart, akivel dolga volt, az már az. Láttuk, hogy bánt Pákhkal, hogyan Vörösmartyval. Szemere Miklós se tudta neki a vele való viselkedését soha megbocsátani s „még a költő halála után se tudott róla némi ingerültség nélkül szólni, amint ez Pajorhoz intézett leveléből 1863. június 14-éről világos”. (Ferenczi, II., 109. o.) Hogy Jókai is milyen alig leplezett ellenszenvvel beszélt róla még halála után egy fél századdal is, már láttuk.

Ma már régen megállapította az irodalomtörténet, hogy Szendrey Ignác közel se viselkedett oly ridegen és meg nem bocsáthatóan akarata ellenére férjhez ment leánya és veje iránt, s hogy „egy kis közeledés könnyen elsimíthatta volna a múltat”. (Ferenczi, III., 174. o.) Értékes, úri házat is vett részükre Debrecenben (mert egész jól megállapítható, hogy az ott vett házat tulajdonképpen Petőfiéknek szánta). Később pedig (Szendrey csak 1895. szeptember

26-án halt meg 95 éves korában), mikor már Petőfi világhírű lett s így nagy dicsőséget hozott apósára, s mikor már ugyancsak oka lett volna, hogy örüljön világhírű vejének, ha csak az ellen lett volna kifogása, hogy a vő nem elég előkelő s mert nincs biztos állása, nem pedig mint ember és mint jellem ellen is. Ha néha emlegették előtte Petőfit, azt jegyezte meg: „Nagy költő lehet, derék ember is, de velem nagyon rosszul bánt. Emléke most is fájdalmat okoz”. (Ferenczi, III., 174. o.) Ez Szendrey másik leánya férjének, Gyulai Pálnak „szíves közlésén” alapul Ferenczihez.

Az is érdekes és sokat mondó adat, hogy mikor az ötvenes évek elején Petőfiné már Horváth Árpádné lévén, az a hír terjedt el, hogy Petőfi él, itt lappang Pest megyében, összeesküvést sző és felesége csak azért szerepel Horváth Árpádnéként, hogy nagy férje életben levéséről ezzel is elterelje a figyelmet, ezért a rendőrség Szántófy Antal plébánost, aki Petőfinét Horváth Árpáddal megeskette, hivatalosan felszólította, hogy milyen címen eskettette meg Petőfinét Horváth Árpáddal s milyen bizonyítékai voltak Petőfi haláláról, a plébános 1853. december 29-én kelt jelentésében, mint „szentlipótvárosi plébános”, elsorolja Petőfi halálának bizonyítékait, aztán ezt írja: „De még jobban meggyőztek engem Petőfi haláláról az erkölcsi okok. Petőfi köztudomás szerint (!) kíméletlen dühöngő (!) volt – aki azonban őrzöngve szerette feleségét – és hűtlen neje bizonyosan bosszút állt volna. Ha tehát Petőfi feleségének csak sejtelve is lehetett volna arról, hogy férje még él, semmi esetre se mert volna második házasságra lépni. Petőfi pedig, ha életben maradt volna, semmi esetre se mulasztott volna el életjelt adni magáról, már csak azért sem, hogy a törvénytelen házasságot szétrombolja.” (Mikes és Dernői Kocsis: Szendrey Júlia, 130. o.)

Egy pesti plébános tehát Petőfi halála után négy évre mint köztudomású dologra hivatkozik arra, hogy Petőfi „kíméletlen dühöngő” volt. Láttuk már, hogy az 1848 márciusa utáni hónapokban azt is híresztelték Pesten, hogy megőrült.

Hát azt meg hogy lehet összegegyeztetni Petőfi oly szeplőtlennek hitt becsületével, hogy mikor Selmecen apja fenyegetését megtudta, hogy leveszi róla kezét, kijelentette, hogy ezek után nem marad tovább az iskolában, hanem világgá megy s Szeberényi kérdezte tőle, honnan veszi az útra a pénzt, ezt felelte: „Elmegyek a pápista paphoz és azt mondom neki, hogy Vácra, a püspökhöz akarok menni, mert áttérek a katolikus vallásra.” Erre „mindketten nevetni kezdtek s ettől kezdve helyzetének csak nevetséges oldalát látta”.

Amit azonban látszólag csak tréfából mondott, meg is tette. Valóban elment utána a plébánoshoz és az említett, egész hivatásos csirkefogókra valló módszerrel kicsalt tőle egy tallért. Ezen aztán Zuán cukrásztól süteményt és likőrt vásárolt és elmenetele estéjén búcsulakomát tartottak belőle. (Ferenczi, I., 132-133. o.) Tehát még ahhoz se volt lelki ereje, hogy legalább ezt a szélhámosással szerzett pénzt útiköltségére fordította volna. Igaz, hogy az így szerzett pénzhez ilyen elköltés is illett, mert ebül szerzett jószág ebül vész.

Mivel ezt az „adomaszerű esetet” (a kegyes Ferenczi tehát csak adomát lát benne) „mindkét Szeberényi megtörténtnek állítja” s kívülük még Kemény János is tud róla, még a Petőfit minden áron kimosni akaró Ferenczi is kénytelen azt mondani, hogy „ennyi tanú előadására el kell hinni a költő e csínyjét, mely különben a költő jellemével nehezen egyeztethető meg”.

Jellemző azonban, hogy Ferenczi a felháborító jellemtelenséget és ezt az egyenesen moral insanityre valló tettet csak egyszerűen csínynek nevezi. Pedig hát ez először is mindenképpen koldulás volt, mégpedig olyan egyéntől, akit Petőfi lenézett: egy pápista paptól, ami egy jellemmel semmiképpen se fér össze. Petőfi büszkesége meg – legalábbis szóval – a koldulást mindig az ő jellemével legélesebben ellenkező dolognak mondta.

Másodszor hazugsággal, sőt színészi képmutatással és jámbor ábrázat vágásával leplezett koldulás volt, mert hiszen Petőfi a pénzt úgy szerezte, hogy azt, akitől kicsalta, rútul becsapta és félrevezette. Tehát nemcsak koldult, hanem csalt és szélhámoskodott. Becsapott, félrevezetett és zsarolt, s ráadásul mindezt nyalakodás és lumpolás céljából, nem pedig azért, hogy éhség csillapítsa rajta.

Külön sátániság és cinizmus, hogy a plébános becsapására éppen a vallási meggyőződés tiszteletreméltó erényét használta fel. Neki és – sajnos – protestáns társainak is, csak vicc volt az, hogy Krisztus Egyházába visszatérjenek s ők ezen csak röhögni tudtak. Azt, hogy ilyesmit komolyan tegyenek, ők még elképzelni se tudták. (Mire és hogyan oktathatták ezeket a lutheránus diákokat a katolikus Egyházat illetően abban a selmeci lutheránus kollégiumban? Pedig nagy „hithűségében” az öreg Petrovics még a messze Kunságból is érdemesnek tartotta ide elküldeni gyermekét, hogy itt jót tanuljon.)

Ezzel a lutheránus diákok azt gondolták, hogy megtérés nincs, csak áttérés, mert ez csak haszonért és érdekből történhet s „a pápista pap” csak azért van, hogy ők becsapják, kicsúfolják és pénzt vágjanak ki belőle. De olyan megtisztelő fogalmaik is voltak az Egyház papjáról (bizonyára azért, mert így nevelték őket a szülői házban is, meg az iskolában is), hogy meg voltak róla győződve, hogy a bőréből ugrik ki örömeiben, ha egy, az iskolából kicsapott, elzüllött, lerongyolódott protestáns diák azt mondja neki, hogy ő meg akart térni s így mindjárt szórják neki az aranyat. Pápista pap és sok pénz ugyanis szintén egyet jelent egy protestáns szellemben nevelt protestáns fogalmai szerint.

Pedig egész bizonyos, hogy ha a gonosz Petőfi a selmeci plébánostól azért kért volna pénzt, mert be akarja jelenteni a váci püspöknek, hogy meg akar térni, a plébános ilyenformán felelt volna neki: Fiam, nem Vácra kellene akkor menned, hanem Esztergomba, mert az esztergomi érsek a mi püspökünk, nem pedig a váci püspök. De oda is egészen felesleges menned, mert ez nem a püspökhöz tartozik, hanem hozzám. Az ilyesmit a plébánosokkal szokás elintézni. A püspök nagy úr, téged oda be se eresztenek. Még akkor se, ha megtérése-det akarod bejelenteni. Ne gondold ugyanis, hogy az Egyházra kitüntetés az, ha te megtérsz. Rád lesz kitüntetés az, ha az Egyházba bevesznek. Azért előbb megvizsgáljuk, hogy méltó vagy-e rá. (A nyilas uralom idején s azt megelőzően is azért lehetett a zsidó oly feltűnő nagy arányban protestáns, mert katolikusnak nem keresztelték meg őket olyan könnyen, mint protestánsnak. Az Egyházban hosszú heteken át tartó oktatás és előkészítés előzi meg a felvételt.)

Hogy a gonosz Petőfi ennek ellenére is kapott a selmeci plébánostól egy tallért, az kétségtelenül bizonyítja, hogy nem azért kapta, mert bejelentette neki, hogy katolikus akar lenni. Mivel ugyanis ezt nem Vácott, nem is Esztergomban, hanem ott a selmeci plébánián kellett volna elintézni, Petőfi pedig ott ez irányban nem csinált semmit, világos, hogy a pénzt mint szegény rongyos diák kapta (protestáns volta ellenére is), nem pedig mint megtérő. Petőfi koldult, hazudott és a pápista pap megsajnálta.

Ha én lettem volna a selmeci plébános, akkor megtérési szándékának koldulás közbeni előhozása nem elősegítette volna, hanem egyenesen akadályozta volna bennem a segítsé-re való készséget, hacsak a kolduló olyan nagyszerű színész és olyan ügyes képmutató nem lett volna, hogy az érdeknek még a látszatát is el tudta volna leplezni. (Természetesen semmi okunk sincs feltenni, hogy az akkori selmeci plébános nem ugyanolyan volt, mint én.) Mivel Petőfi „csínyje” a selmeci plébánossal annyira sikerült, még az is könnyen meglehet, hogy úgy adta neki elő a dolgot, hogy éppen megtérési szándéka miatt csapták ki a helybeli lutheránus gimnáziumból. Hogy emiatt kénytelen útra kelni s ezért van szüksége az útiköltségre.

Sajátságos, hogy a mi irodalomtörténet-írásunk Petőfi viselkedésében nem lát mást „csínynél” és egészen adomaszerűen kezeli a dolgot. Még szép, hogy azért még így is megállapítja, hogy Petőfi jellemével (értsd: a becsülettel) nehezen egyeztethető össze. Csakhogy itt arra kell figyelmeztetnünk irodalomtörténet-íróinkat, hogy Petőfi (és mindenki) jellemét éppen az ilyen kis „csínyekből”, azaz a tetteiből kell összeállítanunk, és ha a kettő között ellentmondást találunk, akkor nem a tett megtörténtét kell kétségbe vonnunk (mikor az kétségbe semmiképpen sem vonható) azon a címen, hogy nehezen egyeztethető össze Petőfi jellemével, hanem azt kell megállapítanunk, hogy Petőfi tőlünk eddig elképzelt jelleme ellenkezik a valósággal, tehát arról alkotott fogalmainkat kell helyreigazítanunk.

Hiszen láttuk, hogy olyan tényről van szó, melynek megtörténtét még a Ferenczi-féle Petőfi-életrajzok se merik kétségbe vonni.

Igaz, hogy felfoghatjuk ezt az esetet úgy is, mint Petőfi életében egy egészen kivételesen és egyedülálló megtévelyedést, ámde láttuk és még látni fogjuk, hogy Petőfi életében még nem egy további hasonló megtévelyedés fordul elő, melyek ha nem is egészen ilyen gyalázatosak és szégyenletesek, de szintén éppen elég gonoszsgot mutatnak, s az is kétségtelen, hogy olyan eltévelyedésre, mint ez a selmeci szélhámosság, jellemes, sőt még átlagember se vetemedik még kivételképpen se.

Pedig Kemény János szerint neki Petőfi még azt is beszélte, hogy Selmecről Pestre menvén „útközben is betért egy pár róm. kat. paphoz ugyanezen ámitással, azt mondván, ki akar térni, mert gyűlöli a lutheránusokat. Az egyik pap csak pár garással „szúrta ki a szemét”, de a másik szívére kötvén a jó szándékot, egy tallért adott.” (Ferenczi, I., 133. o., de természetesen csak a jegyzetben.)

Ferenczi, mint láttuk, elismeri, hogy a dolog megtörténtét kénytelenek vagyunk elfogadni. Hozzáteszi azonban, hogy „az azonban aligha valószínű, hogy többször (tehát még út közben is) megismételte volna”. Ezt tehát már – noha tagadni ezt se meri – nem is hiszi el. Arra nem gondol, hogy ez azt jelentené, hogy Kemény János hazudik s megrágalmazza Petőfit.

Arról se lehet szó, hogy rosszul emlékezik s így véletlenül találta ki rá ezt a megbecstelelítő dolgot, mert ilyesmire csak akkor lehetne rosszul emlékezni, ha Petőfinek száz meg száz ilyen gazemberségét tudta volna s ezért keveri őket össze. De Petőfi ellen hazudni, Petőfit rágalmazni egyébként is lélektani lehetetlenség. Hiszen a Petőfivel való ismeretség minden barátjára, ismerősére vagy iskolatársára akkor már, mikor ezeket az intimitásokat elbeszélték róla, nagy büszkeség volt, még ismerősei is ismert emberekké váltak általa. Az tehát könnyen lehetséges, hogy Petőfiről hajdani barátjai meg nem érdemelt dicséreteket és meg nem történt kiválóságokat és jellemességet is mondtak (mint láttuk, például még azt is, hogy megtartotta becsületszavát, mikor nem tartotta meg), de az semmiképpen se, hogy meg nem történt szégyenletes dolgokat fogtak rá. Hogy ezeket elhallgatják róla, az már nagyon is könnyen lehetséges, sőt valószínű. Hiszen látjuk, hogy ha ilyet mégis mondanak az irodalomtörténet mindjárt a közlő hitelre méltóságát vonja kétségbe. De Kemény egyébként is épp úgy iskolatársa volt Petőfinek, mint a Szeberényiek, mindnyájan „hittestvérei” is voltak, hiszen felekezeti iskolába jártak.

Ferenczi (aki természetesen szintén protestáns hittestvér) minden áron való Petőfi-mentésében abba kapaszkodik bele, hogy arra, hogy Petőfi útja közben többször is megismételte a selmeci szélhámosságot, egyedül csak Kemény a tanú, tehát a történetíró nem köteles bizonyosnak elfogadni, amit mond, kivált, mikor a dolog Petőfi jellemével annyira ellenkezik. (De hát nem ellenkezik-e vele az is, amit már nemcsak maga Kemény, hanem a Szeberényiek is állítanak, hogy ugyanezt a selmeci plébánossal valóban megcsinálta?)

Ferenczi megelégszik tehát azzal az eredménnyel, hogy Petőfi életében csak egyszer csinálta meg ezt a „csíny” és „adomaszerű esetnek” minősített megszégyenítő dolgot, tehát rá lehet fogni, hogy kivételes eltévelyedés volt s így Petőfire nem jellemző dolog. Ha azonban, hogy utána Petőfi nemcsak magába nem szállt s nemcsak lelkiismerete fel nem ébredt miatta, hanem olyan kedvet kapott hozzá, hogy utána szinte üzletszerűen csinálta, s mint a hivatásos koldusok, illetve szélhámosságok, még bosszúsán szidta is azokat a plébánosokat, akik nem álltak egészen kötélnek s csak egy-két garással próbálták „kiszúrni a szemét”; úgyszintén az is, hogy a dolgot nemcsak nem szégyellte, hanem még barátainak is elmesélgette, mint a virtust, már határozottan nagyobb eltévelyedés, sőt bűnöző hajlam jele. Világos, hogy ilyesmit Petőfiről nem állapíthat meg egy magyar irodalomtörténet-író, s így kénytelen abba kapaszkodni, hogy ezt egyedül csak Kemény bizonyítja.

De az is sátáni vonás Petőfiben, hogy mikor vándorszínész korában a már említett pentelei dunai átkelés után szekeréről meglátta Dunavecset és apja csárdáját, „örömeben da-

lolt, káromkodott”. (Ferenczi, I., 275. o.) Miért kellett a dalolás mellé még káromkodni is? Pedig hát ez a káromkodás nemcsak egyszerű káromkodás volt, hanem olyan vad és olyan sátáni, hogy Szuperné, aki egy kocsin ült vele és akivel ott volt a kisgyermeke is, „babonás félelmében” (mintha csak a kommunista sajtót olvasnánk) megkérte, hogy üljön át más kocsira, ahol nincsenek nők és gyermekek, mert nem hiszi, hogy ilyen sátáni viselkedésért büntetésül valami szerencsétlenség ne érje őket.

Petőfi erre át is ül másik kocsira (inkább ezt választotta, mintsem a káromkodást abba-hagyta volna) és tovább folytatta féktelenkedését egész addig, míg csakugyan fel nem dőltek s a pocsolyába nem estek. Petőfiben az csak természetes, hogy erre a fuvarosnak ment neki (hiszen versében a juhász is a szamarát verte fejbe azért, mert meghalt a babája). De a fuvaros visszavágott neki: „Az úrfi az oka mindennek, mert ez az Úristen büntetése azért a sok istentelen káromkodásért.” Szuperné is meg volt róla győződve – írja Ferenczi –, hogy ha Petőfi nem ült volna át más kocsira, akkor az övé dőlt volna fel.

Tudjuk egyébként, hogy Petőfi abból is viccet csinált, hogy őt „elkárhózástól féltette” az anyja. (Bizonyára ez sem volt ok nélkül. Tehát még Petőfi jóságosan jó anyjának is ilyen le-sújtó véleménye volt a fiáról. Pedig nem is volt pópista ez a különlegesen jó anyja.)

Aztán kell-e annál nagyobb cinizmus, mint a meg is zenésített „Rózsabokor a domboldalon” kezdetű versének ez az utolsó szakasza, melyet a kommunista (sőt már a Horthy-rádió is) olyan szorgalmasan dúdolgatott a fülünkbe (és ártatlan gyermekeink fülébe):

Mit nem fognak rám a gonoszok,
Hogy én istentagadó vagyok!
Pedig mostan is imádkozom...
Szíved dobogását hallgatom.

Petőfinek tehát ebben állt az „imádsága” s csak ezzel cáfolta meg „a gonoszok” ráfogását, hogy ő nem szokott imádkozni, sőt istentagadó. Egyébként mikor költői eszményképének, Bérangernek az arcképét 1844-ben az ágya fölé függesztette, látogatóinak ezzel a megjegyzéssel szokta felhívni rá a figyelmét:

„Ez az én istenem!” (Milyen szép haladás volt ezzel szemben Gömbös Gyula részéről, hogy ő szobájában a Görgey-képre mutatva szerényen már csak ennyit mondott: „Ő is evangélikus volt!”) Petőfi Bérangert „a világ új megváltójának” tartotta s megkövetelte, hogy „mindenki tisztelettel említse az ő szent nevét”. (Ferenczi, II., 64. o.)

Az is nagyszerű, hogy Ferenczi mindezek után még Petőfi „erős családi érzését, fiúi szeretetét és minden lépésén uralkodó mély erkölcsi és vallásos érzését” is dicsérgetve emlegeti (II., 71. o.). Ezek után már csak természetes, ha Adyt is már rég úgy tanítják iskoláinkban, mint a legvallásosabb, sőt – urambocsá! – az egyedül vallásos költőt a magyar irodalomban.

Hogy Petőfi „valódi filozemita” [zsidóbarát] is volt (Ferenczi, III., 289. o.), az már a mondottakból szinte természetesen következik.

Úti jegyzeteiben Szendrey Júliáról is azt írja Petőfi: „E leányban Isten lakik”. (Illyés: Petőfi, 213. o.) De persze nemcsak a tisztességes Szendrey Júlia szíve dobogásának hallgatása volt imádsága Petőfinek, hanem ócska cigánylányoké is, mint például azé a Pila Anikó nevű szép cigánylányé, akit hozzá illő gróf barátja, Teleki Sándor, szállított neki és aki, mikor a költői kastélyban grófi barátja vendégszeretetéet élvezte, éjszakára be-bejárt hozzá. Hogy Júliával való egybekelése után ez a cigánylány már nem járt hozzá, az természetes. Elég szegény rá az is, hogy bejárt hozzá akkor is, mikor Júlia már régen menyasszonya volt és hogy bejárhasson hozzá, annak nem volt akadály Júlia iránt érzett mély szerelme se. (Illyés, 175. o.) Bizonyára megvolt a kellő oka annak is, hogy nemcsak Júlia szülei nem tudták sose megszeretni híres vejüket, hanem még Júlia barátnőjét, Térey Marit is eltiltották a szülei attól, hogy Júliával férjhez menetele után is levelezzen.

De hogy még Petőfi elveire is csak mennyit adhatunk, s hogy ezek is mennyire nem voltak függetlenek önérdékétől, mutatja, hogy utálta az arisztokráciát, még a maga szája íze szerintieket is. Még Wesselényi is ellenszenves volt neki s még annak a költeményének a megírását is szégyellte, melyet a 48 eszméiért lelkesedő két Zichy-lány (Batthyányné és Károlyné) tiszteletére írt. De azért – mert hiúságát legyezte azzal, hogy vele tegező viszonyba lépett – éppen az a hitvány arisztokrata: gróf Telei Sándor lett jóbarátja és lett rokonszenves előtte, aki szép cigánylányokat szállított neki (s természetesen magának is) és akitől úgy kérte kölcsön a már említett 600 pengőforintot, hogy figyelmeztesse, hogy „aki a cigánynak (most természetesen nem a cigánylányt értette) vet ezer pengőt ingyen, az nekem is adhat hatszáz pengőt kölcsön”. (Ferenczi, III., 36. o.) Az arisztokrata-gyűlölő Petőfi tehát csak ilyen arisztokratákkal tudott összelegyedni és társaságukban magát jól érezni, mert velük illett össze. Mert természetesen a Széchenyi Ferencek és Istvánok, a Károlyi Istvánok, Apponyi Györgyök és Jósika Sámuelek nem ittak vele pertut.

Pedig biztosíthatom róla Petőfit, hogy azok az arisztokraták, akiket legjobban gyűlölt, az auliko-klerikális főnemesek (mint népi demokrata sajtónk és rádiónk mondta volna), azaz azok, akiket ő hazaárulóknak nevezett, nem tartottak fenn ismeretséget cigánylányokkal, de úri kokottokkal [prostituáltakkal] se, sőt még mulatni se szoktak, vagy ha igen, akkor se dobtak oda a cigánynak egyszerre ezer pengőt részegségükben, pedig hát több aprítani valójuk volt a tejbe, mint Petőfi barátjának, Teleki Sándornak. Majd nemsokára azt is megtudjuk, milyen vitéz hazafi volt ez a Teleki Sándor.

Gróf Károlyi István mulatás közben nem dobott ugyan a cigánynak egyszerre ezer forintot, sőt talán még cigánnyal se húzatott magának soha életében, de adott millió forintokat a gyönyörűségeken szép főtí templom építésére, a „Jó és olcsó könyvterjesztő társulat”-ra (a mai Szent István Társulat), sőt 48-ban még egy egész huszárezrednek is a saját költségén való felállítatására (ami azt mutatja, hogy vagy ő se volt elég művelt katolikus, vagy pedig a „hazafias” terror kényszerítette rá), sőt – mint láttuk – még Pálffy János is azt írja róla megemlékezéseiben, hogy „minden hibája talán csak az, hogy túlbuzgó pápista”, mert persze ő, az unitárius, nem is sejti, hogy ha ez a „hibája” nem lett volna, akkor az erényei (melyeket még Pálffy is kénytelen tisztelni) se lettek volna, mert hiszen ezek is ebből a „hibájából” folytak.

„Túlbuzgó pápistasága” a Krisztus iskolájába való járást jelentette Károlyi István részére, azt, ami eltiltotta neki a tékozlást és a cigánylányokat, és amely iskolába Petőfi és társai annyira nem jártak. Itt tanulta meg gróf Károlyi István, a még gazdagnak is gazdag nábob azt, amit Petőfi és elvbarátai nemcsak meg nem tanultak, hanem le is néztek és adomaszerű „csíny” csináltak belőle: az önuralmat, az ösztönök megfékezését és az alázatosságot. Nem érdekből és nem haszonért (mert hiszen ezért, mint láttuk, Petőfi is tudott megalázkodni), hanem hitből és kereszténységből. (Hogy vele szemben milyen mágnás volt az a Teleki Sándor, aki Petőfinek rokonszenves volt, arra vonatkozólag jellemző adatokat talál az olvasó „A katolikus vallás igazsága” című művem harmadik kötetében is.)

Bátor volt-e Petőfi?

Befejezésül felvetünk még egy érdekes kérdést: Bátor volt-e Petőfi? Első pillanatra fel-tétlenül igennel kell a kérdésre felelnünk, sőt azt kell mondanunk, hogy nem is csak bátor, hanem egyenesen vakmerő volt. Hiszen mindig a képzelhető legszélsőségesebb elveket képviselte a hatalom birtokosaival szemben, ehhez pedig bátorság, sőt vakmerőség kell. Hisz ő azt, aki hatalommal bírt felette, szinte szükségképpen gyűlölte, a hatalom birtokosaival való szembe-szálláshoz pedig mindig bátorságra van szükség. Aki katona léte és ráadásul háború idején olyan leveleket mer írni a hadügyminiszternek, mint ő, az bizonyára minden lehetett, csak gyáva nem. Ha azonban alaposabban megvizsgáljuk a dolgot, akkor más eredményre jutunk.

Petőfi abnormis idegzetének megfelelően féktelen, egzaltált, indulatai idején semmivel nem törődő, s mint az örült, semmi gátat és akadályt nem ismerő és tekintetbe nem vevő ember volt. De mivel ez a tulajdonsága idegzete betegségével járt együtt és annak következménye volt, csak kirobbanásszerűen jelentkezett, de nem állandó, tehát nem jelleméből folyó, nem olyan tulajdonság volt benne, melyre mindig építeni lehetett. Ahogyan ugyanis a vihar után szélcsend szokott következni, éppúgy következik az idegroham után az elernyedés, sőt a letargia. Így volt Petőfi is. Az ő vakmerősége is csak ilyen volt.

Ez az oka annak, hogy márciusi szereplése annyira megviselte és legyengítette a szervezetét. Erre céloz ő maga is akkor, mikor ezt írja: „Bátran tudnék a vérpadra lépni, ah, de a börtön, attól félek”. Vagyis maga is elismeri, mert maga is állandóan érezte, hogy csak gyors, hősi elhatározásokra képes, olyanokra, melyeket a szenvedély hevében lehet végrehajtani s visz végbe az ember, s mire a megfontolásra vagy az emberi gyöngeség felülemelkedésére idő lenne, már késő, mert minden megtörtént. De egyáltalán nem volt képes, még elveiért se, hosszú, kitartó, állandó önmeztagadásra, áldozatra vagy szenvedésre. Elismeri, hogy ő „ettől fél”. Pedig hát aki fél, az bizonyára nem bátor.

Például még Ferenczi életrajzából is egész világosan megállapítható, hogy Szendrey Júlia, a nő, sokkal bátrabb volt, mint Petőfi, a férje. Felesége lovalta bele a márciusi mozgalomba; miatta, az ő hatására szidta a kormányt és Kossuthot, ő vette rá a Vörösmarty ellen írt költeménye közzétételére és a hadügyminiszterrel való összetűzésre is. (Ferenczi, III., 289. o.)

„A szenvedélyes és dicsvágyó nő – írja Ferenczi – szeretete volna, ha férje valami nagyobb szerepet játszik a forradalomban, mint aminőhöz jutott és erősítette abban a hitében, hogy neki végzetszerű hivatása van, melynek minden alkalmát meg kell ragadnia. Ezek lényegesen belejátszottak a költő túlzásaiba, szerepének félremagyarázásába.” (Tehát Petőfi életében is olyanfajta szerepet játszott a felesége, mint Kossuthéban. De látjuk azt is, hogy Petőfi még Ferenczi megállapítása szerint is „félremagyarázta” 48-as szerepét.)

Egyszer egyik barátja figyelmeztette, hogy e szenvedélyes túlzásokkal csak magának árt s nem használ a hazának, mert népszerűtlenné lesz és nem hallgat rá senki. A költő azt felelte: „Nem ismered, barátom, az én feleségemet. Azt hiszed, tudnék nyugton maradni, még ha csendesebb természetem volna is?”

A képviselőjelöltségbe is a felesége biztatta bele, sőt elkísérte még kortesújtjára is, a kerületébe. Mikor ott látniuk kellett a nagy ellenszenvet és hallaniuk a fenyegetéseket, Petőfi úgy megijedt, vagy mondjuk inkább: úgy elment a kedve az egésztől, hogy vissza akart lépni és hazamenni. „De felesége lebeszélte.” (Ferenczi, III., 253. o.) Az asszony tehát sokkal bátrabb volt. Ő nem ijedt meg olyan könnyen, mint férje.

A honvédséggel való viszonya s általában a haza fegyveres védelme tekintetében tanúsított magatartása is mindenre mutat, csak bátorságra vagy valami lelkes önfeláldozásra nem. Már 1848. március 15-én megírta és elszavalta:

Sehonnai bitang ember,
Ki most, ha kell, halni nem mer,
Kinek drágább rongy élete,
Mint a haza becsülete.

És hogy:

Fényesebb a láncnál a kard,
Jobban ékesíti a kart,
És mi mégis láncot hordunk!
Ide veled, régi kardunk!

Márciusban írta mindezt, mondom, de ő maga még szeptemberben se ragadott kardot. Illetve ragadott, mert állandóan nagy karddal az oldalán járt-kelt Pest utcáin, de csak otthon

Pesten, ahol a „rongy élet” nem forgott veszélyben. Augusztus 10-én szenvedélyes cikket ír, melyben ítél elevenek és holtak fölött, szidja a kormányt, szidja a nemzetgyűlést, hogy egyik se tesz semmit, pedig a haza veszélyben van, s felszólítja a nemzetet, hogy verje szét mind a kettőt és vegye a maga kezébe a hatalmat. Másképp elveszünk.

Szeptemberben kiáltványt intéz a nemzethez: „Tűz van, tűz van... Nem egy falu, nem egy város, hanem az egész ország ég. Felharangozzuk az egész nemzetet. Talpra, legények! Ha most fel nem keltek, feküdni fogtok a világ végéig!” Neki azonban még most se jut eszébe, hogy ő is felkeljen és a harctérre menjen. Pedig Erdélyben az oláhok, délen a rácok már régen öldösték a magyarokat. Azok már régen felkeltek, pedig nekik nem volt Petőfijük, aki noszogassa őket.

Nagyon feltűnőnek találta ezt a magyar közvélemény is. „Előbb csak suttogások voltak hallhatók – írja Ferenczi (III., 274. o.) –, a jóbarátoknak tettek megjegyzéseket a költő következtelenségéről, a költészete és élete közti ellentmondásról. Majd nyilvánosan és nevén nevezve őt és Vasvárit, megjegyezte augusztus 25-én az Ungar c. lap, mint sok ember észrevételét, hogy éppen azok a szabadsághősök, mint ők, akik annak idején a legelkeseredettebb beszédeket tartották s legszenvedélyesebben éljént kiáltozók voltak, most leghanyagabbak nemzetőri szolgálatukban.”

Petőfi és izgató társai tehát nemcsak a harctérre nem mentek, hanem még itthoni nemzetőri szolgálatukat is hanyagabbul végezték, mint mások. A költő a vádakra azzal felelt, hogy nekiment Vörösmartynak (mert ekkor történt, hogy homlokáról letépettnak jelentette ki a babért). Erre aztán szeptember 10-én lapjában, a Nemzetörben, Vahot Imre is megszólalt (mert hiszen Petőfi ekkorra már vele is összekülönbözött) s „Egy önkéntes” aláírással megjelent névtelen cikkében ezt írta:

„Petőfi Sándor, miután már oly sok hitvány költőt feldicsőített kobzával, verset írt Vörösmartyhoz, melyben letépni erőlködik a legnagyobb magyar költő babérját s meggyalázni becsületét azért, mert ez, mint törvényhozó, a hadsereg kiállítására nézve nem a vak lényként mindennek nekirohanó Madarászokkal, hanem Kossuth becsületes és eszéyes [eszés] indítványára a többséggel szavazott.” (Valójában Kossuth is Madarással tartott, de mivel a Batthyány-kormány tagja volt, most még nem mert minisztertársaival és miniszteri esküjével nyíltan szembehelezkedni.)

„Vörösmarty válasza mindentől eltekintve nagyon higgadt és szerény; ő ilyforma epigrammával felelt volna: Sándor öcsém, te minden versedben szabadságunk elnyomói, ellenségünk vérét szomjazod. Te keservesen panaszkodál, hogy nem akkor születél, midőn alkalma volt a magyarnak dicskoszorút szerezni a harcmezőn. (Célzás a „Miért nem születtem ezer év előtt?” című költeményére.) Ime, most nyakunkon a háború, minden ép karra szükség van a hazának. Te katona voltál, gyermeked nincs s roppant karod, mellyel a márciusi napokban annyira csőrömpöltél, mégis hüvelyében rozsdásodik.”

Ferenczi természetesen rosszakaratúnak mondja e támadásokat s velük szemben Petőfi-nek ad igazat. „A költeménynek arról a rosszabb akaratú részéről” beszél, „mely gáncsolni és gyanúsítani alap nélkül is szeret” és azt mondja, hogy ezek azt akarják, hogy álljanak ki „Vasvárival együtt az első buta rác lándzsa vagy puská elé”. Azt írja, hogy Petőfit „eddig is csupán családi körülményei tartották vissza; nem akarta feleségét elhagyni s felesége se engedte, hogy szülése előtt pár hónappal magára hagyja, mert kire bíznia egyáltalán nem volt. Tudta ezt az okot mindenki – folytatja –, de ezt nem oknak, csak ürügynek tekintették és nem elégtett ki senkit. Legalább nem a rosszakaratúakat. Mit gondoltak ők azzal, hogy egy szenvedésekben megöszült ifjúság után joga lehetett a költőnek arra, hogy a családi érzelmek szentségének áldozzon. Egressy egyik leveléből egész terjedelmében megíthatjuk ezt a hangulatot, ezt a kétértelmű vádaskodást, melyből még barátai sem vonták mind ki magukat” (ti. még azok a barátai sem, akikkel még nem vezett össze).

Semmiképpen se fogadhatjuk el helytállóan Ferenczi ezen érveit. Először is nem lehet azt mondani, hogy csak a rosszakaratúak ítélték el Petőfit. Az igazság az, hogy mindenki.

Még Ferenczi is kénytelen elismerni, hogy még a költő jóbarátai is. Pedig hát ők csak ismerhették okait és körülményeit. Nemcsak Egressy – aki a legjobb viszonyban volt Petőfivel – említett levele bizonyítja ezt, hanem, amit Egressy fiának, Ákosnak a naplójából már idéztünk, az erre is vonatkozik. („Utamban mindenütt ellenségeivel találkoztam. Alig tudtam védeni.”)

Aztán nem lehet úgy elintézni a dolgot, hogy Petőfi nem állhatott ki az első buta rác puskája elé. Mert hiszen ha ő nem állhatott ki, akkor nem állhattak ki azok se, akiket erre a kiállásra annyira lelkesített, sőt akiktől a haza nevében egyenesen megkövetelte a kiállást. Sőt neki másoknál jobban ki kellett volna állnia, mert hiszen úgy írt, beszélt és viselkedett, mintha benne sokkal nagyobb lenne a hazaszeretet, az érte való önfeláldozás és mintha ő sokkal bátrabb is lenne, mint a közönséges halandók.

Igaz, hogy Petőfi élete nekünk drágább volt, mint akárkié, s így őt jobban kellett kímélni, mint másokat, de ezt nem Petőfinek kellett volna magáról megállapítania, hanem kortársainak. Ha ő maga tettekkel is bizonyította volna azt, amire másokat buzdított, akkor nem így viselkedett volna iránta a magyar közvélemény. Akkor nem azt követelte volna tőle, hogy menjen ő is a harctérre, hanem azt, hogy akadályozzák meg egész az örültségig menő bátorságában és hazaszeretetében. Ha ő maga nem kímélte volna annyira magát, ha viselkedése nem cáfolta volna meg annyira a szavait és költeményeit, hanem úgy is tett volna, ahogyan írt és beszélt és a példaadásban is elől járt volna, akkor egész bizonyos, hogy a közvélemény, a nemzet lett volna az, mely kímélte volna és követelte volna, hogy ne eresszék oda az első „buta rác” lándzsája elé.

Mikor azonban azt kellett látniuk, hogy esze ágában sincs bárki lándzsája elé állni, megbotránkoztak rajta s ezért hallatszott mind több hang, hogy miért nem áll oda. A közvélemény így már joggal követelte tőle, hogy ne hazudtolja meg szavait és verseit. Mivel nem a közvélemény, hanem maga Petőfi állapította meg, hogy az ő élete mennyire nagyértékű és pótolhatatlan, érthető, hogy a közvéleménynek egyszerre más lett a meggyőződése s ez bizony igen nagy szégyen volt a nagyhangú és magát másoknál mindig különbnek tartó Petőfire.

Még gyöngébb érv, hogy feleségét nem volt kire hagynia. Először is nagyon is volt, mert hiszen feleségének volt apja-anyja, csak persze nem kellett volna velük összeveszni, s ha ez mégis megtörtént, legalább a haza szent ügye kedvéért ki kellett volna most velük békülni. De Júlia még e kibékülés külön kérése nélkül is egész nyugodtan mehetett volna haza, mert nincs az a gonosz szülő, aki még ilyenkor se bocsátana meg, Júlia pedig agyonbecézett lánya volt a szüleinek.

De ha Petőfiék daca nagyobb volt mint a hazaszeretetük, s Júlia szülei előtt még most se akartak megalázkodni, ott voltak Petőfi szülei. Azok is éltek még mind a ketten. Micsoda boldogan látták volna ők Petőfi előkelő feleségét a házukban. Kivált mikor Petőfin kívül nekik is épp úgy csak egy gyermekük volt, mint ahogyan Júlia szüleinek is csak egy volt még kívülről. Ha Petőfi szüleinek olyan kis lakásuk volt, hogy Júlia már nem fért volna el, mehettek volna a szülők Júliához Petőfi pesti lakására. De a költő szülein kívül is ott voltak még Aranyék, Orlai-Petrich Somáék stb. Ha mindkettőhöz mehetett Júlia egy félév és egy év múlva már gyerekestől és dajkástól is, hogyan mehetett volna hozzájuk akkor még egyedül? Aztán nem volt meg gróf Teleki Sándor, a költő tegező barátja és nem volt meg az ő koltói kastélya, mely mézesheteikre rendelkezésükre állt?

De ha csakugyan annyira nem lett volna senkijük, mint amennyire volt, akkor se lenne érv az érv, mert hiszen mi lett volna akkor a nemzet ügyéből, ha csak azoknak kellett volna hadba szállniuk, akiknek volt kire hagyniuk a feleségüket? Vajon mikor vettek vagy vesznek katonai behívók idején tekintetbe olyan dolgokat, melyekre Petőfi pártolói hivatkoznak? Vajon annak, akinek a felesége áldott állapotban van, annak egyelőre félre szokták tenni a behívóját?

Itt ugyan megint fel lehet hozni, hogy Petőfi nem akárki volt, vele lehetett, sőt illett volna kivételt tenni. De hát tettek is, hiszen ő nem kapott behívót. Ámde Petőfinek nem lett volna szabad ezt a kivételezést és kíméletet tudomásul vennie és elfogadnia.

Az ő élete kíméletet érdemelt volna, igaz, ámde ő 48-ban olyan szerepet játszott, mely példaadást követelt. Mivel nem volt tucatember, neki sokkal inkább be kellett volna vonulnia, mint a tucatmagyaroknak. Neki az átlagembereknek példát kellett volna adnia és fiatal, áldott állapotban levő feleségét még sokkal jobban ott kellett volna hagynia a haza kedvéért, mint az átlagembereknek. Mástól csak a kötelesség kívánta ezt, őtőle a példaadás és a neve, költészet és egész közszereplése is. Hiszen Kossuth mellett ő csinálta az egész negyvennyolcat.

Petőfi úgysis kiváltságos helyzetben lett volna a harctéren még akkor is, ha ő maga ezt nem kívánta volna. Őt nem küldték volna támadásra és az első sorba. Arról pedig ne is szóljunk, hogy egy századosnak, sőt őrnagynak közel se kell annyit szenvednie és annyit nélkülölnie a harctéren, mint egy közlegénynek. Ezért hangsúlyozta maga Petőfi is annyira, hogy tiszteljük a közlegényeket.

Szabad-e egy híres költőnek és a nemzet szellemi vezérének – Petőfi annak tartotta magát – ország-világ előtt kikiáltott ünnepélyes szavát meghazudtolnia s üres fecsegéssé tennie? Petőfinek azonban már 1848-ban ilyen költeménye forgott közzsájon (Háborúval álmodám..., 1845):

Háborúval álmodám az éjjel,
Háborúba hitták a magyart;
Fölhívó jelül, mint hajdanában,
Országszerte járt a véres kard.

S fölriadt a véres kard láttára,
Akinek csak egy csepp vére volt.
A szabadság drága koszorúja,
Nem hitvány pénz volt a harci zsold.

Épen e nap volt menyegzőnk napja,
Az enyém, leányka, s a tiéd;
S én, hogy haljak a honért, elhagytam
Házasságunk első éjjelét.

Úgye, leányka, a menyegző napján
Menni és meghalni, szörnyű vég?
És mégis, ha rákerülne a sor,
Ugy tennék, mint álmomban tevék.

Petőfi nagy költő volt. Tudta, mi a szép. De ezt a szépet a költő csak átgondolni, átérezni, meg szavakban szépen kifejezni tudta. A megvalósításhoz ugyanis nem elég a költői lángelme, ahhoz akaraterő kell. De mivel az élet legnagyobb örömeiről eszmékért lemondani, sőt meghalni az örök életben való hit nélkül ostoba logikátlanság: hit, erős, sziklaszilárd hit is kell hozzá. De ha a hit megvan hozzá, akkor is csak az élet hosszú, állandó gyakorlata után tudja meg is valósítani az, aki igazán akarja. Erre nevel bennünket a hit és az Egyház.

Petőfi a hittel mit se törődött, sőt egyenesen ellensége volt éppen annak az Egyháznak, mely az önmegtágadásra, az önfeláldozásra egyedül tudja képessé tenni az embert és ellenségük, „falójuk” volt azoknak a papoknak, akik az emberek közt ezt a munkát végzik. Ő a papokat, legalábbis a katolikus papokat, ingyenélőknek, sőt a művelt társadalom rákfeneinek, a szabadság és a haladás ellenségeinek tartotta, sőt még az imádsága is a szeretkezés volt (Rózsabokor a domboldalon).

Csoda-e ezek után, ha Petőfi költői álmát oly ridegen megcáfolta a valóság s ő, aki versben s akkor, mikor még nem tört ki az a háború, melyet legjobban ő pattantott ki, még a nászéjszaka előtt is a harctérre ment, mikor ez a harctérre menés az álmok világából átlépett a valóság világába, az esküvője után még hónapok múlva is csak a közvélemény terrorja hatására tudta magát elszánni arra, hogy katona legyen, s utána is még hónapokon át itthon gya-

korlatozott, de később a harctérről is szabadságot kért, hogy feleségéhez mehessen, mégpedig csupán becsületszavával bizonyított „betegség” címén, utána pedig újra meg újra kilépett abból a hadseregből, melybe a közvélemény állandó unszolására végre belépett.

Petőfi sokkal többet ígért versében, mint amennyit a magyar közvélemény – éppen ígéretével annyira ellenkező cselekedete miatt felháborodva – követelt tőle. Egészen nevetséges tehát Ferenczi érvelése, hogy Petőfinek joga volt ahhoz, hogy a családi érzelmek „szentségének” (!) áldozzon. Háború idején s különösen olyan szent és hazafias háború idején, mint amilyennek 48-at Petőfiék és Ferencziék tartják, egy fiatal férfinak sincs joga effajta „szentségeknek” áldozni, mert ezeknél sokkal előbbre való a haza, pedig mi még azt se tartjuk szentségnek. De különösen nem volt joga éppen Petőfinek arra, hogy effajta különös „szentségeknek” áldozzon, mert őt adott szava is kötelezte s egyébként is ha valaki példaképnek mondja és tartja magát, az legyen valóban is példakép, mert másképp egész hazafias költészete elveszti minden értékét, sőt gúnyvá válik. Hazafias gúnyvá.

Petőfi és elvarátai a hazát szentségnek tartották. De láttuk, hogy életrajzírója még a hitvesi szerelem gyakorlását is szentségnek nevezi, azaz szóról szóra veszi Petőfinek azt az ízléstelen frázisát, hogy az ő imádsága a szeretőjével való fajtalanzkodásban vagy legalábbis a vele való ölelkezésben áll („hiszen mostan is imádkozom: szíved dobogását hallgatom”).

Remélem, hogy Ferenczinek azt az érvét Petőfi védelmére, hogy azért se mehetett a harctérre, mert felesége nem engedte, nem kell külön cáfolnom. Kissé sok lenne ugyanis a jóból, ha hasonló helyzetben még ez is érv volna. Ha valaki papucskormány alatt nyög, azt titkolni szokás, nem pedig mentőérvnek felhozni. Még akkor is, ha egy átlag magyarban állapítjuk meg, nem egy Petőfiben.

Hogy mennyire nem rosszakarat vezetete a Petőfi viselkedését gáncsoló magyar közvéleményt, mutatja a gáncsokodók közt idézett Ungar c. lap szeptember 23-i száma, melyben meglepéssel közli, hogy Petőfi a tüzérségnél kíván szolgálni s Vasvárival együtt részt vesz az Újépületben Mack századostól az önkéntesek számára rendezett tüzérségi gyakorlatokban.

Pedig nem is kellene rosszmájúnak tartanuk, ha az Ungar ezzel nem lett volna meglepődve. Látjuk ugyanis, hogy Petőfi nem valami harcias, nem a példaadók, nem a buzdítók számára alkalmas harcnevet választott, mikor végre ő is katona lett. Tudvalevő, hogy a tüzérség, a trénnél [hadtápnál] szolgálók és az egészségügyiek (a szanitécek) után a legkevésbé veszélyes szolgálat a háborúban s ahhoz, aki a többi lelkesítésére vállalkozott és példaképül akart szolgálni, semmiképpen se illett.

Petőfi, ha már a csatába ment, csakis legelől mehetett, vezetve és lelkesítve a többit, de semmiképpen se hátul, az ágyúk mellett. Petőfi tehát még akkor is, mikor már hosszas buzdítás, sőt követelés után tényleg beállt katonának, nyíltan tudtunkra adta, hogy esze ágában sincs komolyan venni az „Egy gondolat bánt engemet” kezdetű, minden másnál híresebb és ismertebb „látnoki” költeményét:

Ott essem el én,
A harc mezején,
Ott folyjon az ifjui vér ki szivemből,
[...]
S holttestemen át
Fújó paripák
Száguldjanak a kivivott diadalra,
S ott hagyjanak engemet összetiporva.

De ha tüzér lett, akkor már előre lemondott arról, hogy ez a megálmodott dicsőség valóssággá lehessen. De hát akkor miért énekelt és miért így énekelt róla? S lám, még az Ungar is, mely előbb gúnyolta, olyan jóakarátú, hogy most már meg van vele elégedve. Pedig Petőfi akkor még az ágyúk mellett is csak itthon gyakorlatozott.

Petőfit tehát úgy kellett rákényszeríteni, hogy katona legyen, s mikor ez végre – nem éppen könnyen – sikerült, akkor is csak tüzér lett és még tüzér is csak itthon. Emlékszünk, hogy mikor Jellasics serege ellenállás nélkül lépte át a magyar határt és közeledett a főváros felé, Kossuth Ceglédre ment katonákat toborozni. Kimutattuk, hogy bátorság színe alatt gyávaságból ment oda, hiszen az ellenség a Dunántúlon volt, nem Cegléden, s ha már nem akart az ellenség elé menni, legalább maradt volna a veszélyben forgó fővárosban, mert különben Pesten volt akkor szükség intézkedésre. Helybenhagyásával tudta volna ott a kishitúséget és fejetlenséget megakadályozni. Ceglédre legfeljebb csak akkor kellett volna mennie, mikor a főváros már elveszett. Mi célja lehetett ekkor a ceglédi útnak, mikor ceglédi toborzása bármily sikerrel járt is volna, mire az ott toborzottakkal Pestre ér, arra már rég eldőlt volna a főváros sorsa.

Petőfi ugyanekkor ugyanígy csinált, noha egyébként éppen nem szokott Kossuth nyomdokain járni. Talán ez utóbbi miatt történt, hogy ő még Kossuthon is túltett. Míg ugyanis Kossuth csak Ceglédre vonult Jellasics elől (de természetesen csak lelkesítés céljából), Petőfi akkor, mikor a főváros volt veszélyben, szintén „elhatározta, hogy toborozni és lelkesíteni a Székelyföldre megy”. (Ferenczi, III., 297. o.) Meg kell állapítanunk, hogy ennél messzebb már nem is mehetett volna az ellenségtől.

De míg Kossuth legalább Ceglédre tényleg megérkezett, lelkesített s ott csakugyan toborzott, Petőfi a Székelyföld helyett csak Erdődön kötött ki, a feleségénél. Akkor se lett volna ugyan semmi baja s akkor se került volna az ellenség tüzébe, ha megérkezett volna a Székelyföldre, mert ő is a barátja, Berzenczey László toborozta székelyekkel akart a harctérre menni, ezek azonban – mint már szó volt róla –, bár igen nagy számmal szálltak táborba, az ellenséggel sose kerültek szembe, mert a jó Berzenczey nagy hazafias buzgalmában arról egészen megfeledkezett, hogy egy seregnek élelemre is szüksége van és így ennek híján a jó székelyek először kénytelenek voltak az oláhokat és szászokat kifosztani és a magyarság ellenségeivé tenni, akiknek a falvain átvonultak s így sokkal több kárt csináltak, mint hasznót, mert nagyban hozzájárultak Erdély nemzetiségeinek a magyarok elleni felbőszítéséhez.

Ámde Petőfi még az agyagfalvi székely gyűlésre se jutott el. Nem is nagyon igyekezett, mert először Debrecenbe ment a feleségéhez, őt onnan elvitte Erdődre a szüleihez. (Látjuk tehát, hogy volt kire hagynia a feleségét.) Onnan Nagyváradra ment grófi barátjához (meg a cigánylányhoz?), ott megtudta tőle, hogy az oláhok miatt a további út veszélyes s ezért már szeptember 30-án (24-én indult el) visszatért újra a feleségéhez Erdődre.

De hogy valamit azért a hazának is tegyen, felhívta (!) a szatmári alispánt, hogy szervezen népfelkelést s nehogy úgy lássék, mintha ő a haza ügyeivel nem törődne, hanem csak a feleségével, a Pesti Hírlapnak is küldött az ottani állapotokról egy tudósítást.

Az alispán természetesen engedelmeskedett felszólításának, mert nem akart a hazafiatlanság bűnébe esni, de felhívásának természetesen nem volt sikere (ez is egy újabb bizonyíték a már közölt száz mellé, hogy a népek nem kellett 48), de egyébként se tudom, milyen címen adott Petőfi utasításokat egy megye alispánjának, s egyáltalán mi címen gondolta azt, hogy ő jobban tudja, mire van szüksége és mit lehet csinálni Szatmár megyében, mint az ottani alispán.

Közben Jellasics meghallván, hogy Bécsben újabb forradalom ütött ki, visszafordult Bécs felé. Így aztán Petőfi Pestre érkezésének se volt már akadálya, mert nem volt már veszélyes „szabadságszerető” emberre az ott-tartózkodás. Természetesen nem is azért érkezett vissza a fővárosba, hogy Jellasics ellen harcoljon, habár csak ágyúk mellett is. Ha harcolni akart volna, akkor az oláhok ellen is harcolhatott volna. Századosi kinevezésének szorgalmazása céljából hagyta Erdődön feleségét és jött vissza Pestre. Nem én mondom ezt, hanem Ferenczi (III., 298. o.).

Láttuk, hogy a derék Mészárosnak a legnagyobb panasza az volt 48 ellen, hogy mindenki mindenki számára állást kért, mégpedig minél jobbat. Látjuk, hogy Petőfi, aki egyébként

„csak azért is” mindent másként csinált, mint mások, ebben az egyetlen dologban nem különködött, hanem ő is alkalmazkodott a többséghez. Ő is állást kért, mégpedig a maga számára, és ő is, mint a többiek, akik Mészárost bősztették, mert tulajdonképpeni hivatásával, a hadügy megszervezésével alig tudott miattuk foglalkozni, ő is ugyancsak utána járt kérelme teljesítésének s a századosságon alul nem adta még kezdetnek sem.

Mivel azonban közben Isten úgy felvitte a honvédek dolgát, hogy Jellasicsot üldözőben már az osztrák határon voltak, most Petőfi se félt a harctértől s hamarosan ő is megjelent a „győztes” táborban. Sajátságos, sőt érthetetlen azonban, hogy „bejárván a tábort, heves szónoklatokat tartott a bécsi hadjárat ellen, melynek hatása akkora lett, hogy a tisztikar és Csányi László kormánybiztos tanácsot tartottak, mitévők legyenek vele. Némelyek haditörvényszék elé állítását is javasolták. Pár nap múlva azonban, úgy látszik, Csányi közbelépésére, oda hagyván a tábort, Pestre tért vissza”. (Ferenczi, III., 299. o.)

Érthetetlen, hogy Petőfi a harc, a támadás ellen szónokol. Igaz, hogy eddig, mikor mindig a harcra tüzelt, ez nem a harctéren, hanem otthon, biztos helyen történt, most pedig ő is a táborban volt, tehát ha megindult volna a támadás, neki is elől kellett volna járnia jó példával. Nem meglepő tehát, hogy most, mikor ő is a táborban volt, nem kívánta a harcot. Már láttuk, hogy Szatmárban sem ő hívta fel a lakosságot az oláhok elleni hadba vonulásra, hanem erre az alispánt szólította fel. Talán azért, mert előre tudta, hogy nem lesz eredménye. Általában láttuk, hogy 48-ban, mikor már folyt a harc, a harc elleni izgatásnak könnyen volt eredménye, de annál nehezebben a harcra való izgatásnak.

Október 15-én Mészárostól megkapta végre századosi kinevezését (a 28. zászlóaljhoz) s noha közben megtudta, hogy még akkor már 58 éves apja is túltett rajta, mert még ő is bevonult már a haza védelmére, sőt mint zászlótartó, részt vett Jellasics ellen a sukorói ütközetben is. Ő „A vén zászlótartó” címen csak verset írt apja dicsőségére, maga azonban már megkapott századosi kinevezése ellenére egyelőre még csak a századosi fizetést akarta élvezni, s már október 17-én újra Erdődre érkezik a feleségéhez s 22-éig nála marad.

Ekkor innen Debrecenbe megy a zászlóaljához (tehát még most se a harctérre), november 16-áig ott marad és újoncok kiképzésével foglalkozik.

„Egészségem tökéletesen jó – írja innen november 3-án Orlainak –, de mennyi a dolgom, arról csak annak lehet fogalma, aki tudja, mit tesz kétszáz parasztból kétszáz katonát csinálni.” Bizonyára azért hangsúlyozza sok gondját és elfoglaltságát, hogy a közvélemény ne türelmetlenkedjék, hogy még mindig itthon, Debrecenben szolgálja a hazát, nem pedig a harc mezején, ahol elesni minden vágya, legalábbis versben.

November 17-ére kitézőtt indulással zászlóalját végre Nagybecskerekre, a rácok ellen küldik. Mivel ez feleségét, aki szülés előtt állt, kellemetlenül érintette (úgy látszik, őt magát nem érintette volna a dolog kellemetlenül), elhatározta, hogy nem megy zászlóaljával együtt ő is Nagybecskerekre, azaz a harctérre, hanem továbbra is itthon marad. A már idézett gúnyos sajtótámadások után csak arra vagyok kíváncsi, mit csinált volna Petőfi, ha ezek a gúnyolódások nem hangzottak volna el s még a közvélemény is azt üzengette volna neki, hogy kímélje meg drága életét a haza és az emberiség számára, mert halálos bűn volna azt ennyire könnyelműen kockáztatni.

Sokan erre talán azt mondják, hogy akkor „csak azért is” a harctérre ment volna. De hát nem így van. Akkor, mikor bőrre ment a dolog, Petőfi nem szokott dacoskodni. Például, hogy tüzérnek végül mégis elment, tisztán csak ezek miatt a sajtótámadások miatt történt. Ezek ugyanis nagyon bántották. Mentegette is eleget magát. Mivel azt mondták, hogy gyereke sincs, közölte a nyilvánossággal, hogy hamarosan lesz. A válasz nemigen vall a Petőfi-féle megszokott dacról és kihívásra.

Nem szégyellte például, hogy még mint tüzér se ment a harctérre s nem ment még akkor se, mikor zászlóalj már odament. Olyan nagy úrnak tartotta magát, akit nem kötelez a törvény s ezért nem is a hadügyminiszternek írt (mert bizonyára észrevette, hogy az már jólla-

kott vele a századosi kinevezésért való sok kilincselés miatt), hanem magának a Honvédelmi Bizottmánynak s tőle kért engedélyt, hogy ne kelljen még a harctérre vonulnia.

Illetve dehogy kért! Egyszerűen csak bejelentette már megtett elhatározását s egyúttal szabadságot kért tőle (noha mint láthatjuk, már ki is vette azt a még meg nem adott szabadságot), mégpedig egész január közepéig, tehát teljes két hónapra. Egyáltalán nem aggasztotta tehát az, hogy a „fűjő paripák” közben esetleg nélküle száguldanak a kivívandó diadalra s a patáik alatt nem lesz ő ott összetiporva. Sőt olyanformán látszik – bocsánat a „szentségtörésért!” –, mintha egyenesen az ellenkezőre törekedett volna.

Ez egyébként a mindenkiben meglévő életöszönből érthető is, de nem érthető attól, aki olyan költeményeket írt, mint az „Egy gondolat bánt engemet”, mert abban az bántotta, hogy esetleg „ágyban, párnák közt” hal meg. De még egy tucat magyartól se volna érthető a 48-as hazafias mámor és Petőfi gyűjtő költeményeinek olvasása és szavalásainak hallgatása közepette. Ilyen szabadságotlasi kérvényt akkor beadni még egy tucatbaka is szégyellte volna az akkori mámoros hazafias hangulatban.

Nem csoda hát, hogy az illetékesek is megsokallták már a dolgot és Orlai arról értesíti, hogy „fönn bevádolták, mint szökevényt, s törölni akarják a kapitányok sorából”. (Az is milyen jóindulat jele, hogy csak ennyivel akarták megbüntetni! Meg lehetett elégedve s mai tisztelői is meg lehetnek. Ha ugyanis egy menetszázadot háborúban a harctérre küldenek, de belőle egy katona, sőt egy tiszt, egy százados megszökik és a felesége szoknyájához megy helyette, ezért rendes, törvényes elbánás esetén nem az jár, hogy csak törlik a századosok sorából, azaz megszüntetik fizetése további folyósítását s ezzel minden rendben van s maradhat továbbra is a felesége szoknyája mellett, hanem azt bizony „egy kicsit” (mint Damjanich fejezte ki magát, de ő nem is katonák, hanem papok ellenében) agyon is lövik miatta.

Petőfi azonban úgy el volt kényeztetve, hogy még így ő adta a megbántottat, sőt az igazságtalanul üldözöttet. „Az igaz, hogy én – írja Orlainak december 12-én –, miután egyáltalán nem kaptam engedelmet (nem is kért, mert amilyen nagy úr volt, ha kért, kapott volna), engedelem nélkül jöttem el a zászlóaljtól, de azért nem volt szükség bevádoltatnom, mert magam azonnal tudtára adtam (így!) a Honvédelmi Bizottmánynak. Ha ezért engemet kitörölnék a kapitányok sorából, fogadom, hogy én meg őket kitörölöm moraliter [erkölcsileg] az élők sorából.” (Igazán csodáljuk Petőfi önuralmát, hogy csak „moraliter”. Hiszen láttuk már, hogy ő „meglehetősen” jól lőtt.)

Folytatásképpen azt írja még, hogy szeretne Pestre menni, hogy ügyét eligazítsa, de mivel ez tíz napba kerülne, nem megy. Tehát még annyira se tartotta fontosnak a dolgot, hogy miatta akár csak tíz napra is otthagyja a feleségét s így „a családi érzelmek szentségének való áldozást” csak rövid időre is megszakítsa. Ugyancsak nagy kötelességtudás, ugyancsak nagy hazaszeretet!

Mindazonáltal „kellemetlensége” mégse lett. „Az utólagos engedélyt – úgy látszik, Orlai utánjárásával – megkapta.” (Nekem nem látszik úgy, mert ehhez Orlai kicsiny személy volt. Ha megkapta, Orlai nélkül is megkapta volna. Ez Petőfi személyének járt, s láthatjuk, hogy ugyancsak sok járt neki, hogy ugyancsak sokat elnéztek neki. Nem panaszkodhatott s tisztelői is meg lehetnek elégedve azzal az egészen különleges elbánással, melyet iránta feljebbvalói tanúsítottak.)

November végén azonban már Erdődön is fél s ezért beköltözik Debrecenbe. „Bejöttem Erdődörről pereputtyostól – írja Aranynak december elsején –, mert a környékbeli oláhok nagyon szerelmesen mosolyognak az oda való magtárra és pincére s nem akartam, hogy családom útjukban legyen (tehát csak a családját félti, nem magát): különben emberhúsrá is nagy gusztusuk jött.”

Decemberben aztán december 15-én megszületik Zoltán fia és a költő ott marad családjával január közepéig. Annyira haszontalan volt az idő, amit hazájától ellopott, hogy ez idő alatt – mintha géniusza is meg akarta volna érte büntetni – verset is feltűnő keveset írt. De

jellemző, hogy e kevés között van az „Akasszátok föl a királyokat!” című, mert ezt a „remekművét” ekkor írta. Ugyancsak sokat vesztett volna vele a magyar irodalom, hogyha ennek a megírása elmaradt volna.

Hazája és „szentséges” elvei ellen éppen akkor vétkezett a legtöbbet, mikor ezt a versét írta, mert ekkor volt önkényes szabadságon akkor, mikor mások vérüket ontották ezekért az elvekért.

Említettük, hogy már október 15-én kinevezték századosnak. Azóta ingyen húzta a fizetését. Láttuk ugyanis, milyen katonai tevékenységet fejtett ki azóta. Ezért egyenesen elképe-dünk január 13-i, Kossuthoz intézett levelétől, melyben „hivatkozva költői érdemeire, a demokrácia és szabadság eszméinek terjesztésében tanúsított munkásságára előléptetést kért”. (Ferenczi, III., 306. o.) „Úgy látszik, hogy ez iránt Vetter tábornoknál is járt”, ki akkor a déli hadsereg vezére volt (emlékszünk, hogy Petőfi zászlóalját délre vezényelték) és egyúttal helyettes hadügyminiszter. Látjuk tehát, hogy Petőfinek a maga ügyére és hasznára ugyancsak volt gondja, s azok között a kilincselők között, akik ellen Mészáros, a hadügyminiszter annyira kikel és akiket annyira gúnyosan aposztrofál, Petőfi éppen nem volt a legutolsó.

Végtelenül csodáljuk, hogy mindez Petőfi önérzetével és annyit hirdett önzetlenségével (hogy büszkeségéről ne is szóljunk) összefért. Először nem megy a harctérre hazáját szolgál-ni. Mikor erre a közvélemény rákényszeríti, csak úgy hajlandó rá, ha századosi kinevezést, fi-zetést és rangot kap. Ezt nem szégyelli külön kérni is, elérése érdekében újra meg újra írni és kilincselni a hadügyminisztériumban, sőt maga helyett még kijárókat is küldeni. Mikor végül kinevezését megkapja, akkor is a tüzéséget választja, azaz azt, amihez a legkisebb hősiesség kell, de még ezt is Debrecenben, nem pedig a harctéren gyakorolja. Mikor végre hosszú hó-napok után végre a harctérre küldik, akkor szabadságot kér, illetve bejelenti, hogy már ki is vette engedély nélkül.

Mikor önmagának engedélyezett szabadsága letelik, akkor „érdemeire” hivatkozva (me-lyek mindenfélék voltak, csak katonaiak nem) előléptetését kéri és Kossuthnak is ír és szemé-lyesen is eljár ez ügyben. Azonban ezt is annak hangsúlyozásával teszi, hogy ő nem kér, annál kevésbé koldul, hanem olyanformán viselkedik, mintha a minisztériumra és a hazára lenne kitérítés, hogy őt megjutalmazhatja. Ez ügyben Vetternél is minden katonai szabály, előírás vagy tiszteletkifejezés mellőzésével és nyakkendő nélkül jelenik meg. Hogy ezt nem hanyagságból, hanem kiszámítottan tette, mutatja, hogy Vetter Kossuthoz fordul panaszával, hogy az effajta kihívások eltűrése teljesen tönkreteszi a katonai fegyelmet, melynek hiánya úg-yis legnagyobb baja szabadságharcunknak. Kossuth Wachott Sándort küldi a költőhöz, hogy ezek után bírja rá, hogy tisztí rangjáról mondjon le. (Petőfit tehát csak a közvélemény terrorjával sikerült rábírní arra, hogy ő is katona legyen, de alighogy ez sikerült, már az or-szág vezetőinek az volt a fő gondja, hogyan lehetne elérni, hogy ne „védje” már tovább fegy-verrel a hazát, mert a hadsereg fegyelme felbomlik miatta.)

Petőfi hajlott is volna rá (ez is jellemző), de felesége közbeszólt: „Egy Petőfi Sándort kí-mélni csak kötelességük még a copfos uraknak is. Ezért marad Sándor továbbra is katona és nem fog viselni sem kardot, sem nyakravalót.” (Azaz a hadügyminiszter köteles Petőfihez al-kalmazkodni, nem pedig Petőfi a hadügyminiszterhez.) „Ez éppen nem csillapító szavakra Vörösmarty megróvólag szólt (mert ő is jelen volt), megjegyvezvén, hogy ily módon veszély-be keverheti férjét s az ő feladata a csillapítás volna. Inkább elviselek egy kis veszélyt, mint hogy Sándor megalázza magát, mondá erre elbizottan, és férje, mint mindig, neki adott iga-zat.” (Ferenczi, III., 307-308. o.)

Látjuk tehát, hogy a szinte örülten gögös, önfejű, indulatos és meggondolatlan költőt fe-lesége csillapítás és szelídítés helyett még lovalta és még nagyobb gögre biztatta. Láthatjuk belőle, miért volt olyan nagy egyetértés Petőfi meg a felesége között, s miért volt olyan bol-dog Petőfi felesége oldalán. Neki fő jellemvonása volt az önistenítés és ő a feleségétől a sze-relem örömein kívül ezt is jobban megkapta, mint bárki mástól. Hogy azonban ennek, ha Petőfi nem pusztul el oly korán, végzetes következménye lett volna, azt könnyű elképzelni.

Most azonban Petőfi kihívásai és cézári gögje még a kormány türelménél és költői nagysága tiszteleténél is nagyobb volt, s nemcsak maga Vetter utasította rendre tiszteletlenségéért és utasította el előléptetési kérelmét, hanem maga a Honvédelmi Bizottmány is. (Ferenczi, III., 306. o.)

Erre Petőfi január 13-án magának Kossuthnak ír, s hogy csak azért is ő legyen a győztes Vetterrel való vitájában (ő is lett), nemcsak tiszti rangjáról nem mond le, hanem ehelyett azt kéri, hogy a Vetter alá tartozó déli hadseregtől helyeztesse át Bem mellé az erdélyi hadseregbe. Ha azonban ott – írja – jelenleg nem volna üres kapitányi hely, addig míg ez megürül, utalványoztasson ki részére néhány száz (mai értékben néhány tízezer) forintot. Tehát megint csak pénz, megint csak anyagi. S Petőfi ezt nem szégyelli nyíltan is kérni. Különös egy szerzet lehetett az ő önérzete!

Az a Petőfi, aki büszkén így versel: „A szabadság drága koszorúja, nem hitvány pénz volt a harci zsold”, nem szégyellte a néhány száz forint kiutalványozásának kérését, mert ő ezt a „hitvány pénzt” nagyon is jól el tudta költeni és ezért sose volt neki belőle elég. Levele végén személyes találkozást is kér Kossuthtól. Hogy ezt megkapta-e vagy nem, nem tudjuk. (Valószínű, hogy nem, mert akkor tudnánk róla. Annál inkább tudnánk, mert ha a találkozás megtörtént volna, aligha folyt volna le botrány nélkül.) Azt azonban tudjuk, hogy megint megkapott mindent, amit kért: pár nap alatt már áttették Bem hadseregébe.

Csodálkozhatunk-e ezután, ha a 48-as tábornokok, a Vetterek és társaik elkedvetlenedtek, s ha a harcok folyamán semmi érdemeset nem tudtak teljesíteni? Pedig Mészáros Vettert tartotta a vezéri feladatra a legalkalmasabbnak a 48-as tisztek között, mert szerinte neki volt legnagyobb hadvezéri tudománya. Ezért lett Görgey helyett egy időre ő a fővezér, de láttuk, hogy szegény már néhány hét múlva kidőlt epeömlés miatt. Ekkor nem Petőfitől kapta, hanem egy másik legendás hősiüktől, Damjanichtól.

A Petőfit ért dicsőség (örülhetett neki a felesége) és vele a Vettert ért megalázás annál nagyobb lehetett, mert az a levél, melyet Petőfi Kossuthhoz írt és amellyel, mint láttuk, mindent elért, amit akart, ennyire kihívó volt és ennyire vérig sértő hangon volt írva (bizonyára Júliával együtt fogalmazták):

„Kérelmem inkább Vetter tábornokhoz tartozik tán, mint Ön elé (bizony Petőfi kérelmének kedvező elintézése Vetter jogainak és hatáskörének megsértése volt Kossuth részéről), de azzal az emberrel egyszer beszéltem s többször nem fogok beszélni, nehogy hamisnak tapasztaljam azon hitemet, hogy a bakonyi kanászok a legcivilizálatlanabb emberek a világon. (Vajon hol szerezhetette Petőfi ezt az ő Vetterénél annyira nagyobb civilizációját?) A história bizonyossága szerint némely emberek arra vannak kárhozhatóak, hogy minél többet tesznek a hazáért, annál több megaláztatást és méltatlanságot szenvednek és én ezek közé tartozom.” (Petőfi, mint katona, eddig még semmit se tett a hazáért, de vétket annál többet követett el ellene: szembeszegült följobbvalójával; mikor a harctérre kellett volna vonulnia, engedély nélkül otthagytá csapattestét. Pedig hát Vetter Petőfinek, a katonának, nem pedig a költőnek volt feljebbvalója s fizetését is mint katona, nem pedig mint költő kapta a hazától. Hogy mint költő és politikua mennyit használt hazájának (nem az irodalomnak vagy a művészi szépnek, hanem hazájának és honfitársainak), az attól függ, hogy mennyit használt a hazának 48. Láttuk már, hogy még maga az eszme is helytelen volt, mert vallástalan volt, s egyébként is betegesen túlzó. De ha valaki magát az eszmét helyesli is, akkor is el kell ismernie, hogy azok, akik a mi 48-unkat csinálták, rosszul csinálták, mert hiszen a nemzetet katasztrófába vezették vele. Akit tehát 48 kitérésében a fő izgatók voltak, legfeljebb bűneikre hivatkozhattak, nem pedig érdemeikre.

„Úgy hiszem – folytatja –, van jogom némi öntudattal tekinteni vissza pályámra, mert (nem pretenziót [követelőzést], hanem tényt mondok) a magyar köznépp között az én dalaim voltak a szabadság első leckéje.” (Csak az a baj, hogy ezek a dalok – mint láttuk – csak mámorossá tették és helyes ítélőképességében zavarták meg ezt a magyar köznépet, de áldozat-

tok vállalására nem tudták rávenni. De csoda-e, mikor maga e dalok írója is csak olyan ítélőképességgel rendelkezett s csak annyira volt áldozatos lelkű, mint Petőfi?) „Megjelenésem előtt híret sem hallotta ennek az eszmének, melyért most harcol” (s nem volt jobb, mikor békeben élt, mint most, mikor háborút visel s ráadásul meg hiába?), „s ezért nem volt egyéb jutalmam, mint a folytonos megalázások” (mint például a századosi kinevezés s az, hogy míg társai a harctérre indultak, Petőfi szabadságot kapott, noha nem is kérte, csak „bejelentette”, hogy már szabadságra megy), „de soha csúfabbul még senki se bánt velem, mint Vetter.” (Nem is volt erre senkinek nagyobb oka, mert hiszen Vetter alattvalója volt a költő és Vetter seregében kellett volna harcolnia akkor, mikor helyette szabadságra ment.)

Egyébként csak azért nem bánt Petőfivel még senki „csúfabbul”, mert hiszen eddig még nem volt más katonai feljebbvalója. Klapka hamarosan még csúfabbul bánt vele, s hogy mennyire Petőfiben volt a hiba, nem pedig a tábornokokban, mutatja, hogy még a szelíd és jószágos Mészáros is épp úgy bánt vele.

„Windischgrätz különben viselte volna magát irányomban.” De hát akkor miért izgatott annyira ellene annak idején? Ha az idegen tábornok jobb, emberségesebb és „civilizáltabb” volt, mint a magyar, akkor mi szükség volt itt az osztrák uralom ellen mennydörögni? Ha a császár tábornoka többet ért, mint a honvédtábornok, akkor miért kellett annyira kongatni „azt a vészharangot” és miért kellett háborút indítani, azaz tömeggyilkosságot rendezni? Ha a magyar nemzet és nép 48 által csak csöbörből vödörbe jutott, akkor miért kellett annyit izgatni, különösen pedig miért kell ezt az izgatást olyan nagy hazafias érdemnek tartani?

„Azért Önhöz fordulok. Ha meghallgat Ön, jó, ha meg nem hallgat, úgy az isten se (!) kívánhatja tőlem, hogy még tovább is járjak házról házra avégett könnyörögni” (mint látjuk, Petőfinek ez a hang „könyörgés”; csak arra vagyunk kíváncsiak, mi neki a hetvenkedés?), „hogy legyen szabad karom és fejem erejével a hazának szolgálni. Nem előléptetést kérek többé” (csak az a baj, hogy eddig azt kért, de kért még ezután is), „nem is fogadom el mindaddig” (csak hogy sokkal könnyebb ám ezt mondani, mint meg is tenni!), „míg hadi tetteim azt követelni nem fogják.” (Petőfi és haditettek?)

Csak az a baj, hogy Petőfi eddig (és utána is) egész másként cselekedett, mint itt mondja. Eddig haditettek nélkül írt és kilincselte a századosi kinevezésért, noha mások a hadnagysággal, sőt tiszthelyetességgel szokták kezdeni, sőt még pár száz forintnak csak úgy ingyen való kiutalását is kérte. Mostani nagy fogadkozása után – láttuk már – még azt is megtette, hogy őrnagyi kinevezésének megerősítésére Klapkánál még fenyegetőzéssel is próbálkozott. Ennyit ért Petőfi erősködése és ünnepélyes ígérete!

„Csak arra kérem Önt, tetessen át a 28. zászlóaljtól Bem táborához; ha dicsőséggel nem harcolhatok” (hogy harcolhatott volna dicsőséggel, mikor még egyáltalán nem is volt harctéren, sőt egyenesen szabadságra ment előtte akkor, mikor bajtársai oda vonultak?), „gyalázatot nem akarok nevemre hozni s mostanában, véleményem szerint, gyalázat nélkül csak Bem oldala mellett lehet az ember.” (Petőfi nem is gondolta, milyen sértést mondott ki ezzel a honvédségre! Pedig milyen büszke volt rá, hogy azt ő hozta össze, hogy az az ő lelkesítésének eredménye!)

Január közepén végre megindult Erdélybe, útközben kerülgetve a felkelt oláhok miatt veszélyesebb területeket. Közben találkozik költőtársával, Lisznyay Kálmánnal. Hogy a hízelgők mennyit ártottak Petőfinek, azt ez a találkozás is mutatja. Nem elég, hogy felesége növelte anélkül is patológikus önérzetét, Lisznyay ugyanezt csinálta.

„Hát nincs már ember Magyarországon – mondta neki találkozásukkor –, hogy téged, a haza büszkeségét is kockára tettek?” (Azt is mutatja Lisznyay e megjegyzése, hogy az országban mindenki tudta, hogy Petőfi nem önként vonul a táborba, hanem csak azért megy harcolni „imádott” hazájáért, mert erre a törpe magyarok pimaszul rákényszerítették.)

A hízelgő nem is gondolt arra, hogy tulajdonképpen Petőfit nézte le, őt inzultálta megbotránkozó felkiáltásával. Nem sértő-e ugyanis Petőfire, ha valaki még el se tudja képzelni,

hogy ő „a haza büszkesége”, a fő magyar és a nemzet lelkesítője, esetleg talán még önként is mehet a harctérre akkor, mikor a haza életéről vagy haláláról van szó, és mikor állandóan azt hirdeti, hogy ez most minden magyar férfi részére megtiszteltetés is, de kötelesség is. Lisznyay – úgy látszik – olyannak ismerte Petőfit, hogy ha ő a harctérre megy, ezt csak mások kényszerítésére s így elkéservedve teheti s ezért jóbarátainak kötelességük elkéservedésében megvigasztalni s tudtára adni, hogy ezt a kényszert ők nem helyeslik, sőt megbotránkoznak rajta.

Hogy aztán Bem – a többi honvédtábornokkal olyan éles ellentétben – annyira megkülönböztetetten bánt Petőfivel (egyébként láttuk, hogy a többiek is így bántak vele, mert kihívó hangját épp úgy elnézték neki, mint engedély nélküli „szabadságra menését véletlenül” éppen akkor, mikor a harctérre kellett volna mennie) és oly meleg viszony fejlődött ki közöttük, az éppen nem annak bizonyítéka, hogy a hiba a tábornokokban, nem pedig Petőfiben volt. Petőfi ugyanis Vetterrel, Mészárossal, Klapkával egyaránt sértéssel, inzultussal kezdte meg az ismeretséget – mert ha egy százados kard és nyakkendő nélkül, neglizsében, sőt egy másik alkalommal egyenesen neki nem járó őrnagyi ruhában jelenik meg tábornoka előtt még akkor is, mikor kérni megy hozzá, kérelmét pedig úgy adja elő, mintha parancsolna vagy kegyesen megengedné nekik azt a kitüntetést, hogy őt, a nemzetnek náluk sokkal nagyobb fiát, kitüntethetik, s ő ezt elfogadja tőlük, az valóban inzultus –, Bemnél azonban megalázkodással és hízelgéssel jelent meg.

Petőfi ugyanis minden gögje ellenére is tudta, hogy ha Bemmel is úgy viselkedik, mint az eddigi tábornokokkal, akkor végleg elintézi magát, sőt Bem (Görgey, Damjanich vagy Perczel) nem is tűr el tőle olyasmiket, amiket Vetter, Mészáros vagy Klapka eltűrt, mert Bem sokkal indulatosabb és szeszélyesebb ember volt, mint azok. Ezért, noha addig míg Pesten volt, Bem ellen írt, mint idegen ellen, és azt állította róla, hogy gyanús és megbízhatatlan, most, hogy sorsa tőle függött, a lakáj szerepére vállalkozott nála.

Egy rögtönzött dalárdát szervezett a honvédek között, s még aznap, hogy megérkezett a táborba, „elénekelte Bem ablakai alatt a „Búsul a lengyel”-t, ami az öreg vezért nagyon érzékenyítette”. (Ferenczi, III., 315. o.) Ennyire tudott alkalmazkodni és megalázkodni a büszke Petőfi, ha akart, mert érdekei így kívánták. Nem válik éppen dicsőségére, hogy ezt a hazája érdekében sose akarta megtenni, mert akkor a megalázkodás felülmúlta lelki erejét, de a maga érdekében – látjuk – képes volt rá.

Így nyerte meg magának egyszer s mindenkorra Bemet: megtiszteléssel, a hiúsága legyőzésével. Ezt ő maga is csak hiúságból, csak érdekből tehetette, hiszen említettük, hogy ez ideig Bem ellen volt és Bem hősi viselkedéséről és tehetségéről ekkor még nem is nyilatott alkalma meggyőződést szerezni. Ez az esti szerenád ugyanis – hangsúlyozzuk – még aznap történt, mikor Petőfi Bem táborába megérkezett.

Az öreg Bem volt olyan gyarló, hogy később is nagyon élvezte, mikor Petőfi azzal hízelgett neki, hogy az őt dicsőítő költeményeit franciául vagy németül is előadta neki, hogy ő is értse (mert Bem természetesen magyarul nem tudott, s ez, mint láttuk már, a honvédtábornokok között nem is volt valami nagy ritkaság). Mikor például a nagy Hunyadi Jánoshoz hasonlította, Bem jóleső meghatottságában még sírva is fakadt. (Ferenczi, III., 326. o.)

Így aztán nem csoda, hogy eszébe jutott, hogy Kosciuszko, a nagy lengyel hős oldalán is ott volt Niemcevicz Julián, a költő, akit a lengyel hős hadsegédévé tett. Ő is hadsegédévé tette tehát Petőfit, a magyar költőt, mert hiszen a magyarok seregét vezette. Így ez neki csak dicsőségére lehet, hiszen az majd gondoskodik arról, hogy tetteinek reklámot csináljon. Láttuk, hogy Petőfi ugyancsak csinált is, hiszen szemében Bem a világ legnagyobb hadvezére volt. De hogy mennyire nem így lett volna ez akkor, ha Bemnek is úgy mutatkozik be, mint Vetternek, azaz minden katonai előírást sutba dobva és feljebbvalójával parancsoló hangon beszélve (Petőfi bizonyára Bemmel is így tett volna, ha Vetterrel nem csak az imént égette volna meg a kezét), azt sejthetjük annak az őrmesternek a sorsából, akit Petőfi szintén feljebbvalója iránti tiszteletlenségért panaszkodott be nála. Bem ugyanis (s vele együtt Görgey,

Damjanich vagy Perczel is) sokkal kevésbé tűrte el, hogy vele valaki, különösen hogy alantasa kukoricázzon, mint Vetter, Mészáros vagy Klapka.

Azt mondja Ferenczi, hogy Bem nagyon kímélte Petőfi életét, bár ez a költő lelkesültsége és bátorsága miatt nehéz volt részére. Lehet, hogy van valami ebben az utolsó mondatban is, mert hiszen Petőfi jellemvonása a lelkesedés, s mikor annyira belekerült tábornoka cukor-pikszisébe, nem csoda, hogy kedve is volt érte lelkesedni. Egyébként is, ha az ember fiatal, s ráadásul még nagyon féltik a veszélytől, s emellett még azt is tudnia kell, hogy mindenki szeme rajta van, akkor illik és szokás is egy kicsit hősködni és a túlságos óvással nem törődni. Azonban költőnk a hősiesség gyakorlásában a legjobb akarattal se erőltethette meg magát, hiszen Bem már a táborba érkezése után három hét múlva, éppen azért, hogy élete veszélybe ne kerülhessen, futárként hazaküldte Debrecenbe s így nem is igen lehetett alkalma sokat bátor-kodni.

Mégis, még az alatt a rövid három hét alatt is, melyet a táborban töltött, itt is volt alkalma bajt csinálni. Egyik ütközet közben ugyanis, mikor gróf Bethlen Gergely, Bem egyik alvezére, Bem rendeletére visszarendelte a rohamozó honvédeket, „Petőfi rosszalta a visszarendelő parancsot, míg meg nem értette, hogy az Bemtől eredt; Bethlen pedig neheztelt (joggal), hogy a vezényletbe avatkozott, mihez joga nem volt.” (Ferenczi, III., 317. o.)

Joga nem volt ugyan, de ha egyszer „igaza” volt. Mert természetesen igaza mindig Petőfinek volt, és természetesen ő a vezénylethez is jobban értett, mint az, akire ez bízva volt.

„Némely adat szerint – folytatja Ferenczi, de természetesen csak apró betűvel szedett lap alji jegyzetben – Petőfi maga volt, aki Vízaknánál rábeszélte Bemet, hogy az osztrákok színelges visszavonulásakor hagyja el erős állását (mert Bem tényleg elhagyta) és támadjon, ami aztán az egész csata lefolyására végzetes volt. A mieink ugyanis az ellenség pihent tartalékának és jól elhelyezett ágyúinak torkába jutottak.”

„A parancsot ő vitte és kilépvén a sáncból, kivont karddal előre lovagolva toroka szakad-tából kiáltá:

Ha félkezünk leszakad is,
Ha mindnyájan itt veszünk is:
Előre!

(Csatadal c. verséből)

(P. Szatmáry Károly: A vízaknai csata és Dani bátyám emlékezete. Vasárnapi Újság, 1890.)

A forrás elég megbízható és Petőfi jelleme is elég megerősítésül szolgál ahhoz, hogy a dolgot elhiggyük. Ferenczi fenntartását nem nagyon vehetjük komolyan, hiszen láttuk, hogy ami Petőfi ellen szól, abban neki hivatalból kételkednie kell. Egész nyugodtan feltehetjük, hogy Bem nemcsak azért küldte el Petőfit olyan hamar táborából, hogy életét kímélje, hanem azért is, hogy hadműveletei sikerét ne akadályozza, azaz mert úgy látta, hogy sokkal jobb, ha Petőfi nincs ott köztük. Vannak tehát adatok arra is, hogy Petőfi a harctéren is csak bajt csinált s jelenléte nem volt ott előnyös.

A debreceni kormányra, különösen pedig a hadügyminisztériumra azonban az lett volna előnyösebb, ha a költő inkább a harctéren maradt volna. Itthon ugyanis már az első nap újabb bajt csinált: tüstént összeveszett most már Mészáros hadügyminiszterrel is. Ez az összeveszés-e ugyanis ekkor történt.

Mészáros jó ember volt, de következetes és katonás. Ráparancsolt azelőtte tiszteletlenül megjelent költőre, hogy menjen haza, kössön nyakkendő s húzzon kesztyűt és aztán jöjjön vissza így. Petőfi csak azért se kötött nyakkendő és csak azért se húzott kesztyűt, hanem másodszor már nem jelent meg nála. Erre Mészáros február 16-án közölte vele, hogy ha a katonai előírásokat nem akarja megtartani, akkor mondjon le. A dacos Petőfi még aztap lemondott (nehogy a hadügyminiszter azt higgye, hogy megbánta, amit tett, vagy hogy megijedt tőle), s már február 17-én szokott fennhéjázó hangján adta ezt tudtára Mészárosnak.

Azt írta neki többek közt, hogy polgári ruhában megy vissza majd a sereghez közkatonának. Hát ez szép is lett volna, ha valóban meg is tette volna, azaz ha a szavát megtartotta volna. De hát ehhez önmegtágadás, önfeláldozás és egyszerűség kellett volna, s ezért Petőfi – noha igen jó reklám lett volna számára s ő mindig a reklám embere volt, mert mindig beszélgetni szeretett magáról – természetesen nem tette meg, hanem éppen ellenkezően cselekedett, mint amivel előre dicsekedett.

A közkatonára ugyanis csak krajcárokat kapott a haza szolgálatáért, Petőfi igényeinek pedig – bár gőgösen azt szavalgatta, hogy neki nem „hitvány pénz” kell „harci zsoldként” – forintok kellettek, mégpedig százával. Ezeket a forintokat pedig csak tiszti ranggal, mégpedig minél magasabb ranggal (ezért kellett már szolgálata első hónapjaiban, sőt mikor szolgálatát még meg se kezdte, már előléptetést is kérnie) lehetett megszerezni.

De Petőfinek maga a pénz még nem is volt elég, neki hatalom és megtiszteltetés is kellett, amit a táborban szintén csak a tiszti rang ad meg. Ezért aztán – bár azt mondta, hogy közlegényként megy vissza – a valóságban őrnagyként, őrnagyi rangban, ruhában és őrnagyi fizetéssel szolgált tovább, s ez annyira nem akarata ellenére történt, hogy, mint láttuk, Klapkát egyenesen zsarolással akarta rákényszeríteni őrnagyi kinevezésére, a szerencsétlen tűzmestert pedig még halálbüntetéssel is rákényszerítette arra, hogy neki, a polgári ruhás, előre reklámozott közlegénynek, őrnagyi tiszteletet adjon. Természetesen polgári ruhában se azért volt, mert Mészárosnak levelében előre elhencegett, hogy polgári ruhában fog harcolni közkatonaként, hanem csupán azért, mert új őrnagyi ruháját ilyen gyorsan nem tudták elkészíteni. Így aztán megint csak üres hetvenkedés lett a polgári ruhából is, meg a közlegénységből is, mint ahogyan már ez olyan nagy emberhez, mint Petőfi volt, illett.

„Mészáros a lemondást – írja Ferenczi (III., 322. o.) – megjegyzés nélkül elfogadta és február 18-án kiadta az egész levelet a Közlönyben minden magyarázat nélkül.” Igazán nemes bosszú volt, de elegendő is, mert minden józan ítélőképességű ember magyarázat nélkül is láthatta belőle, milyen ember Mészáros és milyen Petőfi. Csak az a baj, hogy hol vannak, és különösen hol voltak 48-ban a józan ítélőképességű emberek? De Petőfinek mégis az volt a leglesújtóbb válasz, hogy levelét nyilvánosságra hozták, lenyomtatták, mert így hamarosan az egész ország népe megtudhatta, mennyit lehet Petőfi szavára adni s mennyire tiszt lett utána öbelőle és mennyire így ment vissza a harctérre, nem pedig mint közkatonára.

Petőfi azonban egyelőre úgy segített magán, hogy felelet gyanánt a Március Tizenötödike február 20-i számában megjelentette „Nyakravaló” című epigrammáját Mészáros megszégyenítésére. „Jellemző Mészáros természetes jóságára – látjuk tehát, hogy ebben az ügyben még Ferenczi is Mészáros, nem pedig Petőfi pártján van –, hogy az egész ügyben semmi további lépést nem tett, hanem február 21-én szó nélkül vette tudomásul a lemondást.” Láttuk, hogy megemlékezéseiben még azt is megemlíti, hogy a vers (de nem Petőfi viselkedése) még „jó” is volt.

Azt azonban Mészáros akkor még nem tudta, hogy Petőfi lemondását egyáltalán nem kell komolyan venni, s hiába fogadja el ezt a lemondást ő, a hadügyminiszter, Petőfi – mert a tiszti fizetést nem nélkülözheti – rögtön újra tiszt lesz, sőt századosból őrnaggyá lép elő, tehát még nagyobb tiszti fizetést húz, mint eddig, ha hazafias szólama úgy szól is: nem „hitvány pénz” az, amiért ő a hazát szolgálja.

Petőfi ugyanis ezután kénytelen lévén – legalább eleinte – szavát állni, újra Erdélybe megy, de Bem betegsége címén (váltóláz) és hogy kipihenhesse magát (!) újra elküldi a fronttól. E „betegszabadsága” alatt természetesen felkeresi akkor Szalontán Aranyéknál lévő feleségét, s így még a maga személyével is növeli szegény Arany sok kényszervendégének számát. Végül április elsején újra jelentkezik Bemnél. Azzal pózolt előtte, hogy mint „közvitéz” jött. „Bem azonnal visszaadta rangját.” Hogy hogy lehet a rangját visszaadni annak, aki éppen az imént mondott le róla, az Bemet nem aggasztotta. Hogy joga se volt Petőfi tiszti rangja visszaadásához, mert hiszen Petőfi a hadügyminiszternek mondott le, az a lemondást

el is fogadta, s mint láttuk, még Ferenczi is csodálkozik rajta, hogy minden büntetés kiszabása nélkül egyszerűen csak elfogadta és az a hadügyminiszter, aki a lemondást – bámulatos megbocsátással – elfogadta, magának Bemnek is feljebbvalója volt, Bem azzal se törődött. (Így azonban csodálkozhatunk-e, hogy a szabadságharc elveszett?)

De Petőfi se törődött azzal, hogy ezután közkatonaként szolgálja hazáját. A visszaadott rangot ő is örömmel elfogadta.

Április 10-én pedig, mikor Bem érdemrendeket osztott, Petőfinek is adott belőle egyet. Hogy azért-e, mert lemondott; azért-e, mert a hadügyminisztert kifigurázta; azért-e, mert feleségénél volt, vagy mert váltólázban állítólag megbetegedett, azt ő tudja. Jogosan legfeljebb azért adhatott volna neki kitüntetését, mert szép verseket írt, azt azonban nem egy csapatvezér, sőt még csak nem is a hadügyminiszter illetékes megállapítani vagy jutalmazni. Bem csak harci vitézséget jutalmazhatott. Ezt pedig Petőfi bajosan mutathatott, mert hiszen kitüntetése előtt csak tíz nappal érkezett meg a táborba.

Petőfinek azonban minél kevésbé érdemelte meg, annál jobban esett. „Legyen gyengeség tőlem – írja –, vagy akármi, én meg nem állhatom, hogy e jelenetet le ne írjam. Saját kezével tüzte mellemre az érdemjelet Bem; balkezével, mert jobbja meg volt kötve (sebaj, hiszen Petőfi maga is balkezes volt) s ezt mondá: „balkézzezzel tűzöm fel, szívem felőli kezemmel”, s midőn elvégezzé, megölelt, hosszan és melegen ölelt. Az egész világ tudja, hogy én nem vagyok szerény ember” (no hát ez már csakugyan igaz), „de istenemre mondom” (Petőfi istenét természetesen csak kisbetűvel kell írni, úgy, mint a kommunistákét), „ennyit nem érdemeltem.”

Közben Bem Petőfi „vezérkari századost május elsején kezdődő ranggal és illetménnyel őrnaggyá nevezte ki”. Pedig hát Petőfi e kinevezés alkalmával nem volt, nem is lehetett vezérkari százados, mert hiszen századosi rangjáról hivatalosan lemondott és lemondását a hadügyminiszter a.h. 4162. sz. alatt el is fogadta s ez a hivatalos lapban is megjelent akkor már, s maga Petőfi is hangsúlyozta, sőt büszkélkedett is vele már, hogy ő „közlegény”.

S most szótlanul túri, hogy imádott tábornoka és atyja hazudjon és őt is meghazudtolja. Azonban mivel mind Bem, mind Petőfi nagyon is érezte, hogy a dolog ezzel még éppen nincs rendben, azért elintézésére, no meg „el akarván különben is távolítani a költőt a megint következő véres csaták színhelyéről” (de miért adta akkor neki a vitézségről szóló és azt biztosító kitüntetését, s miért volt akkor Petőfi erre a kitüntetésre olyan büszke?), május negyedikén újra Debrecenbe, a kormányhoz küldte.

Petőfi ekkor Bem következő levelét vitte Kossuthoz: „Tegnap írt levelemet ma viszi Ön-höz Petőfi úr, kinek tehetségei, hazafisága és nemes jelleme kétségkívül eléggé ismeretesek Ön előtt. Ön küldötte őt hozzám, kormányzó úr (láttuk, hogyan), s ezt melegen köszönöm, mert az ő eszméi, bátorsága és ügyessége nagy szolgálatokat tettek nekem.” (De hát akkor miért küldi el mégis azonnal maga mellől, mihelyt megérkezik?)

„Most, hogy a dolgok szerencsésebb fordulatot vettek s ő az Ön keze alatt jobb szolgálatokat tehet hazájának, futárul küldöm őt Pestre, hogy vigye Ön-höz sürgönyömet. Petőfi úrnak szükséges lesz, hogy egy ideig egészsége helyreállítása végett Pesten maradjon, s mivel úgy találom, hogy szolgálatai jutalmat érdemelnek, bátor voltam őt őrnagynak kinevezni és kérem, legyen szíves megerősíteni a kinevezést.” (Látjuk tehát, hogy Bem, a honvédtábornok is mily nyíltan tiporja lábba a magyar alkotmányt. Neki, ha Petőfi le nem mondott volna századosi rangjáról, ha azt már el nem fogadták volna és ha a hivatalos lapban is nem közölték volna, akkor is nem Kossuthhoz, hanem a hadügyminiszterhez kellett volna ezzel a kérelemmel fordulnia. Az államfőnek ebben az ügyben nem volt joga intézkedni s Bemnek se volt joga őt erre kérni.)

De tekintsünk most el ettől a felháborító alkotmánysértéstől (noha mikor állítólag a Habsburgok követtek el törvénysértést, akkor felháborodtunk miatta és esküszegéssel vádoltuk a királyt) s nézzük csak a dolog érdemét. Bem levelének a tartalmából egész jól látható, hogy többé nem várta vissza táborába Petőfit. A dolog teljesen azt a látszatot kelti, mintha

Bem és Petőfi közösen állapodtak volna meg ebben, tehát hogy Petőfi maga kérte meg erre a tábornokot. A kinevezéssel Bem biztosította neki a nagy őrnagyi fizetést, a hazaküldéssel pedig élete biztonságát, sőt egyenesen azt, hogy azt a nagy fizetést ingyen húzza a hazától. Azt nem mondhatjuk, hogy költői működéséért kapta a nagy fizetést, mert hiszen minden verséért a kiadók fizettek (mégpedig most már, hogy beérkezett, hogy híres költő volt, busásan). De irodalmi működéséért egyébként se a hadügyminisztérium szokott fizetést adni. De Petőfi előzetes beleegyezése nélkül egyébként se lehetett volna őt a harctérről végleg eltávolítani. Hogyan, hogy ő, a harcra lelkesítő („ide veled, régi kardunk”), ezt a hazaküldést, ha nem is kérte Bemtől, annyira szó nélkül elfogadta tőle, s ha igen (tehát kérte), miért tartjuk mi Petőfit nemcsak nagy költőnek (joggal), hanem egyúttal épp oly nagy hazafias hősnek is?

Hogy a költő harctérről való eltávolításának élete féltése lett volna az oka, arról nincs szó, sőt a levél ennek éppen az ellenkezőjét sejteti, mert hiszen azt mondja, hogy „a dolgok szerencsésebb fordulata”, tehát a harcok könnyebbé válása készítette Bemet erre az elhatározásra. De súlyos harcok esetén se jelentett a táborban való tartózkodás (kivált a vezérkarban, a tábornok közvetlen közelében) életveszélyt, hiszen a szabadságharc egész tartama alatt se halt hősi halált egyetlen honvédtábornok se, pedig nem egy volt köztük, aki egyáltalán nem féltette az életét (Bem, Damjanich, Guyon, Perczel, sőt még Görgey és Mészáros se).

Az a két ok, melyet Bem Petőfi Pestre küldésére felhoz, egymásnak ellentmond. Az egyik ugyanis a költő gyenge egészségi állapota, a másik nagy használhatósága. Bem egészen megfélemedezett róla, hogy beteg embert nem nagyon lehet használni, ha pedig mégis rendkívül használható, akkor a betegség csak ürügy. Azonkívül egy jó seregvezér szokott annyira önző lenni, hogy leghasználhatóbb embereit nem szokta maga mellől elküldeni, hogy ne neki, hanem másnak használjanak. Ez az önzés egyenesen kötelessége is. Petőfi nagy „használhatósága” pedig Kossuthnak és az országnak éppen ekkor okozott „végtelen sok zavart és roppant kellemetlenségeket” (Kossuth levele Bemhez, 1849. május 10.), mert csak az imént mérgecsigitte el a Bem és Vécsey közt kitört viszályt.

Majdnem bizonyosra vehetjük tehát, hogy ezt a Pestre mehetést és ott is maradhatást maga Petőfi kérte Bemtől. Hogy végleg, vagy legalábbis igen hosszú időre akart ekkor Petőfi a harctérről eltávozni, s hogy Bem nagy szívességet gyakorolt iránta, hogy ezt neki lehetővé tette, bizonyítja, hogy Petőfi távozásakor „könyvek között” (Ferenczi, III., 330. o.) búcsúzott tőle, s még inkább, hogy az őrnagyi kinevezés május 3-án történt s Petőfi május 4-én már Szalontán is volt. El lehet ezt képzelni akkor, ha a kinevezés és a harctérről való távozás nem állt a legszorosabb összefüggésben egymással?

Jellemző az is, hogy Petőfi katonai parancsnokától kapott hivatalos katonai futári megbízatásával nem Debrecenbe, hanem előbb Szalontára a feleségéhez megy s gyermekét és dajkáját továbbra is Arany János nyakán hagyva Debrecenbe már kettecskén érkeznek. Ez is bizonyítja, hogy Petőfinek is mennyire nem volt szándékában a harctérré visszamenni, sőt hogy azt, amit Bem Kossuthhoz küldött levelében még csak kért részére, ő – szokása szerint – már egyúttal megadottnak is tekintette. (Világos ugyanis, hogy egy Petőfi nem koldul, hanem Kossuth (és mindenki) kitüntetésnek tekinti, hogy ez a nagy ember kívánságával hozzá fordul.)

A Vécsey-eset és a vele kapcsolatos „végtelen sok zavar” és „roppant kellemetlenségek” miatt azonban érthető, ha Kossuth Petőfit nem a tőle várt módon, hanem „kicsinylően” fogadta. Petőfi azonban még így is meg lehetett volna elégedve, mert Kossuth már ismertett tulajdonságánál fogva az ellenszenv felébresztésével járó népszerűtlen dorgálási és fegyelmi ügyeket nem szerette maga intézni, hanem szerette másokra tolni. De ez az ügy az alkotmány szerint se rá tartozott.

Most se szólt tehát a költőnek semmi sértőt vagy kellemetlent, azt se mondta meg neki, hogy önkéntes lemondása és ennek elfogadása és nyilvánosságra hozatala után szó se lehet kinevezéséről, még kevésbé arról, hogy a kinevezés után rögtön szabadságot járjon is.

Petőfi nem is vette észre másból, hogy baj van, mint csak Kossuth hideg viselkedéséből. Ő ugyanis azt várta, hogy Kossuth majd épp úgy a nyakába ugrik, mint Bem. Kár is volt, hogy nem tette, mert akkor ő is épp oly szép verseket kapott volna tőle, mint az. De hát még Kossuth se volt akkora színész, hogy még ezt is meg tudta volna tenni.

Mivel az ingyen húzni szándékolt nagy őrnagyi fizetés megérte, Petőfi most nála egészen szokatlan nagy önuralmat tanúsított. Nemcsak Kossuth hidegségét tűrte el sértő szó nélkül, hanem az eddig Mészárossal és Vetterrel elkövetett sértést se ismételte meg harmadszor: most karddal, nyakkendősen és kesztyűben jelentkezett Klapka, az új hadügyminiszter-helyettes előtt, ahova Kossuth küldte. Mivel azonban ő szerényen, úgy, ahogy mások szoktak, ha akart, se tudott viselkedni, e nagy „önmegalázásért” azzal kárpótolta magát, hogy ha előbb „per defectum” [tökéletlenséggel], most „per excessum” [kihágással] vétkezett. Előbb az volt a baj, hogy szinte negligzsében [hiányos öltözékben] jelent meg katonai feljebbvalói előtt, most meg úgy babrált ki a hadügyminiszterrel, hogy ő, aki azért jött, hogy vétkezése és ennek következtében századosi rangjáról való lemondása ellenére is újra nemcsak százados, hanem egyenesen őrnagy lehessen, illetve hogy őrnagyi szolgálat nélkül is őrnagyi fizetést élvezhessen, de jelenleg – mint maga büszkélkedett vele – még „közlegény” volt, teljes őrnagyi díszben jelent meg a hadügyminisztériumban.

Ha csak ezredrész annyi ítélőképessége lett volna, mint költői tehetsége, tudnia kellett volna, milyen hallatlan kihívás ez, s hogy ezzel maga teszi egyenesen lehetetlenné, hogy csakugyan őrnagy lehessen. Ha ugyanis Klapka neki, mivel Petőfi volt, azt a hallatlan dolgot megengedte volna, hogy tisztí rangjáról akkor mondjon le, mikor akar, és letett tisztí rangját akkor vegye újra vissza, mikor akarja (most például azonnal vissza akarta venni); ha tovább még azt is hajlandó lett volna tőle eltűrni, hogy csak a tisztí rangot, ruhát és fizetést vegye vissza, de a vele járó munkát már nem, hanem mindjárt szabadságotlassa is magát; ha belenyugodott volna abba is, hogy Petőfitől vérig sértett két elődje: Vetter és Mészáros is elégtétel nélkül maradjon, sőt újabb sértést kapjon azáltal, hogy előléptetik azt, aki őket megsértette, akkor se tehette volna meg ezt annak a sértő kihívásnak a láttára, hogy a kérelmező úgy (őrnagyi ruhába öltözve) kér tőle kegyet, mintha azt, amit kér, már régen meg is kapta volna s így azt, akitől kér, mindjárt vérig sérti is azzal, hogy fütyül az ő hatáskörére.

Bem (és más seregvezér is) csak a harctéren és a katonák bátorságának és lelkesedésének ébrentartására léptethetett valakit elő, de az ilyen kitüntetés csak akkor vált véglegessé, ha a hadügyminiszter megerősítette és a hivatalos lapban közzé tette a dolgot. Ez természetesen úgyszólván mindig meg is történt, mert hiszen a hadvezér tekintélyét csökkentette s rá nézve sértő lett volna, ha meg nem történt volna. Amíg azonban a megerősítés és a hivatalos lapban való közlés meg nem történt, addig a kinevezés nem volt végleges, s mivel a fizetést a minisztérium folyósította, nem pedig a hadvezér, világos, hogy addig a nagyobb fizetést se kapta meg a kitüntetett.

Petőfi esete azonban egész különleges volt. Nemcsak azért, mert ő nem harctéri vitézsége rögtöni megjutalmazására kapta a hadvezértől előléptetését, tehát az ő előléptetésére Bemnek egyáltalán nem volt joga, hanem főként azért, mert ő nem százados volt akkor, mikor Bem őrnaggyá léptette elő, hanem közlegény, közlegényből azonban nem lehet őrnagyot csinálni egyszerűen, s különösen nem egy csapatvezérnek. De Petőfi egyébként is bünt követett el s az azért járó büntetés elől tért ki a tisztí rangjáról való lemondással, tehát őt nem előléptetni, hanem még előbbi tisztí rangjába visszaléptetni se lehetett volna ily rövid idő alatt a legnagyobb következetlenség nélkül és Mészáros és Vetter tekintélyének túrhetetlen megsértése nélkül.

Láthatjuk belőle, milyen ítélőképesség nélküli ember volt Bem, milyen önkényesen járt el s ilyenkor mennyire nem törődött se szokással, se törvénnyel, se bajtársiassággal, se egyetértéssel, se mások jogaival vagy önérzetével! Milyen ítélőképessége lehetett azonban Petőfi-nek, aki ezek után már őrnagyi ruhában is jelentik meg a hadügyminiszter előtt őrnagyi kinevezése jóváhagyását és fizetése folyósítását kérni.

Mivel nemcsak ezt kérte, hanem egyúttal hosszú, sőt talán végleges szabadságolását is, azaz azt, hogy fizetését egyúttal ingyen kapja, ettől pedig az ő egész jövőendő élete és családja sorsa függött, egész bizonyos, hogy nem készakarva, nem daczból és büszkeségből akarta elrontani a dolgát, hanem egyszerűen csak azért, mert nem is gondolt arra, hogy viselkedése túrheterlenül sértő a hadügyminiszterre s így ő ezek után az ő kinevezését még ha akarja, se hagyhatja jóvá. Ez azonban azt bizonyítja, hogy Petőfi ítélőképessége nem volt nagyobb, mint egy tizenkétéves gyereké, mert egy tizenöt évesnek már ez eszébe jutott volna. S ez az ember akarta egész Magyarország sorsa intézését kezébe venni 48-ban!

Világos, hogy ezek után Klapka az előtte őrnagyi ruhában megjelent Petőfit, mint feljebbvaló szokta az alattvalóját, kérdőre vonta a Bem és Vécsey közti viszály elmérgesítése miatt. Mivel Petőfi mindent Bemre tolt s arra hivatkozott, hogy mindent Bem parancsára tett, tudtára adta, hogy addig nem hagyhatja el Debrecent, míg ez ügyben Bem válasza a hadügyminisztériumba meg nem érkezik.

„Szívesen (!) itt maradnék – válaszolta erre bájos, de épp azért végig sértő impertinenciával a magát őrnagynak megtett közlegény a hadügyminiszternek (háború idején!) –, de fontos dolgom van Pesten s holnap oda kell utaznom. Azt hiszen, elég, ha becsületszavamat adom...”

Világos, hogy Klapka erre ingerülten azt felelte, hogy ez semmiképpen se elég. De az is világos, hogy itt nem arról volt szó, hogy lehetett-e adni Petőfi becsületszavára vagy pedig nem, hanem egyedül arról, hogy ilyen impertinenciát [pimaszságot] katonaságnál túrni semmiképpen se lehetett. Meg is mondta neki – mint Petőfinek Bemhez intézett beszámolójából megtudhatjuk –, hogy ha nem nézné, hogy Petőfi, 24 óra alatt agyonlövetné. (Kétség nélkül igazságosan járt volna el, ha megtette volna, csak legfeljebb nem okosan. Feltétlenül igazságosabban, mint Bem akkor, mikor a civil ruhás Petőfi „őrnagynak” nem tisztelgő tűzmestert ezért tényleg ki is végeztette.)

Tudtára adta ekkor Klapka Petőfinek azt is, hogy szabadságra is csak orvosi bizonyítvány alapján mehet. Még ez is nagy jóindulat jele volt tőle, mert hiszen nyilvánvaló volt, hogy semmiképpen se olyan nagy beteg, hogy feltétlenül szabadságra lett volna szüksége. Hiszen éppen most mondta ő maga, hogy Pesten van sürgős dolga, tehát ennek intézésében betegsége egyáltalán nem akadályozta.

Petőfi azonban orvosi bizonyítvány szerzésére se volt hajlandó, hanem azonnal újra lemondott tiszti rangjáról. (Mintha nem mondott volna le róla már előbb s mintha lemondása nem lett volna benne még a hivatalos lapban is. Igazán gyerekes dolog volt ez tőle.) Klapka ezt azonnal tudomásul is vette (mert hiszen az olyan rangról való lemondást, ami nincs, igen könnyű tudomásul venni). Petőfi azonban még ezt se várta meg, hanem mit sem törődve azzal, hogy előbb már a hadügyminiszter azt mondta neki, hogy nem hagyhatja el addig Debrecent, míg Bem információja meg nem érkezik, otthagytott csapat-paport és felesége társaságában azonnal Pestre utazott. Csak azért is megmutatta, hogy mégis elintézi Pesten az ügyét és hogy ehhez orvosi bizonyítványt se szerez.

Kétségtelen, hogy a „rangjáról” való lemondással még egyáltalán nem volt elintézve ez a dolog, mert hiszen a lemondott tiszt már nem tiszt ugyan, de katona (kivált mikor háború folyik akkor, mikor lemond), s nemcsak mint tiszt, hanem mint közlegényen is végre lehet hajtani azt a büntetést, ami tiszt korában elkövetett bűnéért jár neki. Egy tisztet nem azért degradálnak [fokoznak le], hogy utána felesége társaságában elutazhassék, hanem azért, hogy most már mint közlegényt felakaszthassák.

Láttuk azonban, hogy Petőfi túrheterlen kihívásait még azzal is tetézte, hogy utána még egy végtelenül sértő és arrogáns, sőt zsaroló levelet is írt Klapkának. Mégse lett utána semmi baja, s Klapka is csak olyan elégtételt kapott, hogy mások kértek Petőfi nevében bocsánatot Klapkától. E látszat-elégtétel után Petőfi még őrnagyi kinevezése megerősítésére (sőt háromheti szabadságra) is ígéretet kapott Klapkától. Tisztán tőle függött, hogy mégis a lemondást választotta, mert még mindig ő érezte magát megsértve.

Hósi halált halt-e Petőfi?

Annyi egész bizonyos, hogy olyat nem, mint amilyent „Egy gondolat bánnt engemet” című, látnokinak mondott költeményében kívánt magának.

Láttuk, hogy Petőfi most már igazán végleg és visszavonhatatlanul lemondott tiszti rangjáról és vele búcsút mondott a katonaságnak is, noha a „szentséges szent” szabadságharc még javában folyt. Igazán nem mondhatja azt se senki, hogy kényszerből tette ezt, mert hiszen tisztán tőle függött minden s ő még a történetek után is maradhatott volna, mégpedig őrnagyi fizetéssel és rangban. Lemondása június 17-én jelent meg a hivatalos lapban, a Közlönyben. Láttuk, hogy mikor utána Bem újra hívta magához (de csak azért, mert nagy szegénységével szenvelgett neki), június 20-án azt válaszolta, hogy ez a történetek után már teljes lehetetlenség részére, mert szavainak „legkiáltóbb meghazudtolása” lenne. Láttuk azt is, hogy mivel Kossuth és a kormány elhagyta a fővárost, most is gyáván és idő előtt Petőfi is – miközben elkeseledésében rendületlenül szidta a kormány gyávaságát – ugyanezt tette: családjával együtt ő is Mezőberénybe, tehát a fővárostól ugyancsak messze, a Tiszántúlra költözött. De még itt is félt, mert „folyton azon töprengett, hogy a közeledő veszélyben hol vonuljon meg családjával”. (Ferenczi, III., 360. o.) Nemcsak a családját akarta tehát biztos helyen látni, hanem magát is.

„Annyi ma már kétségtelen – folytatja Ferenczi –, hogy az utolsó napokban Pesten megint abban állapodott meg, hogy a zavarok növekedésével Bem táborába menekül.” (Tehát nem abból a célból megy oda, hogy hazájáért harcoljon, még kevésbé, hogy „ott essen el a harc mezején” és hogy „ott folyjon az ifjúi vér ki szívéből”).

Most már nem is kellett titkolnia, hogy nem harcolni ment, hiszen tiszti rangjáról végleg lemondott, az pedig, hogy közlegényként is lehet harcolni a hazáért, sőt csak ez lenne az igazán szép, sajtóságos, most már eszébe se jutott. Pedig milyen szép verset írt a közkatonák dicsőítésére s milyen hatásosan bizonyította, hogy sokkal többek azok, mint a tiszték, s milyen önérzetesen mondta, hogy ezután közlegényként fog hazájáért harcolni ő is.

Látjuk, hogy még Ferenczi szerint is Petőfi most már nem Bem táborába ment, hanem oda „menekült”. Erre oly sok világos bizonyíték van, hogy más kifejezést Ferenczi se használhatott. Túlságos jóakarát azonban részéről Petőfi iránt, hogy e menekülés okául „a zavarok növekedését” hozza fel. Világos ugyanis, hogy nem belső zavarokról van itt szó, mert hiszen ezek nem voltak, de ha lettek is volna, azoktól nem kellett volna Petőfinek az életét féltetnie, hanem az ellenség, a két ellenség: az osztrák és az orosz közeledése jelentette azokat a „zavarokat”, melyek elől Petőfinek Bem táborába volt legegyszerűbb „menekülnie”.

„Oda hívta Egressyt is, ki azonban nem adott biztos választ s egyelőre Szegedre követte a kormányt.” Egressy tehát egy kicsit több kitaratást és hazafiságot tanúsított, mint az a Petőfi, akit Bem állítólag éppen azért küldött haza a harctérről, hogy Kossuth, tehát a kormány oldalán lehessen s ott szolgálja nagy tehetségeivel a hazát. Mikor tehát a kormány Szegedre menekült, Petőfinek is oda kellett volna vele mennie, ha Bem levelét komolyan vehetnénk és ha így vette volna Petőfi is. Újabb bizonyíték arra, hogy a Petőfivel Kossuthhoz küldött levélnek semmi más célja nem volt, mint Petőfi magánérdeke: őrnagyi rang és fizetés betegszabadsággal megspékelve.

„Mások pedig, mint Wachott Sándor és Imre, igyekeztek lebeszélni e tervéről. Azonban ez az egyetlen lehetőség volt. Kompromittált emberek számára a tábor volt csupán biztos (Petőfi tehát ezért „menekült” oda), ő pedig Windischgrätz herceg köröző leírásából már 1849 februárjában sejthette sorsát, ha az osztrákok kezébe jut.” (Ez elől próbált tehát „menekülni”, nem pedig a hazáért harcolni.)

Láthatjuk most már azt is, hogy Petőfi nemcsak a családjával együtt a maga életét próbálta menteni, mikor a fenyegetett fővárosból még ugyancsak idejében, sőt egy kissé túl korán, a Tiszántúlra költözött, hanem csak a maga életét. Se Szendrey Júlia, se a kis Zoltán életét ugyanis nem fenyegette se Windischgrätz, se Haynau, hanem csak Petőfiét. Júlia és a

kis Zoltán még Világos után is nyugodtan visszamehettek abba a magyar fővárosba, melyben akkor Haynau székelte és akasztatott.

„Azonban Mezőberényben mégis tépelődni kezdett. Barátai, ismerősei, rokonai mind el-
lenezték tervét. Végre ő is hajlott beszédükre. Elhatározta, hogy egyelőre nem megy Erdély-
be. De az oroszok előnyomulása miatt Mezőberényben se maradhatott. Így gondolt a
Damjanich főparancsnoksága alatt álló Aradra” (tehát a honvédvezérek közül se bízta az éle-
tét akárkire, hanem csak a híres Bemre vagy Damjanichra), „honnan Radna felé még nyitva
volt az út Erdély felé is.” (Aradnak tehát parancsnoka, Damjanich vitézségén kívül még ez az
előnye is megvolt.)

„Mefogadta tehát tíz forinton Csipkár Pál mezőberényi szücsmester fuvarost” (jó drá-
gán fogadta meg, mert még jó fél századdal később is három forintért lehetett kapni egy napi
személyfuvart, de hát Petőfinek – nagy szerénységében – ilyesmire mindig igen sok pénze
volt; ő mindig úgy utazott és úgy fizetett, ahogyan egy Petőfihez illett), „hogy másnap vigye
őt családjával Aradra és esetleg Radnára s az útra elkérte Bonyhai kényelmes ekhós szekerét.
Orlai is vele akart menni. Ez július 17-én kora reggel történt. Már a kocsin ültek, azonban a
lovak az egyik kapuszárny behajtásától megvadulva egy átelleni magtárnak rohantak s a ko-
csi rúdját, oldalát s egy löcsét eltörték. Kovácsot hívtak s az utazás e napról elmaradván,
visszatértek a szobába, hogy a sietségben félbehagyott reggelijüket folytassák.”

„Másnap, 18-án, reggel Csipkár 5 óraker előállt (a fuvaros neve is bizonyítja, amit már
megemlítettem, hogy Mezőberény is tót (és német) falu), Petőfi azonban késett az indulással.
Így lett hat óra. Ezalatt honvédekkel rakott két kocsit vágatott el az ablak alatt s megállt a pi-
acon. Az egyikben Egressyt pillantják meg, behívják, s ez magával hozza Kiss Sándor ezre-
dest is. Kiss, mint Bem futárja, Szegeden járt, s meg volt bízva, hogy Petőfit vigye magával.
Hallván Egressytől, hogy Mezőberényben van, érte került arrafelé. Petőfi kedvetlen és habo-
zó lett s egyelőre tagadólag válaszolt, mintha érezte volna a feje fölött függő végzetet. Reg-
gelizés közben Egressy szól:

– És csakugyan letettél az erdélyi útról, Sándor? Hát aztán merre veszed utadat, ha majd
szorítani találnak?

– Hát, Gábor, én azt gondolom, hogy akkor majd csak itt húzom meg magamat valahol.

– Eszerint hát már én sem megyek Erdélybe, mert hiszen mint csináljak én ott nélküled –
folytatá Egressy.

E nógatásra mást határoz. Odaszól nejének:

– Mit mondasz, Juliskám, menjünk-e?

Neje azt felelvén, hogy ő követni kész, hová sorsa viszi, de tőle el nem marad, ez döntött
s így szólt:

– Lásd, Gábor, én nem fontolgotok sokáig. (Pedig hát látjuk, mily sokat fontolgotott!)
Nálam minden a pillanat szüleménye. Mire rögtön határoztam magam, mindig jól ütött ki.
(No, ezt a kijelentését most ugyancsak megcáfolták az események.) Különben is, barátom, fá-
tum szerint kell történnie mindennek. Azért mindegy, akár fontolgotunk, akár nem.”

Így és csak ezért került Petőfi újra és utoljára is a harctérre. Láthatjuk, letagadhatatlan,
hogy e lépése indító okául minden szerepelhetett, csak egyedül a haza, az érte való önfeláldo-
zás nem. Petőfi a harctérre egyedül csak azért ment, mert olyan válságos volt már az ország
és vele a „kompromittáltak” helyzete, hogy még a harctér volt a legbiztosabb, a legkevésbé
veszélyes tartózkodási hely számára. De még így is a véletlen döntötte el, hogy Petőfi Bem
táborra helyett nem az aradi várba ment, mert nehezen tudta eldönteni, melyik lesz biztonsága
szempontjából az előnyösebb.

Július 20-án ért Tordára, 24-én Kézdivásárhelyre, 25-én Bereckre, hol Besselrel találkozott,
aki természetesen rögtön újra visszaadta neki őrnagyi rangját. Hogy ez egyenesen képtelenség
volt most már, hogy a történetek után ezt még ideiglenesen visszaadnia se volt joga és hogy ennek
elfogadása Petőfitől is szavának „a legkiáltóbb meghazudtolása” volt, azzal nem törődött.

De nem törődött vele maga Petőfi se. Legalábbis neki se volt annyi lelki ereje, puritánsága vagy olyan kényes becsülete, hogy a csábításnak ellent tudott volna állni. Persze Petőfi törődhetett volna vele, sőt mivel az őrnagyi rang újabb elfogadása az ő szavának botrányos meghazudtolása volt, nem pedig Bemének, neki kellett volna vele törödni. De hát ő se törődött s „még e napon megrendelte őrnagyi egyenruháját”. (Ferenczi, III., 367. o.) De mint láttuk, addig is, míg az elkészült, már a hóhér kezére került egy honvédtüzemester azért, mert már civilben is nem adta meg neki az őrnagynak járó tiszteletet. Ugyancsak szép cselekedet volt az egyenlőség és testvériség forradalmi szólamainak legnagyobb magyar apostolától.

Igaz, hogy nem ő csinálta, hanem Bem, de az is igaz, hogy ő ment miatta Bemhez panasza. Az is igaz, hogy később kérte, hogy ne akasztasson, de nem csak úgy kellett volna kérnie, ahogyan ő kérte. Mert ha olyanformán kérte volna ezt is, mint például Klapkától a maga őrnagyi kinevezését, akkor lehetetlenség, hogy meg ne kapta volna. Hiszen őrnagyi kinevezését még a Klapkával való kihívó viselkedése ellenére is megadta volna neki Klapka, ha ő elfogadta volna. Az ő imádott Bemje ne tette volna-e meg tehát a kedvéért, hogy kegyelmezzen, ha látta volna, hogy Petőfinek nemcsak az őrnagyi kinevezés, hanem ez a kegyelmezés is igen fontos dolog?

És a Petőfitől annyira istenített hadvezérnek is csak ilyen lelkiismerete volt? S ha csak ilyen volt, nem volt-e akkor Petőfinek kétszeresen is kötelessége, hogy ilyen szégyenletes dolog ne tapadhasson a szabadságharc, sőt „a világ legnagyobb hadvezérének” nevéhez?

A baj azonban az volt, hogy – úgy látszik – a végén már Petőfi is elhitte, hogy az ő megsértése csakugyan halált követelő büntény, s ebben az esetben kivételesen még ő is belátta, hogy a katonai fegyelem fenntartását csakugyan a haza érdeke kívánja. Csak akkor nem olyan fontos dolog a fegyelem, mikor a sértett a hadügyminiszter vagy csak egy tábornok, a sértő pedig Petőfi.

De Bemmél való július 25-i találkozása után se sietett még Petőfi a táborba, hisz ezt maga Bem se akarta. Csak július 30-án csatlakozott hozzá, tehát csak egy nappal a halála előtt. Petőfi tehát már csak azért se halhatott hősi halált, mert hiszen nem is volt akkor már, illetve még katona. Ő a háború szerencsétlen, véletlen áldozata lett, polgári ruhában, fegyvertelenül, menekülés közben.

Előtte még megkérte Egressyt, hogy egyenruháját, ha elkészül, vegye majd helyette át. Varga Zsigmondnak pedig, akinek vendégszeretetét az utolsó éjszaka élvezte, megígérte, hogy kifizeteti majd neki azoknak a lovaknak az árát, melyeket Vargától elrekviráltak a honvédek s melyek miatt a költőnek panaszkodott. (Láthatjuk belőle, milyen rendtelenség volt a honvédségnél s mennyi kárt kellett miatta szenvedniük még a magyaroknak is.)

Másnap, július 31-én volt Bemnek az a bolond csatája, melyben kétezer néhány száz emberével vállalt csatát 16 ezer orosz ellenében. Bem ezért megérdemelte volna, hogy haditörvényszék elé állítsák, ha 48-ban Petőfi jópéldájára minden nevesebb ember nem csinálhatta volna azt, amit akart.

Amilyen lelkiismeretlenül lövette agyon Bem a tüzemestert, majdnem ugyanolyan lelkiismeretlenül vitte most a halálba seregének felét s köztük Petőfit is. Hogy Bem maga is majdnem köztük volt s egy óráig feküdt elhagyatva a mocsárban (elő szabad fordulnia ilyesminek egy normális vezérrel a XIX. században?), enyhíti a bűnét, de nem az ostobaságát. Pedig olyan ember részére, aki ezek életét vállalja magára és akiknek tetteiről milliók sorsa függ, az ostobaság maga is bűn.

„Az ember akkora erővel támad, amekkorával rendelkezik” – szokta Bem mondogatni, illetve szokott vele dicsekedni, ami viccnek vagy cinizmusnak jó, de semmiképpen se jó komoly szónak. A normális fővezér csak akkor támad, ha megfelelő erővel rendelkezik s a győzelemhez a feltételek megvannak. Ellenkező esetben nemcsak maga nem támad, hanem még azt is elkerüli, hogy az ellenség megtámadhassa.

Ha a józan esze nem kívánja ezt tőle, mert ilyesmivel nem rendelkezik, akkor kívánja tőle a lelkiismerete, a rábízott emberek életének féltése. Ez nem engedi meg neki, hogy ilyenkor cinikusan úgy gondolkodjék és úgy beszéljen, mint Görgey, aki mint láttuk, azt mondta: Minek jöttek háborúba?

Mivel Bem maga nem volt magyar, nem is beszélte nyelvünket, azt azonban, akiket feláldozott, magyarok voltak, neki – hogy idegen volta miatt gyanút ne keltsen – még jobban kellett volna katonái életére vigyáznia, mint helyében egy magyar vezérnek.

Hogy azért támadott, mert Kemény Farkas 5000 emberének a csata napján meg kellett volna érkeznie, de nem érkezett meg, nem mentsége Bemnek. A honvédsereg ugyanis még így is csak a fele lett volna az oroszokénak és egészen különleges helyzetektől és szerencsétől eltekintve kétszeres ellenséget se lehet megverni, tehát azt se szabad megtámadni. A mi honvédeink azonban 48-ban (és még inkább Rákóczi „híres” kurucai idején) még velük egyenlő számú ellenséget is igen ritkán tudtak megverni s ezért Rákóczi később már még nála kisebb ellenséggel se szívesen ütközött meg. Görgey se verte meg Windischgrätznek még az övénél kisebb seregét se soha, csak néha visszaszorította.

Az igazság azonban az, hogy Kemény 5000 emberének nem is kellett volna megérkeznie. Bem ugyanis az elkésés miatt sose tett szemrehányást Keménynek, mert az ő megérkezésének hírére csak azért terjesztette a táborban, hogy ezzel a harcra kedvet öntsön embereibe, ha pedig az ütközet sikerül, hadvezéri hírneve még „legendásabb” legyen s Petőfi még jobban csodálja a tehetségét. Az indítók tehát egyszerűen a hiúság volt. Olyan örültséget, mint itt Bem csinált, nem is lehet mással magyarázni.

A kudarcon mégis annyira nem okult, hogy hamarosan utána, Temesvárnál, ugyanígy tett, csak most már az egész magyar sereggel. Igaz, hogy Temesvárnál az ő serege nagyobb volt, mint az ellenfélé, azonban mi mind 48-ban, mint a kuruc-labanc világban még a velünk egyenlő számú ellenséget is csak akkor tudtuk megverni, ha tökkelütött volt a vezére. Haynau pedig nem volt tökkelütött vezér. De Temesvárnál csakugyan ott volt a közelben Görgey 30.000 embere, de a dicsőségvágyó Bemnek még arra se volt szüksége, még annak csatlakozását se várta meg.

Ami Petőfit illeti, a harc, illetve imádott tábornoka áldozata lett ugyan, de nem mint katoná. Polgári ruhában és fegyvertelenül volt ott, s nem is a harcban, hanem csak a harc színhelyén. Bem közelében akart lenni, s ezért annak ellenére is, hogy még nem készült el katonai egyenruhájára és fegyver se volt nála, ott csellengett, botlott a harcoló csapatok közelében. Szemtanúk vannak, akik hol itt, hol ott látták, amint a harc lefolyását nézte. Részt venni benne nem is akart, mert ha akart volna, nem fegyver nélkül ment volna oda.

Ebből is láthatjuk, hogy Petőfi egyénisége éppen ellenkezője volt a vitéz katonának, mert ha ilyenfajta ember lett volna, akkor ott a harctéren, a harc hevében meg se tudta volna állni, hogy ne harcoljon. Harcolni ugyanis órnagyí egyenruha nélkül is lehet, fegyvert pedig csak tudott volna szerezni, ha akart volna. Láthatjuk a helyzetből, hogy Petőfi sose harcolni ment a táborba. De egyébként is tüzér volt. Ő legfeljebb csak tanácsokat adni, intézkedni, másoknál mindent jobban tudni és szóban mindenkinél bátrabbnak és hősiesebbnek lenni (mint egy példát már láttunk is rá) tudott. Azt a versét, melyben hősi halált akart halni, nem ekkor, nem a táborban, hanem régebben írta. Akkor, mikor még nem volt háború.

Ha fegyvert is vitt volna magával – ami igazán magától értetődő lett volna egyébként –, még ez se bizonyítaná, hogy nemcsak végszükség esetén, élete védelmére szánta, így azonban hogy fegyver még a zsebében se volt, már egészen tiszta a dolog s ellenkező magyarázatot nem is enged meg. Pedig hogy Petőfi fegyvertelenül vett részt a segesvári csatában, az egész kétségtelen. Ferenczi is egész világosan megmondja (III., 374. o.), hogy „a költő a csata kezdetén Bem körül volt látható gyalog, fegyvertelenül, vászonzubonyos atillában”.

Dr. Lengyel, Petőfi halála körülményeinek legfontosabb szemtanúja, a csata közben „a leégett falu egyik sütőkemencéjén ülve pillantotta meg lőtávolon kívül, ahol a csata menetét

figyelte” (ugyanott). Petőfi tehát egyáltalán nem vett részt ebben a csatában, sőt még arra is gondja volt, hogy „lőtávolon kívül” legyen nézelődés közben is. Csak mikor már felbomlott minden rend (ami természetesen teljesen váratlanul érte; nem is számított rá, hiszen Bemet a világ legnagyobb hadvezérének tartotta), mikor már az oroszok bekerítették az egész harcteret, menekülni kellett, de már nem lehetett, akkor került Petőfi élete is veszélybe, sőt lett elkerülhetetlen sorsa a halál.

Micsoda más volt azonban ez a tényleges halál, mint amit a költő megálmodott, sőt tisztelői szerint „látnoki módon” mindent meg is jövendölt! Az álom így szólt:

Ott essem el én,
A harc mezején,
[...]
S holttestemen át
Fújó paripák
Száguldjanak a kivívt diadalra

Az összes szemtanú azonban, mindenki, aki a költőt élete utolsó óráiban látta, futásról, menekülésről beszél. Petőfi tehát visszafelé, az ellenség elől futott, nem pedig a kivívt diadalra. Egy bekerített, összetört sereg roncsainak egyike volt ő ekkor, egy olyan sereg civil tartozéka, melynek még a vezére is egy mocsárban fekszik elhagyatva, de éppen ez a szerencséje.

„Visszavert katonáink bomlott sorokban hátrálnak.” (Ferenczi, III., 375. o.) A jobb szárny „vad futásnak eredt” (ugyanott), „a veszély felbontott minden fegyelmet”. (376. o.) Egy szemtanú, Gyalokay Lajos, „eközben meglátja a költőt, amint az ország úton hajadonfővel szalad” (ugyanott). Amint Dr. Lengyel „midőn Kisbun irányában, hol az országút egy magaslatra fut fel, visszatekintett, az út egyik kanyarulatában a költőt vélte látni, amint fedetlen fővel, széteresztett ingnyakkal, lengő zubbonyában futott”. „Ez du. 5-6 óra közt történt.” (377. o.)

Egy másik forrás szerint egy Szkurka nevű közhuszár (még itt is tótot, mint ő, vetett útjába a sors?) „az országúton menekülve sebzett lován utolérte az egyedül, gyalog, hajadonfővel futó költőt, kengyelébe emelte s vagy két puskalövésre vitte. Azonban négy lovas muszka sarkukba érven, elbocsátja (Petőfi) a kengyelszíját s leugorván e szókkal: „Bocsáss, engem az Isten sem ment meg” (tehát még ekkor is káromkodott?) balfelé a kukoricásba futott le”, de a muszák utolérték és lekaszabolták. (379. o.)

Látjuk tehát, hogy kivétel nélkül minden forrás szerint utoljára fegyvertelenül, sorsa elől kétségbeesetten, pánikszerűen, hajadonfővel menekülve látták Petőfit, vagyis homlokegyenest ellenkező állapotban azzal, mint amit versében magáról megálmodott, kívánt és – olyan rosszul – megjövendölt. Nem csoda, hogy mindezek láttára még Illyés Gyula is ironikusan jegyzi meg (Petőfi, 329. o.): „Írt verset arról, hogy csatatéren szeretne meghalni, de most nem akart meghalni.”

Petőfi nem meghalni, hanem életét megmenteni ment Bemhez a harctérre. A szabadságharc áldozata lett, de nem hősiés önfeláldozás és elszántság, hanem szerencsétlen véletlen következtében. Nem a csaták hevében, a szabadságért, melyet istenének nevezett, vagy hazájáért, melyet „imádott”, hanem ijedt menekülés közben életét féltve és mentve. A jóakarattal azonban, melyet költői lángelméje szerzett meg és biztosított részére, ezeket a „kis” különbségeket nem vette észre, hanem még legendássá tette hírnevét. Tisztelte a magyar közvélemény, hogy eszméiért életét is „gondolkodás nélkül” feláldozta. (Pedig, Istenem, mennyit gondolkodott, sőt töprengett, csak hogy életét ne kelljen feláldoznia! Mennyit tépelődött, hogy Mezőberényben maradván lesz-e biztosabb az élete vagy a hadseregnél, s ha ez utóbbinál: a legendás Damjanich mellett Arad várában-e vagy pedig inkább „a világ legnagyobb hadvezérénel”, Bemnél!) Az pedig, hogy „dicső végét” oly „látnoki” módon előre megmondta, csak betetézte a személye iránti hódolat.

Remélem, senki se magyarázta bennünk rosszmájúságra, hogy mi nem egészen ebben a szellemben ismertettük halálát. Mi csak az igazság követelményének tettünk eleget, mikor elmondtuk róla azt, amit szükségesnek tartottunk. No meg annak az erkölcsi követelésnek is, hogy ne olyan embereket állítsunk követendő erkölcsi eszményképekként a magyar ifjúság elé, mint amilyen Petőfi volt. Semmiképpen se kívánatos, hogy a magyar ifjaktól olyan emberek legyenek, mint Petőfi. Az kívánatos volna, hogy olyan költőink és általában olyan tehetségeink legyenek, mint amilyen ő volt. De hát a tehetséget kapjuk, nem pedig szerezzük s ez éppen a költői tehetségre áll legjobban (poéta nascitur) [született költő]. E tekintetben tehát semmi értelme sincs, hogy az ifjúságot Petőfi követésére buzdítsuk.

Annál több értelme van azonban annak, hogy buzdítsuk, ne legyen olyan ember, mint Petőfi. Ha a haza vagy nemes eszmények megmentéséről van szó, ő legyen szívesebben és hősiesebben katona, mint ő volt. Legyen áldozatosabb, mint ő volt. Egyszóval olyan legyen, amilyenek ő a hazafit verseiben lefestette, ne pedig olyan, mint amilyenre ő tényleg példát adott.

Ne legyen sose túlzó vagy egzaltált, mint Petőfi volt. Az esze, ne pedig a fantáziája, a képzelőereje, túlradó fantáziája után menjen, mint Petőfié. Tudjon fegyelmet tartani és engedelmessé válni, épp annyira, amennyire ő nem tudott. Ne gondolja, hogy mindenki önző, csak ő nem; mindenki ostoba, csak ő nem. S ne gondolja azt se, hogy ő mindenki másnál okosabb, tehát ő azért van, hogy irányítson, más pedig azért, hogy irányíttassa magát.

Ne fogja rá a nemzet vezetőire túl könnyen az alkalmatlanságot és még kevésbé az erkölcsi alkalmatlanságot. De még ha az ő elítélésükben nem is tévedne, akkor se gondolja sose azt, hogy mások önzése és érdemtelensége őt is feljogosítja arra, hogy ő se törődjék többé semmivel, s ha mások elárulják a hazát és az egyedül üdvözítőnek gondolt eszméket, akkor ő se köteles többé értük küzdeni.

Ne gondoljuk, hogy a lángelmével mindig együtt jár az erkölcsi nagyság is, mert – különösen a művészi lángelmékre vonatkozóan – éppen az ellenkezőt tekinthetjük majdnem szabálynak. A lángelme majdnem mindig idegrendszeri abnormitással jár, ami pedig többnyire erkölcsi fogyatékoságokat jelent.

Ha a legnagyobb magyar költőnek szabad volt „papfalónak” lennie, akkor az igazságnak is meg a szabadságnak is legelemibb követelménye, hogy a magyar papnak is szabad legyen arra rámutatnia, milyen jellemek ezek a magyar papfalók még akkor is, ha Petőfi Sándor a nevük és még a magyar pap is rajong a verseiért. Még azt is megfontolásra ajánljuk az olvasónak, hogy a mi nagy Petőfink nem éppen azért volt-e ennyire gyöngye jellem, mert papfaló, azaz a katolicizmus ellensége volt, illetve nem azért lett-e papfaló és az Egyház ellensége, mert ennyire gyöngye jellem és ennyire ösztöneinek rabja volt?

Hogy Petőfi nem volt katolikus, nem szégyene a magyar katolicizmusnak. Hogy protestánsnak született, nem dicsősége a magyar protestantizmusnak. Először is, mert művészi lángelméje semmi összefüggésben sincs felekezeti hovatartozandóságával, másodsor, mert véletlenül éppen nem magyar protestánsnak született a legnagyobb költő, s ez is mutatja, hogy Petőfiben a költő és a protestantizmus találkozása nem okozati összefüggésben van egymással, hanem ez a találkozás merő véletlen. Harmadszor, mert a katolikus reverzálisadással Petőfi úgyszólván önmaga tagadta ki magát abból a protestáns közösségből, melybe akaratán kívül beleszületett.

Hogy katolikusellenes, sőt „papfaló” volt, az se szégyen se a katolicizmusra, se a papságra, mert hiszen éppen azért volt tele olyan sok hibával és erkölcsi ellentmondással, mert papfaló volt. Ha katolikuspartí és papbarát lett volna, vagyis ha jó sorsa olyan papokkal hozta volna össze, akik meg tudták volna vele ismertetni és szeretettni a katolicizmust, akkor veleszületett és abnormis idegzetével járó hibáinak nagy részét is megtanulta volna levetkőzni s lángelméjén kívül még jellemével is a magyar ifjúság példaképe lehetett volna, aminek mi örültünk volna a legjobban.

Azt a Petőfit ugyanis, aki 1849. július 31-én a segesvári csatatéren elesett, illetve – mert ez az állítás is már eszményítés eredménye – a segesvári csata utáni általános menekülésben áldozatul esett (mert Petőfi éppen nem csatában esett el), élvezhetjük, sőt bámulhatjuk is, mint költőt, de Isten mentsen attól, hogy mint embert és mint hazafit is példaképül állítsuk a magyar ifjúság elé. Ezt csak akkor tehetjük, ha sok mindent elhallgatunk róla és sok mindent nem az igazságnak megfelelően mondunk el róla, ez pedig a mai erős kritikai szellem és a tekintélynek lehanyaglásának korában tovább már úgysem tartható. Az igazsággal ellenkezik ugyanis, aki pedig az igazsággal szemben ír vagy beszél, annak előbb-utóbb meg kell szegyenülnie.

Legfeljebb arról lehet tehát szó, hogy Petőfi életét ismertetve rámutassunk arra, hogyan nem szabad egy magyar embernek viselkednie s mennyire végzetes az egyénre is, a hazára is, ha valaki önmagának a bálványa és ha bábként dobja oda magát szenvedélyei, különösen önteltsége és hiúsága rabjául. Petőfi azonban ilyen ember volt. Önimádatában azt hitte, hogy a hazát szolgálja, pedig azt várta, sőt meg is követelte, hogy mindenki őt szolgálja, Kossuthtól kezdve és a hadügyminiszteren át folytatva és a tűzmesteren végezve. A katolikus papságra is azért haragudott, mert tőlük még a lángelméktől is megköveteli, hogy Istennek szolgáljanak. Ezért gyakori a katolikus lángelmékben, hogy az Egyház ellenségei lesznek (Voltaire, Victor Hugo, Zola, Boccaccio, sőt részben még Dante is), sőt sokszor még nyíltan is hitehagyottakká válnak (Bartók, Jósika Miklós, Kodolányi, Heine).

Mikor Petőfi a barátja (Váradi Antal) esküvőjére, mint a vőlegény tanúja, Esztergomba utazott, felháborodott, hogy a pap addig nem volt hajlandó az esketést elvégezni, míg a reverzális – mert Váradi kálvinista volt – nem lesz rendben. Ő azt tartotta, hogy egy olyan esküvőn, melyen ő a tanú, őt nem lehet megvárakoztatni. Őt akkor is udvariasan ki kell szolgálni, ha az Egyház törvényeivel ellenkezőt kíván.

Petőfi hibáira rámutatni nem hazafiatlanság, nem is sárba tiprása a nemzeti hősöknek, hanem az igazság, tehát egyúttal a haza iránti kötelesség is. Ahogyan a nagy emberek nagy tettein okulni kell és lehet, épp úgy áll ez a fogyatékoságaikra is. Leleplezésük nélkül pedig ez lehetetlen.

Petőfi Zoltán

Befejezésül még a Petőfi-családról s elsősorban Petőfi fiáról, Zoltánról is szólunk még egy pár szót. Ennek oka Petőfi nagy lángelméje, ami miatt érdekel bennünket minden, ami vele összefügg.

Tudvalevő, hogy Petőfi úgyszólván állandóan kóborolt. Valaki rosszmájúan azt jegyezte meg róla, hogy versei keltezéséből össze lehetne állítani Magyarország egész térképét. Csakugyan. Járt a Duna-Tisza közén, hiszen ott született. Járt a Dunántúlon (Ostffyasszonyfa, Pápa, Uzdborjád, Sopron, Sárszentlőrinc, Veszprém stb.). A Felvidéken (Selmechánya, Pozsony, Murány, Eperjes, Ludány stb.). A Tiszántúlon (Debrecen, Erdőd, Koltó, Nagyszalonta, Mezőberény, Szatmárcseke stb.). Végül járt Erdélyben (Kolozsvár, Dés, Torda, a Székelyföld).

Ez a kóborló hajlam műzsája szempontjából nagyon hasznos volt, hiszen így ismerte meg az országot és népét, így szerette meg és így nyílt alkalma a természet megfigyelésére, így ismerte meg a magyar nép életét és így szerezte emberismeretét. De viszont kétségtelen, hogy a kóborló hajlam nem valami előkelő tulajdonság, sőt nem egy esetben az idegbetegség egyik megnyilvánulása.

Ferenczi megjegyzi, hogy már Petőfi apjában is megvolt ez a furcsa hajlam. Ő is túl sűrűn változtatta kocsma- és mézárszék-bérleteit, sokszor még akkor is, mikor semmi oka nem volt rá. „Vérmérséklete – írja (I., 12. o.) – az állandó tevékenységen kívül folytonos vándorlásra ösztönözte. Nem bírt soká vagy éppen állandóan egy helyt maradni; mint apja is folyton változtatta bérlete helyét s nemegyszer történt, hogy a jobbat rosszabbal cserélte föl” csak azért, mert mehetnékje volt.

Tanulságos szép versében megörökített, egyetlen testvérének, István öccsének esete is. Ez a Petrovics István olyan ember volt, hogy szerelemből vette el feleségül Gaylhofer Antóniát (szintén lutheránus és szintén idegen vérű), mégis már az esküvő után három hétre elváltak, mégpedig azért, mert felesége már az esküvő után házasságtörésen kapta. Ilyen volt a Petrovics-vér.

Petőfi fia, Zoltán, még 22 éves se volt, mikor meghalt (1848-1870), de mégis annyi nővel és annyiszor volt már dolga, mint más, szintén nem szolid embernek, csak talán negyven éves korukra. Petőfi fia még annak a pénznek a legnagyobb részét is nagyvilági nők társaságában költötte el Bécsben, melyet az ország népe adott össze azért, hogy nagy költője tudóveszes fiát az életnek megmentse.

Petőfi Zoltán Szendrey nagyszülei jóvoltából katolikusnak született és annak nevelkedett, de se műveiben, se leveleiben nyomát se lehet észrevenni katolikus vallásának, vagy általában annak, hogy vallási érzés vagy hajlam is volt benne. Ez nem is csoda.

A kor értelmisége, melyben élt, vallástalan volt. Anyjától se tanulhatott vallásosságot, mert hiszen láttuk, milyen forradalmár hajlamú volt az is, sőt ebben – pedig hát ez ugyancsak nehéz dolog volt – még férjén is túltett. Halála előtt közvetlenül, mikor még csak 39 éves volt ugyan, de már élő halott, még hitehagyást is el akart követni: református akart lenni, de tisztán harmadik férjhez menés céljából. Polgári házasság ugyanis akkor még nem volt, neki pedig élt még a második férje. Azt a hosszú levelet, melyet ez ügyben apjának írt, egész terjedelmében közli Mikes L. – Dernői Kocsis L.: Szendrey Júlia című könyve.

Szándékát csak azért nem tudta végrehajtani, mert a halál érte jött s így még mint anyakönyvileg katolikus vitte el. Második férje, Zoltán mostoha- és nevelőapja, Horváth Árpád, katolikus volt ugyan (egyébként pedig egyetemi tanár), de mivel annak a kornak az értelmisége kevés kivétellel vallástalan volt, Horváth Árpád pedig egész életében igen nagy 48-as hazafi volt s így kétszeresen is vallástalan, illetve hitközönyös katolikusnak kellett lennie, Petőfi fia tőle se tanulhatott katolicizmust. A Mikes L. – Dernői Kocsis L.-féle műből egyéb-

ként azt is megtudhatjuk, hogy Horváth Árpád nemileg is perverz ember volt pornográf kép-gyűjteménnyel, melyben gyönyörködni szokott, sőt feleségétől is megkívánta, hogy gyönyörkődjék benne. (Újabb bizonyíték arra, milyen kiváló emberek voltak azok a nagy 48-asok!)

Az a hitközönyös kor a papságon is meglátszott. Szegény Petőfi Zoltán hiába született katolikusnak, az iskolában se talált olyan pap nevelőre – pedig szülei katolikus iskolába járat-ták –, aki meg tudta volna vele ismertetni az önnevelés tudományát és az önmagunk elleni lelki harcot. Bár Zoltán nevelői mentségére fel kell hoznunk, hogy ugyancsak embernek kellett volna lennie a talpán annak a papnak, aki még Petőfi fiát is erkölcsössé és jellemessé tudta volna tenni. Ő ugyanis még sokkal terheltebb volt, mint az apja. Hiszen látni fogjuk, hogy úgyszólván még emberi formája se volt, mikor megszületett.

Ennek a papnak sokkal nehezebb lett volna a munkája, mint I. Ferenc negyedik feleségé-nek, Karolinának, aki a szintén hitközönyös szülőktől származó Zsófiát, Ferenc József anyját tette a bécsi udvarban igazi katolikussá, vagy mint Károly főherceg, a nagy hadvezér, papi nevelőjének, vagy mint Apponyi Albertének. Zoltán túlságosan is érzéki szerelem gyermeke volt. (Erre vonatkozólag is találunk adatot Gárdonyi Géza fennmaradt jegyzeteiben is és Arany János gyorsírással papírra vetett, Petőfinek szóló intésében is, melyet Mikes L. – Dernői Kocsis L. közöl.) Az ilyen gyermekek pedig tapasztalás szerint maguk is túlságosan érzékeik rabjai szoktak lenni. Anyja talán még egzaltáltabb volt, mint apja, s ilyen szülőktől alig várható normális idegzetű és kiegyensúlyozott lelkű utód. Ez a terheltség testileg is meglátszott rajta. Mikor megszületett, „gyöngye, oly rideg, oly kicsiny, mondhatnám: oly alakatlan volt, hogy az első pillanatban halva születettnek vélte az ember”. (Ferenczi, III., 302. o.)

Petőfi fia is szenvedélyei rabja volt, mint apja, csak persze apja lángelméje nélkül, bár a közepes tehetséget azért ő is meghaladta. Hiszen apja, anyja egyaránt okos volt. Ő is épp úgy csupa érzékiség volt, mint apja, s úgy látszik, épp úgy nem tudta, hogy azon uralkodni lehet, sőt kell is, mint ahogyan ezt költő apja se sejtette. Gőgje és túlzott önérzete is ugyanaz volt, csak azzal a különbséggel, hogy nála nem volt mire, mint apjánál, tehát ez benne még ellenszenvesebb. Ő se akart például kibékülni nagyapjával még élete végén se, se nagybátyjával, Petőfi Istvánnal. Bár az is igaz, hogy Petőfi fiának lenni is valami s Zoltán erre volt büszke egész a végtelékig.

Talán éppen apja nagy neve volt az ő átka. Őt is ünnepezték ugyanis mindenütt, s mivel benne is megvolt apja és nagyapja kóborlási ösztöne, ugyancsak sok alkalma volt rá, hogy a dicsőséget, mely apja révén csöstől hullott rá, élvezhesse. De ő apja imádatát még nagyobb túlzásba vitte, mint apja a maga önimádatát. Ha valaki előhozta előtte az apját, rászólt az illetőre, hogy ne vedd hiába az ő szent nevét. Tehát még arra se tartotta érdemesnek az embereket, hogy az ő apja nevét kimondják. „Isten nevét hiába ne vedd!” – mondja az Írás és az Írásnak ezt a szavát Petőfi Zoltán az apjára értette, sőt csakis arra, mert magának az Istennek szent nevével Petőfi fia édeskeveset törődött.

„Én, ha az apámról beszélek, akkor imádkozom.” (Szegény Zoltán! Nem is tudunk róla, hogy ezen kívül lett volna még más imádsága is.) „Nem tudom elviselni, ha mihaszna emlegetéssel az emléket profanizálják” – szokta mondogatni. „Ilyen mondásaira többet emlékszünk” – írja Déri Gyula: Petőfi Zoltán című művében (129. o.).

Még 1866. március 8-án, tehát 17 éves gimnazista korában (az érettségét egyébként sose tudta letenni) egy Beliczey Emil nevű orvostanuló barátjának írt levelében több lapon át sorolja föl, milyen rengeteg mulatozást vitt végbe egy Hetényi István nevű vándorszínésszel. Előbb elitták a Zoltán havi pénzét, ennek elfogyta után zálogba tették ezüst óráját, majd téli-kabátjára és egyéb ingóságaira került a sor. Április 17-én még nagyobb korhelységbe keveredett (79. o.). Ilyen életmód mellett aztán nem csoda, ha egyik iskola után a másiktól szökött meg, de – mint apja – ő is mindig másban kereste és találta meg a hibát. „Tanárai ellen keseredett el, amiért vele szigorúan bántak.” (81. o.)

„Érzékenysége a korával növekedett” (85. o.), pedig normális embernél az ellenkező szökött történni, mert megedzi az élet és elfásul. Egyszer betegsége után „az ágyból kikelve

(mint szegedi piarista diák) elissza a januári ellátására való 16 forintot, sőt három forintért zálogba teszi az ágyabeli matracot is”. (87. o.)

De azért Déri Gyula mégis keményen megrója a szegedi piaristákat, amiért Petőfi fiát (hallatlan merénylet!) ki merték csapni az iskolából és Petőfi Zoltánt „a szegedi piaristák áldozatának” mondja (89. o.). Pedig hát az Egyház papjai nem ismerhetnek bálványokat s iskoláik erkölce mindig előbbre való lesz nekik, mint akármelyik lángelme, s még inkább: mint egy lángelmének degenerált utóda. A iskolából való kicsapás miatt Zoltán is vándorszínész lesz, mint apja volt. Bizonyára azt gondolta, hogy ezzel a nagyságban is apja nyomdokaiba lép. Hamarosan kisült azonban, hogy neki még ez is magas foglalkozás, mert túlságosan lekötöttek találja. „Elhagyta a társulatot és nyakába vette az országot.”

„Nagyon valószínű, hogy szerelmi kaland volt a kóbor élet mozgó eleme. A későbbi években ugyanis jelentkezett egy Hegedűs Ilona nevű színésznő, aki apró emléktárgyakat és leveleket mutogatott Zoltánról és ezekkel bizonyította, hogy viszonya volt vele.” (103. o.)

Anyja halála után (1868) Zoltán magába száll és elhatározza, hogy mégiscsak megszerzi az érettségi bizonyítványt. „A tanulásból megint nem lesz semmi. Zoltánt ismét utolérte a változatosság utáni vágy, kalandozni ment a vidékre, ahol ünnepelték, bár ott is inkább itatták, mint ettették (bizonyára azért, mert az italt jobban szerette, mint az ételt), mert Kecskemétről rossz állapotban került haza.” (107. o.)

1869. március 2-án már nagybátyja, Petőfi István is lemond Zoltán gyámságáról, pedig láttuk, hogy neki se sok joga volt a Zoltán erkölcein való megbotránkozásra. Mikor tüdővérsze gyógyítására az árvaszék 500 forintot (akkor óriási összeget) utal ki részére, hogy Meranba mehessen, „maga bevallja, hogy egyelőre nem ment tovább Bécsnél”. Ott (pedig hát ott bizonyára nem ünnepelték úgy, mint itthon) kiszállt és a fürdőzésre való pénzből kilenc nap alatt elvert száz forintot (legalább 10.000 mai forint). Meranban is „csakhamar megtalálja, mint eddig minden városban, ahol serdült kora óta megfordult, a nőt”. Kisül, hogy nem is egyet. (116. o.)

Meranból hazajövet egy orosz herceg (!) társaságában mulat egy hónapon át. (Talán apjával ellentétben arisztokrata-barát volt vagy éppen olyan volt ő is, mint apja, s csak azért lettek olyan jó barátok, mert az orosz herceg pertut ivott vele, mert épp oly lump volt, mint ő?) „A merani javulás (gyógyulás) eredményét ez semmisítette meg.” Csak akkor gondolt a hazautazásra, mikor ismét teljesen tönkrement. Megint nem volt több ruhája a rajtalevőnél, a másik jó ruháját egy Hohn Salamon nevű zálogoshoz adta 8 forintért. (A zsidóknak – épp úgy, mint apja – ő is nagy barátja volt.) „Ezt már Budapestről váltotta ki a gyámja”, aki azonban ekkor már nem Petőfi István volt. (124. o.)

Fiatal korában Jászai Mari is találkozott vele egyszer. Így emlékezik meg róla: 1869 áprilisában történt esküvője után Kolozsvárra utaztában „Szolnokon, a pályaudvaron, találkoztam Petőfi fiával, Zoltánnal. Pár percig beszéltem vele, mert mi mentünk, ő pedig jött egy színtársulattal. Nagyon hasonlított Petőfi képeihez, de roppan sovány és sápadt volt. Nem akarta elereszteni a kezem, mikor a beszállást sürgették. Akkor éreztem először élő ember előtt akkora lelki földindulást, hogy beleijedtem. Mintha forró hullámok támadtak volna mellemben. A halántékom lüktetett, a szemem megtüzesedett, a gondolatom megakadt. Petőfi eleven vérét érintem most a kezemmel! Ha nem lettem volna Kassai felesége, vagyis feleség..., úgy visszafordultam volna, hogy ott élhessek, ahol Petőfi fia.” (Lehel István: Jászai Mari emlékiratai, 32-33. o.)

Csodálkozhatunk-e ezek után, hogy Petőfi fia elbizakodott s emiatt nem lett semmi belőle, s mivel Jászai Mari nemcsak rajongott, hanem igen szép és ekkor még egész fiatal nő is volt, csodálkozhatunk-e azon is, hogy Petőfi fia elzüllött és a nők rabja lett?

Zoltán „ideges, ingerlékeny ember volt, szenvedélyesen vitatkozott s ha tartósan ellentmondtak neki, tőle kitelhető erővel földhöz vágta a golyót (tekészés közben), otthagya a társaságot, de másnap ismét eljött”.

„Az én nézeteim” című naplójegyzeteiben, melyeket azonban természetesen befejezni már nem volt türelme, többek közt így tárja fel lelkét: „Nevetséges dolog előttem az öntartóztatás és sanyargatás.” (Hol volt szegény Zoltán az „önsanyargatástól”? De azért mégis éppen ellene védekezik. Megteszi azonban „nevetségesnek” azt, ami éppen rá nézve egyenesen élet-halál kérdése volt. S a rosszaságon kívül milyen önbecsapás és milyen álnokság is! Azt kellett volna mondania – ha az igazságot írta volna –, hogy számára az „önmegtartóztatás” nehéz, sőt borzalmas, de nem azt, hogy „nevetséges”.)

„A sors – folytatja – sokkal inkább elárasztotta az életet szenvedésekkel, mintsem hogy azokat keresés nélkül föl ne találónk.” Igen ám, de a szenvedés nemesít. „Geniessen” pedig „macht gemein”, mondja egy még Petőfinél is nagyobb költői lángelme, Goethe, aki pedig tapasztalatból beszél, mert épp úgy rabja volt az érzékiségnek, mint Petőfi vagy a fia.

De még ha nem volna másvilági jutalom s az élet célja csakugyan csak az élvezet volna, akkor is okos dolog lenne az „önmegtartóztatás”, mert szintén költő s most már magyar költő, mégpedig az, akit igen sokan még Petőfinél is nagyobbak tartanak, Vörösmarty írja, hogy „kinek virág kell, nem hord rózsaberket”, és hogy „kéjt vesz”, ki a kéjt nagyon hajhássza. Az embernek ugyanis már olyan a természete, hogy a sok kéjtől megcsömörlik, sőt – mint éppen Petőfi fiának az esete is bizonyítja – még a teste, az élete is tönkremegy bele s a korai halál keserűségét kell megízlelnie, amelyet egyedül csak azzal idézett magára, mert „nevetségesnek” tartotta az „önmegtartóztatást”.

Petőfi Zoltán azonban ellenkező nézeten volt. „Parancsolni magamnak? – folytatja. Minek? Kérdezem én, míg úgyszólván parancsol az egész világ s maga a végzet is szüntelen csak parancsoló hangon adja tudunkra határozatait.”

Abban igaza van Zoltánnak, hogy így van. De azért van így, mert nem a magunk urai, hanem teremtett lények vagyunk, akiknek teremtőnk előírásaihoz kell igazodnunk. Aki ezt nem teszi, az pórul jár, mint Petőfi Zoltán és mint pórul járt már a papája is. A legtöbben már itt a földön is (például Petőfiék), de a másvilágon mindenki.

Láthatjuk, hogy Istenről, másvilágról, erényről, önnevelésről Petőfi Zoltánnak még csak fogalma se volt, nemhogy gyakorolta volna. Nemcsak nem gyakorolta, hanem még elméletben se fogadta el a szükségességét. Feleslegesnek, sőt „nevetségesnek” tartotta az ilyesmit.

Szegény Zoltán megfélemedezett róla, hogy ég és föld különbség van az olyan parancsolás között, melyet „az egész világ és maga a végzet” fejt ki rajtunk és aközött, melyet ki-ki maga fejt ki önmaga ellen. Még az előbbi is szükséges s ez is csak akkor lenne ránk megalázó, ha nem lennénk teremtmények és a teremtőnk nem lenne olyan jóságos atya, aki még a szenvedésben is testvérünk lett, s mikor szenvedést bocsát ránk, csak azt a rosszat kívánja tőlünk, melynek ő maga is alávetette magát, noha ő nem teremtmény.

Mikor azonban magunk alázzuk meg magunkat, mikor magunk parancsolunk magunknak hazánk vagy akár nevünk, például a Petőfi-név becsülete érdekében, vagy az akkor még élő Petőfi Sándorné megörvendeztetésére, az nem szégyen, nem megalázó, hanem felemelő és éppen így lehet feleslegesekké tenni azokat a másféle megalázó parancsokat, melyekkel „az egész világ” és a „végzet” bosszant állandóan bennünket. De Zoltán – sajnos – ezt az érvét is apjától örökölte, nemcsak a dicső Petőfi-nevet, mert ő szintén nem e tekintetben volt nagy. Ő szintén azt hitte, hogy az engedelmisség megalázó, s aki szintén nem tudott engedelmeskedni még annak a hazának kedvéért se, aki pedig neki állítólag „istene” volt.

Batthyány Lajos (1807-1849)

Károly Árpád megállapítása

Batthyány Lajos az első (48-as) miniszterelnök. Elsősorban neve és vagyona címén kapta ezt a díszes állást. Egyénisége vagy tehetsége címén nem kellene talán vele ilyen hosszasan foglalkoznunk, mert irodalmi művei nincsenek – még naplót se írt –, szónok se volt, sőt rikácsoló, ellenszenves hangja egyenesen kellemetlenné tette beszédei hallgatását. Azonban 48 előkészítésében Kossuth és talán Petőfi után a legtekintélyesebb szerepet játszotta.

Jelleme ment volt nemcsak Petőfi egzaltáltságától és szertelen túlzásaitól, vagy Kossuth hiúságától és következtelenségeitől, hanem még Görgey már ismertett gyarlóságaitól is, s míg vele együtt szereplő kortársai Petőfivel sorra összevesztek, Kossuthot pedig mind jobban lenézték, addig Batthyányra mindig nagyobb tisztelettel tekintettek mind elvbarátai, mint ellenfelei egyaránt. Őt jellemnek tartották, akik ismerték, Kossuthot és Petőfit pedig csak tehetségesnek. Ehhez persze nagyban hozzájárult családja nagy neve és vagyona is, kétségtelen azonban, hogy a tisztelet, ami övezte, nemcsak a névnek és a vagyonnak szót.

Feltűnő például, hogy az a Pálffy János, aki az erdélyi mágnásokkal egytől egyig tegezhető baráti viszonyban volt s velük pajtáskodott és aki 48 többi szereplőit, kortársait vagy élesen elítéli, sőt lenézi (például báró Kemény Zsigmondot is), vagy mint vele egyenrangú barátot dicséri, Batthyányról mindig úgy beszél, mint nála sokkal nagyobb úrról és nagy jellemről, s látszik, hogy büszkeségének tartja, hogy néha közelében lehetett. Batthyánynál még magasabbra csak Széchenyit helyezi, aki pedig csak vagyonban, de nem családja ősiségében volt egyenrangú Batthyánnyal, de akivel – úgy látszik – mágnás kortársai is csak úgy érintkeztek, mint tanuló szokott a mesterrel. Kitüntetésnek tartotta magára, aki meghívást kapott tőle. És Széchenyi érezte is mágnástársaival ezt a tehetségbeli és erkölcsi fölényt.

Batthyány azonban mégis elsősorban vértanúsága miatt lett híres és vált ismert és nagy emberré. Ő volt ugyanis a legmagasabb állású és a legelőkelőbb ember, akit 48 megtorlása-ként Bécs kivégeztetett, s mivel egyik legtiszteletreméltóbb s legártatlanabb is volt 48 szereplői között, nem csoda, ha fejét nemzeti dicsőszorú övezi és személye különösebben érdeklí a magyar közvéleményt. Őt tekintette és tekinti a magyarság azon „mérhetetlen igazságtalanság és kegyetlenség” legfőbb bizonyítékának, melyet Ausztria és az uralkodóház a szabadságharc bukása után a nemzet ellen elkövetett s ezért lett személyének valóságos kultusza.

A „hazafias” közvélemény e kultusz ápolása közben igen kényelmes helyzetben volt, mert bármily ellentmondás ellen eleve biztosítva volt. Ki mert volna felszólalni egy vértanú ellen s ki merte volna megkockáztatni azt az állítást, hogy Batthyányt igazságosan érte el szomorú sorsa. Egy tragikus végű ember mellé állni mindig hálás feladat, mert az emberi részvét igen nagy segítőtárs, de „hóhérok” pártolni, a „hóhér” igazát bizonygatni még akkor is hálátlan, ellenszenves dolog lenne, ha – mint a jelen esetben – az áldozat nem lett volna magyar ember, a hóhér pedig idegen.

Aztán lehetett-e Batthyány életét és kivégeztetése történelmi kritikáját megírni a Batthyány-család levéltárának állandó használata és a Batthyány-család, sőt a vértanú legközvetlenebb hozzátartozóival való személyes érintkezés nélkül? De viszont lehet-e az így keletkezett műben a családi levéltár használata és az adott személyi közléseket úgy megköszönni, hogy végeredményül azt állapítjuk meg, hogy Batthyány bűnös volt és megérdemelte sorsát? Hiszen ez nemcsak a nemzeti közvélemény durva megsértése és ellene való kihívás, hanem a történetíró szívésségükkel lekötözött családtagok durva inzultálása is lett volna.